

PROVINCIA

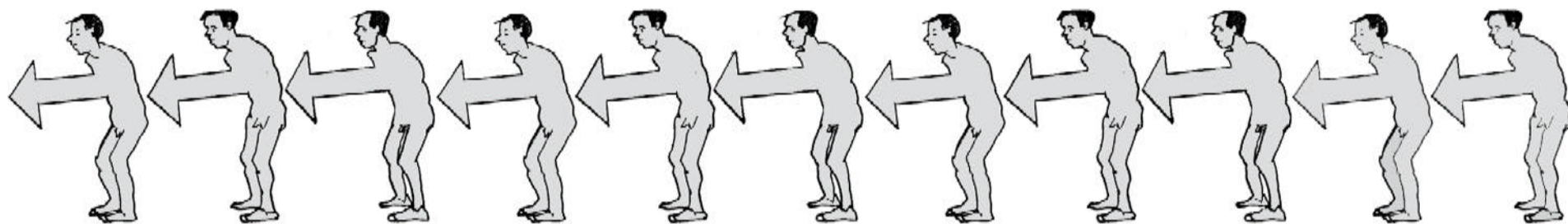
KULTURÁLIS ÉS POLITIKAI HAVILAP

2002. június-július

16 oldal – 15 000 lej

III. évfolyam, 6-7. szám

magyar nyelvű kiadás

MOLNÁR Gusztáv

A svájci modelltől az erdélyi modellig – via Bukarest

Urs Altermatt professor nemrég előadást tartott a bukaresti Új Európa Kollégiumban a svájci modelltől, amelyben kifejtette, hogy a kantonokból felépülő Svájc mindenekelőtt nemzetek föderációja, és ennyiben nem hasonlítható a hagyományos európai nemzetállamokhoz. Másrészt – mint nemzetállam – a francia modellt követi: állampolgári jogokon alapuló és az egyének szubjektív akaratából fennálló állam. A svájci állampolgári eszme kidolgozó gondolt arra, hogy a szövetségi szinten megjelenő politikai nemzet mellett és alatt, a községek és kantonok szintjén szilárd kereteket biztosítsanak a kulturális közösségek („nemzetek”) fennmaradása és fejlődése számára. Ez a kettősség: a beleszületettségen alapuló hagyományos-kulturális és a választáson alapuló akarati-politikai közösség intézményes és érzelmi összefonódása a titka a kis alpesi állam szilárdságának és stabilitásának. Miközben az utóbbi évtizedben több föderáció is született, mert kiderült, hogy csak „nemzetek”-ből állnak, és nincsenek állampolgárai, akik a „mindennapi népszavazás” titkos és láthatatlan szertartásán rájuk szavazzanak, és számos egységesnek kikiáltott nemzetállam is a dezintegrálódás rémével küszködik, Svájc – az Európai Unió sajátos komplexitását mintegy kicsinyített formában reprodukálva – él és virul.

Aszáj professor szerint, ha a nemzeti kultúrák politikai értelemben túlságosan homogenizálódnak egy államon belül, rendszerint szétzúzzák a többnyelvű közösség multikulturális identitását. Svájc többek között azért kerülte el ezt a történelmi zsákutcát, mert politikai és közigazgatási határai nem esnek „mindig” egybe a kulturális, azaz nyelvi és felekezeti határokkal. Andrei Pleșu, a bukaresti Kollégium igazgatója, aki házigazdaként udvariasan „szimpatikus”-nak és „vonzó”-nak nevezte a svájci modellt, Urs Altermatt fenti megjegyzéséből azt az épületes következtetést vonta le, hogy vajon jó dolog-e az, hogy „nálunk vannak olyan közigazgatási egységek, mint a két hírhedt székely megye, ahol a közigazgatási határ pontosan egybeesik a nyelvi és felekezeti határral. Ebben az esetben pontosan a svájci példa ellentétével állunk szemben, és feltevődik a kérdés, hogy vajon ez a helyzet segít-e rajtunk, könnyebbé tesz-e az életünket, vagy csak bonyolítja a dolgokat, pontosan amiatt, hogy ezek a határok ennyire pontosan fedik egymást”.

Ez az okfejtés kimeríti az intellektuális frivolitás kritériumait. Intellektuális frivolitás alatt nemcsak azt értem, hogy valaki olyasmit állít, ami nem felel meg a valóságnak (Hargitában 14, Kovásznán 23% a románok arányszáma – ez 1992 óta nem változott –, ami legalábbis Nyugat-Európában egyértelműen vegyes lakosságú térségre vall), hanem – ebben a speciális esetben – azt, ha egy nem nyugat-európai elit értelmiségi az általa fogalmilag tökéletesen megértett és el is fogadott nyugat-európai jelenségből olyan következtetéseket von le a saját országára (vagy önmagára) vonatkozólag amelyek élesen ellentmondanak az alapul vett nyugat-európai példa természetének és szellemi-intézményi kontextusának. E könnyedség másik szép példája az a mód, ahogyan Andrei Pleșu a román föderalizmus kérdéséhez viszonyul. Románia – mondja Pleșu – az erdélyiek és a regáták közötti különbségek és a mind Erdélyen, mind a Regátán belül megmutatózó erős regionális identitások miatt *naturaliter* föderalista állam. Ebből azonban a bukaresti filozófus szerint nem az következik, hogy akkor be is kellene vezetni a föderalizmust, nem, ezzel Románián belül „nem kell feltétlenül” kísérlelni. Ott van viszont „Bessarábia”, ezzel kapcsolatban „a románokat” nem zavarná a föderalizmus emlegetése. „Miért ne lépnénk vele föderális viszonyba?” – kérdezi Románia volt külügyminisztere. Az meg sem fordul a fejében – amit a chișinăui Mihai Fusu már 1991-ben világosan megfogalmazott; írása a *Provincia 2000* című kötetben olvasható –, hogy ahhoz, hogy Románia integrálhassa nem

Dorin Petrișor

Csak Cluj, Kolozsvár nélkül ♦ 2. oldal

Traian Ștef

Erdély és a korrupció ♦ 2. oldal

Gheorghe Săsărman

A nacionalizmus – avagy ki szeletet vet ♦ 3. oldal

Al. Gistelean

Egy ember élete, ahogy az volt:

Alexandru Todea bíboros ♦ 4. oldal

Radu Sergiu Ruba

Az utolsó bátya ♦ 5. oldal

Cristina Gheorghe

Menekülés a jelenből ♦ 5. oldal

Provincia-kerekasztal

„Milyen régiót akarunk?” (II.) ♦ 6. oldal

Mihai Lucaci

Az állam piramisa ♦ 8. oldal

Hadházy Zsuzsa

Fogoly vagyok? Fogoly vagyok. ♦ 9. oldal

Murányi Sándor Olivér

Odüsszeusz erdélyi utazásai ♦ 9. oldal

Ovidiu Pecican

Subler és zongora ♦ 9. oldal

Interjú Konrad Gündischsel

A szász ember ára ♦ 10. oldal

Egry Gábor

Erdélyi szászok: autonómia nélkül ♦ 11. oldal

Skokoly Elek

A Bolyai Líceum esete ♦ 12. oldal

Kilátó

A Moldovai Köztársaság föderalizálásának terve ♦ 14. oldal

Végel László

Multikulturális régiók: a 20. század adóssága ♦ 15. oldal

Ágoston Hugó

Bukarest mint provincia ♦ 16. oldal

Paul Drumaru

Transzlandi levelek ♦ 16. oldal

„Bessarábiát”, hanem a Moldovai Köztársaságot, neki magának kellene először is föderalizálnia.

A helyzet most – meglehetősen ironikus módon – úgy alakult, hogy előbbvalószínűleg a Moldovai Köztársaság válik egységes államból föderációvá (lásd a *Kilátó* rovatban közölt dokumentumokat). Am nem úgy néz ki, mintha Románia követni akarná a példát. Épp ellenkezőleg, arra számíthatunk, hogy ez az új, Bukarestre nehezedő decentralizációs nyomás – amellyel nem belülről jön, mint Erdély esetében – még merevebbé és egyáltalán ingerültebbé is teszi a román államapparátust és az egész politikai elitet, ha bármilyen formában szembesül a politikai decentralizáció kihívásával.

Ajelekszerint a Chișinăunak javasolt föderalizációs terv mögött nemcsak Oroszország, hanem a szeptember 11. óta egyre intenzívebbé váló orosz-amerikai geopolitikai összjáték áll. Ebben az új és még meglehetősen szokatlan geopolitikai kontextusban az az igazán érdekes, hogy miközben valószínűleg megpecsételi az „újraegyesülés” régóta nyilvánvaló zsákutcáját, társadalmi, politikai és geostratégiai vonatkozásban tulajdonképpen Moldovához és legfőképpen Oroszországhoz közelíti Romániát. Ez a helyzet a nyugatos műveltségű, de nemzetileg és egyáltalán politikailag valamilyen formában elkötelezett román elite immár nemcsak azt a fájdalmas kötelezettséget rója, hogy leszámoljon az euroatlanti integráció kontextusában valamilyen módon megvalósuló újraegyesülés és az Oroszországgal szemben elképzelt „nyugati végvár” ábrándjával (lásd ezzel kapcsolatban Alexandru Zub professor *Impasul reîntregirii* ámű kötetét), hanem azt is, hogy végre tudomásul vegye, milyen tényleges politikai alternatívák között választhat.

Sokelőzműjlesztési önmagát és a közvéleményt egy újfajta totalitarizmus rémképével, amikor a nyugati irányvételrel összeegyeztethető valamennyi politikai-gazdasági-katonai-titkosszolgálati tényezőt és a hasonló irányvételű médiumokat egyetlen „reformista” hatalmi központba tömörítő Putyinról vagy a Romániában ugyanezt az irányvonalat megtestesítő Adrian Năstăséról beszél. De arra kevesen gondolnak, milyen vesztes fogásnak indult Oroszországban Putyin társadalmi támogatottsága, és hogy Romániában miféle ellenzékkel kell majd szembenéznünk, ha a PSD „reformista” szánya az RMDSZ után immár a Liberális Pártra is kiterjeszti befolyását. Amikor pár héttel ezelőtt Chișinăuban járva megkérdeztem Oazu Nantoi, az egyik legjobb moldovai politikai elemzőt, hogy milyen valószínűsége van a kommunisztákkal szembenálló politikai pártok, elmondta, hogy Moldovában tulajdonképpen nem léteznek a szó európai értelemben vett politikai pártok (ő csak tudja, mert az egyik ilyen „nem létező” párt elnöke), és a kommunisztákkal szemben csak a még „kommunisztákbak”-nak van tényleges társadalmi és politikai bázisuk.

Ez a strukturális meghatározottság, tipikusan kelet-európai helyzet Romániában az 1991-es alternatívák újbóli megjelenését vetíti előre. Már látszanak a jelei annak, hogy a PSD mögött álló posztkommunista hatalmi komplexum elkezdte átrendezni sorait, és az előremenekülő kormányral szemben egy új, belső frontot készül nyitni, ami végképp megpecsételheti az amúgy is gyenge lábakon álló román demokrácia sorsát.

Az mára Románia regionalizálását javasoló *Memorandum* nyilvánosságát követő reakciókból lesűrthetjük, hogy a bukaresti szellemi elit jelentős részével nem lehet az ország előtt álló opciókról érdemi vitát folytatni. Azok után, hogy a Nemzeti Liberális Párt egyszerűen lesöpörte az asztalról saját – bánáti – szenátorai nagyon is mérsékelt államreform-javaslatát, azt hiszem, világossá válhatott valamennyiünk számára, hogy a bukaresti politikai körök részéről sem számíthatunk valódi alkotmányreformra. Eljött az ideje, hogy levonjuk a megfelelő konzekvenciákat, és kidolgozzunk egy olyan erdélyi alkotmányos modellt (következő számunkban közölni fogjuk a vajdasági regionalista pártok és szellemi műhelyek által elkészített tartományi alkotmány tervezetének szövegét, amely sok tekintetben irányadó lehet számunkra), és megvalósítsunk egy olyan erdélyi stratégiát, amely világosan és egyértelműen e történelmi tartomány közép-európai strukturális adottságaira alapoz, és nem hajlandó belenyugodni az elfogadható és élehető alternatívák hiányából fakadó kelet-európai reménytelenségbe.

A *Provincia* eszámával kezdődően erről a modelltől és erről a stratégiáról nyitunk vitát, felajánlva lapunk hasábjait mindazoknak, akik úgy vélik, hogy van véleményük ebben a kérdésben.

MOLNÁR GUSZTÁV 1948-ban született Szalárdon, Bihar megyében. Filozófus, a budapesti Teleki László Intézet munkatársa. *Problema transilvană* (Az erdélyi kérdés – tanulmányok, Gabriel Andreescuval), Iași, 1999. *Köztes-Európa eltűnése, avagy a mintakövetés közép-és kelet-európai konzekvenciái*. Vázlat. In: *Globalizáció és nemzetépítés*, Budapest, 1999.

Dorin PETRIȘOR

Csak Cluj, Kolozsvár nélkül

Kolozsvárnak, mint választási küzdőtérnek, más a státusa, mint a többi nagy romániai városnak. Szemben Iași-sal, Konstancával, Brassóval vagy Bukaresttel, Kolozsvárt elsősorban az interetnikai viszonyok felől „támadják” a parlamenti karosszékekre, illetve a polgármesteri tisztségre áhítozók. Úgy tűnik, ezek a viszonyok itt többet számítanak, mint az európai integráció, sőt talán még a helyi közigazgatás gazdasági eredményeinél is többet. A Szamos-parti város a két nagy romániai nemzetiségi csoport, a román és a magyar jelképes összetűzési helyévé vált. Erdély fővárosaként, a legfejlettebb román tartomány kulturális, de ugyanakkor gazdasági központjaként is, Kolozsvárt, mint politikai színteret, a két etnikum képviselői egyaránt magukénak követelik.

Gheorghe Funar polgármester, szinte kizárólag csak a nacionalista diskurzusra támaszkodva, fölényesen nyert meg egymás után három helyhatósági választást. Szinte nincs is olyan beszéde, amelyben ne utalna, természetesen negatív előjellel, a magyar kisebbségre és annak politikai szervezetére, az RMDSZ-re. Tíz éve, mióta polgármester, Funar, minden alkalommal az érvényben levő törvényekre hivatkozva, hevesen ellenáll annak, hogy a helyi közigazgatásban használják a magyar nyelvet. Ha az 1991/69-es törvény csak annyit mond, hogy a helyi tanácsok határozatait a nemzeti kisebbségek anyanyelvén is lehet ismertetni, ha azok számaránya elég nagy, akkor a 2001/215-ös törvény világosabb. Kilencven cikkelyének második, harmadik és negyedik bekezdése kimondja: „Azokban a helyi közigazgatási egységekben, amelyekben egy nemzeti kisebbséghez tartozó állampolgárok száma eléri a lakosság számarányának a 20 százalékát, ezek, akár írásban, akár szóban, anyanyelvükön is fordulhatnak a saját szakfelszereléssel rendelkező helyi közigazgatási hatóságokhoz, és a választ mind román nyelven, mind anyanyelvükön megkapják. (...) alkalmazni kell olyan személyeket, akik ismerik a szóban forgó kisebbség nyelvét. (...) A helyi közigazgatási hatóságoknak biztosítaniuk kell a hatáskörükbe tartozó helységi és a közintézmények nevének, valamint a közérdekű plakátok szövegének a szóban forgó kisebbség anyanyelvén való megjelenését is.”

Ennek a törvénynek az értelmében Kolozsvár öt bejáratához két nyelvű helységnevtáblákat kellett volna tenni, amelyeken a *Cluj-Napoca* és a *Kolozsvár* felirat egyaránt szerepel. Ráadásul, ami Funar számára valóban sértő lett volna, hivatala székházára ki kellett volna írnia magyarul is annak nevét: *Polgármesteri Hivatal*. Apolgármester minden lehetséges fortéllal megpróbálkozott, hogy megkerülje a törvényt (és sikerrel járt). Ezek nagy része szokott politikai bohóckodásai közé tartozik, amelyekkel „tiltakozik” a neki nem tetsző törvények, illetve kormányhatározatok ellen. A helyi közigazgatási törvény ellen például a Románia alkotmányából vett, a hivatalos nyelvre vonatkozó idézeteket tartalmazó, már híressé vált sárga hirdetőtáblákkal. A város „románsága megőrzésének” másik módja a két nyelvű feliratozást kötelezővé tevő 2001. december 7-iki 1206-os kormányhatározat alkalmazásának megkerülése. Funar március 7-én, amikor a kormány által kitérített 90 napos türelmi idő lejárt, azt nyilatkozta, hogy egyszerűen nem volt ideje kiírni a versenytárgyalást a táblák elkészítésére, nem volt ideje arra, hogy megszerezze a szükséges engedélyeket stb. Így sikertült még időt nyernie.

De a kolozsvári polgármesteri hivatal legerősebb érve a 215-ös törvény nem alkalmazására a statisztikai érv volt. Funar az ezzel az előirással szembeni „ellenállást” a 2002. március 18–27-iki népszámlálás eredményeire való várakozás nevében szervezte meg. Állította, hogy a két nyelvű táblák elhelyezésére vonatkozó kormányrendelet „a jelenre vonatkozik, nem a múlt, és az 1992-es népszámlálás adatai már nem érvényesek”. Tehát az eredmények közzététele előtt nem engedi meg a táblák felszerelését. Március elején 11 százalékra becsülte Kolozsvár magyar nemzetiségű lakosságának a számarányát, ahhoz, hogy áprilisban „pontos számot” mondjon: 18,45 százalék. Ez lenne a népszámlálás eredménye, bár hivatalosan csupán ebben a hónapban tették közzé a részleges eredményeket, a végső eredményekre pedig csupán jövő év márciusában kerül sor.

Kolozsvár etnikai szerkezete valóban kedvezőtlenül alakult a magyar nemzetiség szempontjából. Ha az 1956-os népszámláláskor a kolozsvári magyarok száma még nagyobb volt a románok számánál (egyik etnikum számaránya sem haladta meg az 50 százalékot), később, évről évre, a kommunista iparosítási politika, de a Ceaușescu nacionalizmusa által is támogatott belső migráció megváltoztatta az összetételt. A városban a románság többségből elsöpör többségűvé vált. Kolozsvár elrománosításának utolsó felvonása a múlt évtizedben következett be. Az 1992-es népszámlálás adatai szerint az össz-

lakosság száma akkor 328 602 volt, ebből 248 572 (75,6 százalék) román, 74 871 (22,8 százalék) magyar, ami tökéletesen igazoltta a 215-ös törvény nemzeti kisebbségekre vonatkozó előírásainak alkalmazását. Ebben az évben a helyzet egy kicsit más, de ez is elég ahhoz, hogy olajat öntsön a polgármester tüzeire. Legalábbis ez derül ki a napokban nyilvánosságra hozott részleges eredményekből. Kolozsvár 317 379 lakosából 252 720 (79,6 százalékos) román, 59 975 (18,86 százalék) magyar („valamivel több”, mint ahogy azt a polgármester jósolta). És ha ezek az adatok nem is véglegesek, nagy változás nem következhet be 2003 márciusáig, mert itt nem egyszerű közvélemény-kutatásról van szó, ahol a tévedések elkerülhetetlenek, hanem egy, a lehető legpontosabban elvégzett számlálásról. Funart meg lehet esetleg büntetni azért, mert időnap előtte eljárta a szája, de a számok maradnak. Ráadásul nem is olyan régen az RMDSZ elnöke, Markó Béla is igazolta ezt a demográfiai változást, hangsúlyozva a romániai magyarság számának folyamatos csökkenését.

Lehet, hogy a kolozsvári magyarok száma „természetes módon” csökkent. Először is a magyarok természetes szaporulata „hagyományosan” kisebb, mint a románoké. A románoknál a születési arány mindig nagyobb volt. Azonkívül 1990-től errefelé Magyarországra nagy vonzerőt gyakorolt a magyarokra, akik, nyilván, előnyben részesítik a szomszédos országban való letelepedést. A kolozsvári magyarok egy részének Magyarországra való emigrációjával párhuzamosan bekövetkezett a környező falvakból a városba irányuló belső migráció is, jelenség, amely voltaképpen egy több évtizede tartó folyamat folytatása.

A mindennapi élet területén nem történik majd semmi különös. Politikailag viszont lehetséges, hogy a népszámlálás eredményének véglegessé válása után az RMDSZ, tekintettel ennek az „elvesztett városnak” a történelmi presztízsére, defenzív politikára tér át. Annak ellenére, hogy a szövetség egyelőre semmilyen formában nem értelmezi a város jelenlegi etnikai összetételét. „Nem értelmezhetek egy feltételezett csökkenést” – jelentette ki Eckstein-Kovács Péter szenátor. Funar számára azonban jelentős győzelem lenne, mert bebizonyíthatná választóinak, hogy „kézben tartja” Kolozsvárt.

És ha a majdnem minden településen megjelent két nyelvű táblákkal Erdély levegője most „nyugatiasabb” is, a tartomány fővárosa megkapta a 20. század nacionalizmusánál. A Kolozsvár nélküli Cluj inkább hutu településnek tűnik, mint közép-európainak.

Forrás: HADHÁZY Zsuzsa

DORIN PETRIȘOR 1968-ban született, Gyaluban, Kolozs megyében. A *Gazeta de Cluj* szerkesztője, újságíró.

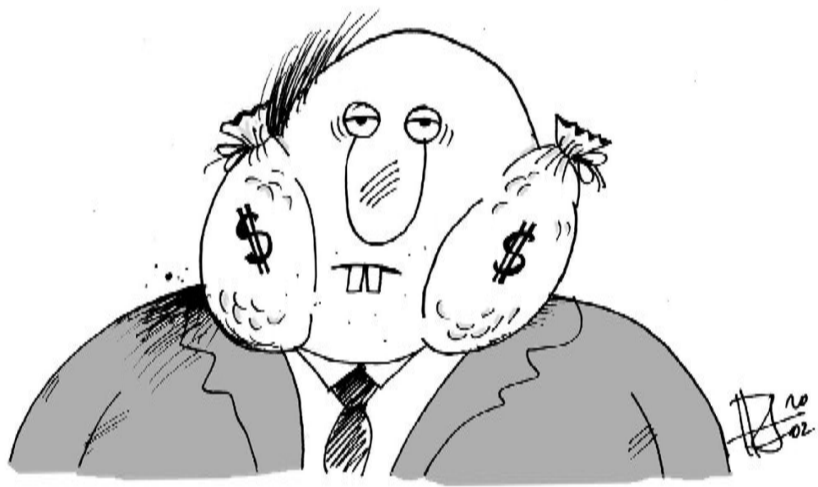
Traian ȘTEF

Erdély és a korrupció

Mostanában sokat beszélnek a médiában a korrupcióról. Beszélnek róla a kormányon levők, a sajtóorgánuk, a nemzetközi szervezetek. De mindenik más hangvételrel. Az ország sajtója reménytelenül, látva, hogy minden jelzése hiábavaló; a nemzetközi szervezetek aggodalmasan; az állampolgárok pletykaszinten, mintha nem érintené őket közvetlenül a helyzet; a kormányon levők derűsen, mintha egy nagy házakban is magától értetődő jelenségről lenne szó. A sajtó által azonnal átvett és terjesztett vészjelzést adott le Bihar. Egy ügyészben volt annyi bátorság, hogy letartóztatási parancsot adjon ki egy, a kormánypárthoz közel álló személy ellen. Az illető közvetlenül, később pedig prefektusi tisztségbe jutott apján keresztül is pénzelte a PDSR választási kampányát (gyanítom, hogy más pártokéit is, mert az üzletemberek általában két oldalról is be akarják biztosítani magukat). Az ügyészre és az intézményre nehezedő nyomás hatalmas volt, és most is az, egy áldozata is van, de a mostantól ismert Lele (akit csak a sajtó támogat) nem hagyja magát, harcol a hatalom gépezetével. Ezt a botrányt Mihai Bar képviselő kijelentése teszi teljessé, mely szerint kétmilliárd lejt ajánlottak fel neki azért, hogy a mostani vádlottat, Adrian Tătarut, felvegye a képviselők listájára. A pénzt nem kapta meg, de gyanítható, hogy Bukarestben osztották szét, vagy más – Bukarestből küldött jelöltek között, így támogatva a (mint hallatszik, a SRI részéről is jövő) fi-

gelmeztetések és információk ellenére az apa kinevezését a prefektusi tisztségbe.

A korrupció legtömörebb és legpontosabb meghatározását pár szóban is meg lehet fogalmazni: *a hatósággal való tárgyalás*. Egyik oldalon kétségkívül a hatóság, tehát a törvény egy képviselőjének kell állnia, mert egy jogállamban a törvény a tekintély egyedüli képviselője, a másik oldalon egy állampolgárnak, aki tárgyal a törvényről. Vagyis megpróbál üzletet kötni a hatósággal. Megpróbál valamilyen kedvezményt elérni, amiből aztán lead néhány százalékot annak, akivel üzletet kötött. Az ilyen üzletek alkalmával legtöbbször az állam vagy a helyi hatóság veszít. Miről tárgyalnak általában? A válasz egyszerű: az államnak fizetendő illetékekről. Miért? Mert nagyon nagyok, és, még ha elosztják is őket, marad elég. Ez a kérdés egyik oldala. A másik, mert van kivel üzletet kötni. Normális esetben az első lépést az állampolgárnak kellene megtennie. Azt mondanám, hogy ezt, a mi körülményeink között, nem bűn megpróbálni. Amikor, az egyszerű lopás keretét túllépve, az állam fényes nappal kifoszt, nem is tűnik olyan erkölcsellenesnek, hogy egyesek megpróbálják őt is meglopni. Amikor két tolvaj meglopja egymást, valószínű, hogy annak drukkolunk, aki többet lop a másiknál. A gond az,

Könczey Elemér: Mai hársó, 2002

hogy a legtöbb esetben az egyik valaki más szolgálatában áll. Másnak lop, és valami az ő kezébe is tapad. Hogy is állunk akkor a korrupcióval? Ha maga a hatóság a kezdeményező, és a korrumpáló csak időzélben az, mert voltaképpen csupán eszköz, akkor a fenti meghatározás már nem érvényes. Azt, amikor a hatalom, közvetítőkön keresztül, saját költségvetéséből lop, már nem korrupciónak hívják, hanem gengszterizmusnak.

A két említett eset tehát meggyőző példája a nálunk levő „korrupció”-nak (nevezük most már így, de időzélbe téve). Nem az állampolgár vásárolja meg a politikust, hanem a pártok bocsátják átba az immunitást, az adó- és illetékmentességet stb., és védelmezik azokat, akik meg tudják őket vásárolni. Pártjaink vezetőgárdái nagyrészt népnézűzőkből és törtetőkből állnak. Nincs állandó, nemzedékek által felhalmozódott vagyonuk, hamar meg akarnak gazdagodni, és politikailag állandósítani akarják a törvény által nekik adományozott hatósággal való üzletelés jogát.

Bihar megyében a törvényszék összeomlott. Bírókat és ügyvédek tartóztatnak le, a sajtó pedig bemutatja villáikat (az övékéit, a csendőrökéit és a vámosokéit). Hogyan jutottunk a „korrupció” ilyen teljességéhez? Ugyanigy: a bírósági határozatok is ilyen üzletelés tárgyat képezik. Mint ahogy tudni lehet, hogy mennyit kell fizetni egy-egy kórházi orvosnak (az összeg nagysága szájról szájra vagy az asszisztenseken keresztül terjed), éppen annyira lehet tudni a bírók díjazását is. Mi több, sok szóbeszéd járja pártküldöncökről is, akik minden hónapban jönnek, és felveszik a decentralizált intézményektől (különösen a vámtól, a csendőrségtől és a bíróságtól) asápot. Ha mindez nem az általam említett, reményét vesztett sajtónak a túlzása, akkor maga az állam korrump, megjelenési formái, intézményei. Nem vagyok hajlandó azonban elfogadni, hogy mindnyájan korrumpáltak vagyunk, hogy Romániában senki sem becsületes, visszautasítom a kollektív bűnösség gondolatát, amely hasonlít ahhoz, ahogy az elmúlt években a kommunista párt minden tagját bűnösnek tartották. Nem hiszem, hogy mi, állampolgárok volnánk akorrupció ügynökei, sokkal inkább azok, akik kezükben tartják a törvényadta hatalmat, de akik számára az „a törvény én vagyok” vagy „az állam én vagyok” kifejezésben testesül meg.

Miért ezek a nagy ügyek Erdélyben? Mert itt a pénz... Miért a pénzt gyűjtő intézmények és az állampolgárok közömbössége? Mert úgyis Bukarestbe megy a pénz... A fekete pénz nagy része a pártokhoz kerül: hivatalos számlákkal azokhoz az alapítványokhoz, amelyek ilyen célból hoztak létre, befolyásos emberekhez, a főnökökhöz. Ha Mihai Bar mindent elmondana, amit tud (a saját társairól, más pártokról, az intézményekről), családja tagjainak hetediziglen el kellene rejtőzniük. Úgy tűnik, hogy a párt megint benne van mindenben, és néhány suttogó hang azt sugallja, hogy még a titkosszolgálatok is csak azt jelenthetik, ami az érzékeny és rózsaszín füleknak tetszik.

Mégis felteszem a kérdést: alapján miért ilyen közömbös az állampolgár saját sorsával szemben? A választ, amely a románok

mentalitására vonatkozik, nemcsak a történelemben lehet megtalálni, hanem az új községek létrehozására kiírt népszavazások lefolyásában is. Sok Bihar megyei községet az állami mezőgazdasági vállalatokhoz való tartozás, illetve nem tartozás alapján hoztak létre. Hatalmas települések születtek így egy-egy hegy két oldalán, egymástól nagy távolságra fekvő és egymással semmilyen közvetlen összeköttetésben nem levő helységekből. Most megadatott a lehetőség, hogy új, normálisabb formába szerveződjenek. De a községközpontokból sokan ellene szavaztak, sokan pedig, a közvetlenül érintettek közül, nem mentek el a szavazásra. Az egész leginkább manipulációs gyakorlatra hasonlított, amelyben a polgármesterek szakembereket használtak. Egy hegyi falu kocsmájában feltették a kérdést: „Községközpont akartok lenni? Azt akarjátok, hogy a csendőrség ott legyen, ni, szemben?” Addig senkinek sem jutott eszébe, hogy ha a faluból községközpont lesz, akkor a csendőrség is odakerül... Tehát minden közigazgatási szervezeti forma szereti a központosítást, szereti megkapni a tortától a habot. Azonkívül pedig létezik a kényelmes álláspont, amely mindig mástól várja a változást, amely csak akkor tiltakozik, amikor már semmi sem csurran-cseppen, amikor a gúny minden mértéket túlhaladott már. És létezik a gyűlölet is, amely a másikkal szembeni irigységben nyilvánul meg: miért hozzuk létre a mi községünket, ha nem én leszek a polgármester? Ezeknek a népszavazásoknak a lefolyása szkeptikussá tett az ország esetleges regionalizálását illetően is. Létezik az akarát és a mentalitás korupciója is, ami mindig a sor végén tart bennünket, és ami voltaképpen nagyfokú önbizalomhiányra vall. Mintha a románok azt akarnák, hogy mások védjék, mások vezessék őket. Sokan azért akarják a NATO-ba való integrációt, mert arra gondolnak, hogy akkor a szervezet fejlett és erős országai által diktált politikát kell majd követniük. Ugyanígy egyre többen vannak, akik azt hiszik, hogy más nemzetiségű államelnökre lenne szükségünk (de azért mégse magyarra). Németre. A PNL vagy a PNTCD például végig gondolhatná ezt. Úgy tűnik, a történelemnek megvannak a maga ismétlődései és iróniája.

Ami pedig a korrupciót és az erdélyiekre vonatkozó belenyugodást illeti, hogy pénzt kapjunk egy-egy híd építéséhez, meghívunk vadászatra egy-egy minisztert, felépítünk neki Erdélyben is egy-egy hétvégi lakot, gazdagítjuk a számláit, meglepjük őt, feleségét, (európai egyetemeken tanuló) gyermekeit egy-egy születésnap ajándékkal, és ez mindnyájunknak természetesnek tűnik, és gratulálunk annak, aki nek sikerül.

Fordította: HADHÁZY Zsuzsa

TRAIAN ȘTEF 1954-ben született Biharfenyvesen, Bihar megyében. A *Familia* folyóirat szerkesztője. *Leonid Dimov* (regény), Brassó, 2000.

Gheorghe SĂȘĂRMAN

A nacionalizmus – avagy ki szelet vet

A nacionalizmus aktuális tartalmáról és alapjairól zajló viták az utóbbi időben mintha egyre jobban felajánják a kedélyeket, s gyakran éles polémikába torkollnak. Minthogy a nézeteltérések egy része feltételezhetően abból ered, hogy ennek a szónak különböző jelentést, illetve konnotációkat tulajdonítanak, úgy vélem, hasznos lenne elidőznünk egy pillanatra a fogalom meghatározásánál. Megállapítható, hogy az enciklopédikus szótárak maguk is különbözőképpen árnyalják a jelentést, amelyet a nacionalizmusnak tulajdonítanak. Az egyik Larousse-ban például ezt olvasom: „Nationalisme: Doctrine politique qui préconise la prise de conscience ou la défense des intérêts nationaux et se fonde sur l'exaltation de l'idée de patrie ou de nation.” („Nacionalizmus: Politikai doktrína, amely a nemzeti érdekek tudatosításán vagy védelmén alapul, és fölmagasztosítja a haza vagy a nemzet eszméjét.”) Vagy egy Websterben: „Nationalism: 1. a) devotion to one's nation; patriotism. b) excessive, narrow or jingoist patriotism; chauvinism. 2. The doctrine that national interests, security etc. are more important than international considerations; opposed to internationalism.” („Nacionalizmus: 1. a) odaadás a saját nemzet iránt; hazafiaság b) túlzó, korlátozott, agresszív patriotizmus; sovinizmus 2. Az a doktrína, amely szerint a nemzeti érdek és biztonság fontosabbak, mint a nemzetközi megfontolások; az internacionalizmus ellentéte.”) Végül a Mackensen: „Nazionalismus: (über)betontes Volks-, Staatsbewußtsein. Nazionalist: wer das eigene Volk (den eigenen Staat) überbewertet.” („Nacionalizmus: (túlzottan) hangsúlyos nemzeti, állami tudat. Nacionalista: az, aki túlértékeli saját nemzetét (államát).”)

Néhány általános jellegű észrevétel azonnal adódik. Elsősorban, hogy a felkeresett enciklopédiák a nacionalizmus fogalmát a nemzethez kötik, amelyből a kifejezés egyébként is ered. Szándékosan

fordítottam tehát a német Volksbewußtsein fogalmat nemzeti öntudatnak, minthogy a román nyelvben alkalmasabb megfeleltetés nem létezik (azt kellett volna mondanom: egy néphez való tartozás tudata), de azért is, mert a német nyelvben a nép és a nemzet fogalma nagyon közel esik egymáshoz, tulajdonképpen a Volkszugehörigkeit jelenti a nemzeti hovatartozást vagy nemzetiséget; az idézett szótárban egyébként a Nation szót a Staatsvolk szóval magyarázzák. Másodsorban, hogy különbözőképpen a nacionalizmus hazafias árnyalata és eltűzött, sovén eredetű változata között. Végül, harmadsorban, hogy a nacionalizmus politikai doktrínát is jelent, amely a nemzeti érdekeket fölébe helyezi a nemzetközi megfontolásoknak. Elemezzük tovább ezeket az aspektusokat.

A nacionalizmus tehát a nemzeti tudattal, a nemzettel van összefüggésben. Nem fogok ismét enciklopédiákat fellapozni valamely új fogalom tisztázása végett, megelégszem annak észrevételével, hogy a kritériumok, amelyek szerint egy nemzetet meghatároznak, igen sokfélék, másrészt pedig, hogy a nemzetek léte maga is történelmi jellegű. Valóban, ha egyes esetekben az etnikum az elsődleges a nemzet meghatározásában, más esetekben a prioritás a nyelv, a vallás, a hagyományoké, a történelemé vagy a földrajzé. Nem könnyű megtalálni, hogy mi a közös a különböző nemzetekben – francia, amerikai, svájci, kínai, román, szomáliai, izraeli, afgán, brazil nemzet, hogy csak néhány példát tekintsünk –, sőt olykor még arab nemzetről is beszélnek. A fogalomnak ehhez a bizonytalansághoz még hozzáadódik az is, hogy a nemzetek nem egyszerre alakultak ki, következésképpen – mivel másképp fejlődtek időben – különböző érettségi és érvényesülési fokon állnak, céljaik és igényeik, de önképük is rendkívül változatos. Emiatt forgalmazott tételeik bizonyítására a nacionalista doktrínák is a legkülönfélébb, nemegyszer egymásnak ellentmondó érvekhez folyamodhatnak, és folyamodnak is.

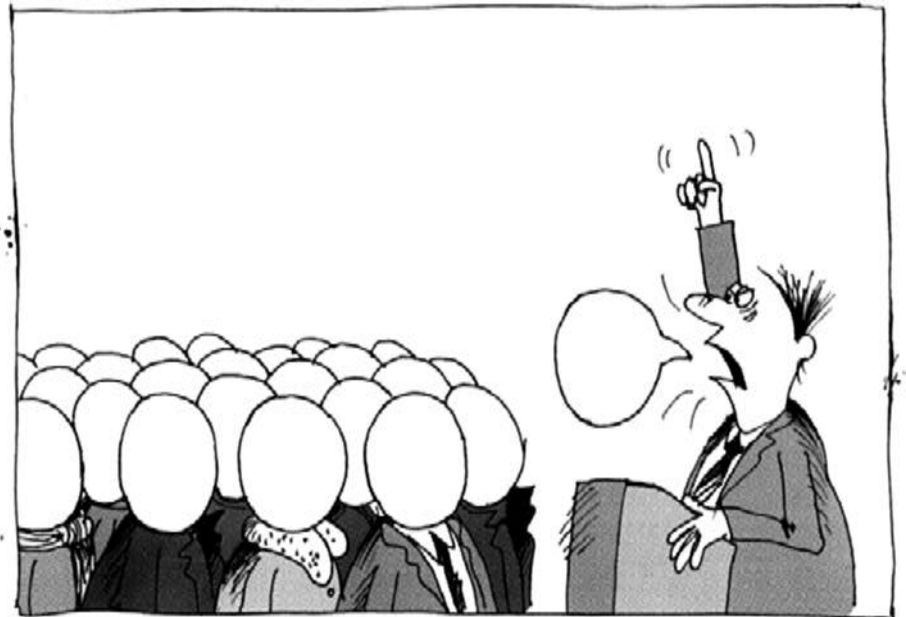
Mindaddig, amíg a nacionalizmus a nemzeti öntudat kialakítására szolgál, vagy szembeszáll a nemzeti elnyomással, és ha a hazafiasággal azonosul, vagy egy etnikai, nyelvi, hagyományokat illető, állami hovatartozás érzését erősíti, a szerepe természetesen pozitív – az ilyen nacionalizmus szükséges. Szerencsétlenségünkre azonban a történelem, mégpedig az egészen közeli, azt bizonyítja, hogy a nacionalista vétetésű doktrínák nemegyszer túlléptek ezen a kereten, és a túlzások lejtőjére futottak, sovinizmussá és rasszizmussá fajultak, felkorbácsolva szenvedélyeket, gátlás nélkül manipulálva tudatokat, fanatizálva lelkeket, uszítva ösztönöket, gyűlöletet vetve és aljas, emberhez méltatlan tettekre bujtogatva. A szélsőséges nacionalizmus boszorkánykonyhájából a legrémesebb politikai doktrínák szabadultak ki, szörnyeteg elméletek és tézisek, amelyekért az emberiség fájdalmasan megfizetett. Merthogy mindenfajta racionális gondolat véget ér ott, ahol elkezd megteoretizálni egy nemzet, egy nép felsőbbrendűségét – de egy vallásé vagy egy rasszét is – az összes többi fölött.

A nemzetek nem légués térben léteznek, hanem egymás szomszédságában vagy akár összefonódva egy konkrét földrajzi térségben. Ha a harcos nacionalizmus különböző helyi változatairól alkotott képünkől indulnánk ki, bolygónkat feltétlenül klónozni kellene, meg kellene sokszorozni, hisz ugyanazt a területet – hol valós, hol légből kapott történelmi érvekkel – egyszerre több ilyen rész követeli magának. Hogyan lehetne egyidejűleg megvalósítani Nagy-Albániát és Nagy-Szerbiát, Nagy-Magyarországot és Nagy-Romániát, Nagy-Németországot és Nagy-Lengyelországot? Mi történne, ha a franciák a napóleoni birodalom határait áhítóznának, az olaszok a Római Birodalom határait szeretnék visszaállítani, a görögök a Nagy Sándor korabeliket, a mongolok a Dzsingisz kánét? Más szóval, mi lenne, ha minden nemzet azt a területet követelné magának, amelyet állítólagos ősei a legnagyobb kiterjedésben meghódítottak? A mindenhol megtalálható nacionalisták paradoxona az, hogy mindegyik a saját zászlóját isteníti, de sárral dobálja a szomszédját. Például mi szeretjük a románok nacionalizmusát, de gyűlöljük a magyarokét – és természetesen fordítva is így van. Hogy ez hova vezet, láttuk. A nemzetiszocializmus paranoiás álma az egész világnak a legkevésbé nem reális okozta, az orosz nemzetikommunizmus pedig, a proletár internacionalizmus hazug leplebe bújva, barbár módon nemcsak a volt cári birodalom népeit igazta le, hanem az európai kontinens egész keleti részét is. A példák pedig vég nélkül folytathatók. Hogy éppen a nacionalizmus ilyen szerű kóros túltengései vezetnek a saját igazi nemzeti érdekek drasztikus lejárataához, nem is szükséges bizonyítani.

Ami kifelé agresszióban, imperialista terjeszkedésben tetőzik, befelé etnikai konfliktusokat, a nemzeti kisebbségek megkülönböztetését és elnyomását eredményezi. A civilizált világot hosszas és fájdalmas tapasztalat készítette arra, hogy elfogadja a kisebbségi csoportok védelmének gondolatát, természetesen anélkül, hogy által-

almozó módon hátrányos helyzetbe hozná a többségi lakosságot. Paradox módon azonban amennyire fogékonyak épp a nacionalista doktrínák a határon túl élő nemzettszereik ügye iránt, ugyanolyan elszántan tagadják meg ugyanazt a státust az országban élő etnikai csoportoktól. Ritkán hallani olyan hangokat, amelyek ugyanúgy meg lennének győződve például az erdélyi magyarok igényeinek jogosságáról, mint az észak-bukovinai románokéről, vagy mondjuk ugyanúgy fel lennének háborodva attól a bánásmódtól, amelynek az albánokat a Milosevics-rendszer idején alávetették, mint attól, amelyet később a koszovói szerbeknek kellett elszenvedniük. Más szinten itt is az elvek alkalmazásában tetten érhető aszimmetria tér vissza, ugyanaz a kvázi-misztikus hit a saját nemzet, a saját csoport kétségbevonhatatlan felsőbbrendűségében, amelyet feltétlenül minden megillet, amit másoktól megtagadnak.

Nem kell tehát csodálkozni azon, hogy magát a nacionalizmus fogalmát manapság általában annak agresszív, sovén változatával azonosítják. Nyugat-Európában különösen, ahol a nemzetek fejlődése rég elérte a teljes érettség fokát, de a két világháború tragédia következtében is a nacionalizmus híre erősen rossz, mégpedig jogosan, annyira, hogy ha valakit nacionalistának bélyegeznek meg, gyakorlatilag kizárják a politikai életből. Másfelől mindenki érzékeny egyes nagy államok nacionalizmusára, amelyet a kis államok a nemzeti függetlenségük elleni fenyegetésként élt meg; ami nem azt jelenti, hogy az utóbbiak kisebb földrajzi kiterjedése alibit jelentene, vagy pedig csökkentené a saját nacionalista túlkapásaik veszélyességét, lásd például Jugoszlávia esetét. Ugyanakkor érthető az a tény is, hogy egyes kelet-európai országokban, amelyeknek a természetes fejlődését évtizedeken át fékezte a szovjet katonai megszállás, valamint a kommunista rendszerek politikája, a nemzeti öntudatra

Kónczy Elemér: Hasonulás, 2000

való újrabeáradás a legeleveníbb formákban jelentkezik. Ez azonban a legkevésbé sem menti a virulens kicsapongásokat, amelyek, sajnos, gyakran pont itt mennek végbe.

A nacionalizmus ma a drámai történelem által annyira meggyőzt kontinensünkön csak a teljes nemzeti öntudat kifejeződésékként fogadható el, s csak akkor, ha megmarad a hazafiaság mérsékelt, engedékeny, pozitív határai között, vagyis csak olyan mértékben, amelyben nem válik fenyegetéssé más népek szabad létezése vagy pedig a kisebbségi csoportok boldogulása és méltósága számára. Nevezük tehát inkább hazafiaságnak. Ahelyett hogy a saját nemzete jó tulajdonságainak mértéktelen magasztalásába és a mások gyalázásába fogna, egy jóérzésű emberhez inkább illene az, hogy türelmességre intsen, megkeresse az utat az összegegrasztott csoportok, etnikumok, egyházak vagy népek között, az embereket megosztó konfliktusok békés, tárgyalásos megoldásának a módjait. Könnyebb sebet ejteni, mint gyógyítani, rombolni, mint építeni, ám az igazi nagyság és nemeslelkűség mértékét éppen az a képesség jelenti, hogy hidakat építsünk a kölcsönös megismerés és megértés érdekében. Azt hiszem, itt az ideje, hogy mindenki megértse: inkább, mint máskor bármikor, a nemzeti érdekeknek ma csakis úgy lehet érvényt szerezni, ha tiszteletben tartjuk a nemzetközi élet magas követelményeit. Más szóval meg kell értenünk, hogy az embertársunk iránti tisztelet és szeretet nem elvont fogalom, hanem egyetlen konkrét esélyünk a harmonikus együttélre egy olyan földön, amely napról napra összebb zsugorodik, mint valami számborból, és amely mégis otthonunkként szolgál, nagylelkűen, mindnyájunknak.

Hibás számítás azt hinni, hogy ha felgyújtod a szomszéd házát, sokáig biztonságban élhetsz: ellenkezőleg, csak sietteted annak a napnak az elfövetelét, amikor a tűz a te házádban is kitör. Ki szelet vet, vihart arat.

Fordította: ÁGOSTON Hugó

GHEORGHE SĂȘĂRMAN 1941-ben született, Németországban él. Építész és író. *A kör négyzetegysége* (Cuadratura cercului), *Kolozsvár, 2001*; *Dél Észak ellen* (Sud contra Nord), Kolozsvár, 2001.

AI. CISTELECAN

Egy ember élete, ahogy az volt: Alexandru Todea bíboros

A megregényesített életrajzok, de főleg az iskolai használatra készült biográfiai kivonatok gyakran „példaszerű sorsokat” állítanak elénk: olyan embereket, akik önfeláldozásig menően elkötelezettek egy eszmének vagy hitnek. Olyan embereket, akiket az eszme teljesen magára szabott, akik az eszme emésztő hatalmának teljesen átengedik magukat. Illetve ami nagyjából ugyanezt jelenti, olyan embereket, akik hitükért mindent kockára tesznek, még az életüket is. Akik könnyedén áldozattá válnak. Ezek az életrajzi vázlatok kezelhetetlenül törekeny mártírtalkat helyeznek a középpontba. Természetesen, az ilyen életrajzok igazat mondanak – legalábbis azt, ami lényeges egy élet igazából. Annak tüzes magjáról beszélnek, egy hivatás drámái – és ugyanakkor magasztos – erejéről. De mindezt átszűrve teszik, vagy éppen a metafora segítségével. Az eszme paraszára helyezik a teljes létet, és ekörül szentté avatják a hőst. Az ilyen típusú életrajzok egyszerre válnak a hős és az általa szolgált eszme/hit hagiográfiájává. Így válnak – hős és eszme (hit) – egyé. Annakra egyelőre van, hogy az előbbi saját hitének megtestesülésévé válik. Az ilyen, krisztusi vagy romantikus mintára szabott hősök, természetesen letűnt időkre tartoznak. A mi szkeptikus korunk nem fogadja el az egyetlen vonalat tartalmazó biográfiákat, de az ilyen példázatok sem. A kortársak közt nincsenek hősök. Még kevésbé ma, amikor csak sztárok léteznek. És mégis: közöttünk néha példaszerű életek jelennek meg, melyek diszkrétan a köznapiságba rejtőznek, olyan életrajzok, amelyekben a mártírlétet potencialitása rejlik. Néha stilizálásra, egyetlen metafora segítségével sincs szükség ahhoz, hogy a mellettünk rejtőzködő életek példaszerűvé váljanak. Néha „a hitért (ideálért, eszméért) égő” elcsépelet metafora igaznak bizonyul, közvetlenül és szó szerint is. Bombasztikus kifejezések nélkül, mindenfajta szónoki fogás és pompa nélkül. Egyszerűen igaznak csak annyinak. Ilyen volt Alexandru Todea bíboros élete.

Élete úgy indult, mint több ezer erdélyi szegényparaszt gyereké. (Az alábbi, vázlatos bemutatáshoz szükséges adatok p. Silvestru Augustin Prundu és p. Clemente Plăianu szerkesztésében 1992-ben megjelent tisztelegő kötetből valók. Az aprólékos gonddal és kegyes ragaszkodással megírt – ikonográfiai adatokban gazdag – könyv a Sfințitul Vasile cel Mare szerzetesrend kezdeményezésére készült. Lehet, hogy e rend történetét, „monográfiáját” is illene a nagyközönség elé tárni, nemcsak azért, mert ez a rend toborozta a román görög katolikus egyház első püspökeit, és ebből származnak az Erdélyi Iskola nagy alakjai, hanem azért is, mert kiterjedt pasztorális, nevelő és kulturális tevékenységet végzett megalapításától napjainkig.) Alexandru Todea 1912. június 5-én született a Maros megyei Marosteleken. A Todea házaspár (Gheorghe és Maria), habár 16 gyerekük volt, arra törekedett, hogy mindegyikük számára biztosítsa az iskoláztatást. A későbbi bíboros elemi iskoláit szülőfalujában és az anyai nagyszülők falujában, Görénykacukon végzi. Az alsóbb gimnáziumi osztályokat Szászrégenben járja ki, s a mai líceumnak (gimnáziumnak) megfelelő felsőbb gimnáziumi osztályokat Balázsfalván végzi el, és 1933-ban leérettségizik. Ugyanabban az évben bejut a balázsfalvi Teológiai Akadémiára, az első év elvégzése után pedig Rómába, a De Propaganda Fide kollégiumba küldi Vasile Suciú metropolita, arra az egyetemre, amelyen a görög katolikus egyház megannyi képviselőjét és szolgáját képezte. Még negyedéves egyetemista 1938-ban, amikor Iuliu Hossu püspök diakónussá szenteli. Egy év múlva pap lesz, ezúttal a bizánci rítusú katolikus diaszpóra orosz püspöke, Alexandr Eivrenoff szenteli fel. 1940-ben a *De doctrina millenaria, tractatus exegetico-dogmaticus* című disszertációjával elnyeri a teológia doktora címet, és hazatér Balázsfalvára érseki titkárnak és vallásánárnak (de latint és olaszt is tanít), előbb a Tanítónőképzőbe, majd a Sf. Vasile fiúgimnáziumba. Paptanárnaként azonosul küldetésével, és a fiatalság szellemi életét szolgáló hivatással alakítja azt, kiadja a *Pentru tine, învătătoare apostolă* (Érted, apostoli tanítónő) című brosrút (Tipografia Lumina – Miron Roșu, Blaj, 1942), valamint *Cascada tinereții* (Az ifjúság lépcsői – Tipografia Lumina – Miron Roșu, Blaj, 1943) és a *Rugăciunea tinerețului* (Az ifjúság imája – Tipografia Lumina – Miron Roșu, Blaj, 1945) című műveket. 1945-ben a szászrégeni esperesség vezetője lesz, ezt a tisztséget üldöztetés és zaklatás közepette 1948 októberéig tölti be. Ezzel párhuzamosan vallást és latint tanít a Petru Maior Gimnáziumban, folytatva a Balázsfalván megkezdett ilyen irányú tevékenységét, melyhez elhivatottság is fűzte. Antikommunista beállítottsága már Balázsfalván ismertté vált (ahol egy szentbeszéd során, patetikusan, kezét keresztbetve, állítólag így kiáltott fel: „Felmászom a katedrális falára, és onnan kiáltom: *ki a kommunizmussal az országból!*”), így nincs semmi meglepő abban, hogy Szászrégenben folyamatosan megfigyelték az ezzel megbízott szervek, amelyek állandóan letartóztatták

és kihallgatták, azt remélvén, hogy ezzel megfélemlítik és „jobb belátásra” bírják. Azt követően, hogy nyilvánosan tiltakozott a király lemondása ellen, ötödször is elővezették, és Szamosújváron tartották fogva 1948 júniusáig. Hazulról vitték el, papi reverendájában, és abban is raboskodott (a börtönöknek akkor még volt kápolnájuk, úgyhogy „megfelelő” ruházatban tarthatta a szertartást). A hatodik letartóztatásra 1948. október 14-én került sor, mivel „nem tért meg” az ortodox egyház kebelére, még az október elsején Kolozsváron tartott „megtérési zsinatot” követően sem. Sikertelen azonban kalandos módon kiszabadulnia a szászrégeni Szekuritáté székházából, és bujkálva élt 1951-ig, amikor is január 31-én ismét elfogták. Ekkor megkötözve vitték Marosvásárhelyre, onnan pedig tovább Bukarestbe, ahol 13 hónapon át hallgatták a Belügyminisztériumban, Zsilaván és Uranusban. 1952. február 15-én életfogytiglani kényszermunkára ítélték mint a „társadalomra veszélyes” elemet. A zaklatás régeni éveiről Emilia Petărlăcean naplójának ártatlan beszámolója alapján szerzünk tudomást (megjelent: AGRU Arhidiecezan, 1998/1–2.). 1946-ban, a választások előtt, az ablakon keresztül belöttek az esperes hálószobájába, ezért azt a templom harangtoronyába kellett átköltöztetni. 1948-as szökését a milicista „gondatlansága” tette lehetővé (telefonhoz hívták, és őrizetését egyedül hagyta az udvaron). A szökésben levő pap meg sem állt a szászrégeni Kerek Erdő egyik bombatölcséréig. S miközben a Szekuritáté mindenütt kereste, ő éjszakánként váltogatta „lakhelyét”, hívei látták sorra vendégül, ahol lehetett: szénapadlásokon, istállóknak, alkalmi búvóhelyeken. Ilyen körülmények közt kapta meg azt a pápai rendeletet is, amellyel püspökké szentelték. (Az unitus püspökök letartóztatása után a Szentszék segédpüspökök kinevezését határozta el, Alexandru Todea pedig az érsekségért felelt volna. A Cezaropolis püspöke címet kapta, felszentelését pedig titokban, 1950. november 19-én végezte el Bukarest római katolikus püspöke, Ioan Schubert egyetlen tanú jelenlétében, aki nem volt más, mint Kolozsvár–Szamosújvár leendő püspöke, George Guțiu.) Felszentelését követően egy alagsori ajtón át távozott, és befeküdt az őt állomásra vivő autó ülésé közé, mivel a katolikus érsekség folyamatos megfigyelés alatt állott. Az utolsó, neki menedéket nyújtó családot (amely egy asztal alá ászott „gödörben” rejtette) az utcán tartóztatták le, úgy, hogy „menekülőnk” két nap után önként feladta magát a miliciának, amely figyelte és végigkutatva a házat. Mindezek természetesen kalandfilmből illő jeleneteknek tűnnek. A film hőse nem illik éppen bele ebbe a történetbe, de alkalmazkodott az „üztöd vad” szerepéhez.

1952 februárjában Máramaroszigetre küldik, ahova a görög katolikus egyház többi főpapjával bezárják (kivéve Vasile Aftenie püspök, aki 1950-ben halt meg a kommunista rendőrség pincéiben). Itt három püspökkel halálát: Valeriu Traian Frențiu 1952-ben, Ioan Suciú 1953-ban, Tit Liviu Chinezu pedig 1955-ben. A fiatal püspök, ahogy később nem kevés humorral meséli, itt a „sepregetők főnöke” lesz, a folyosó tisztaságára kell felügyelnie. Olyan „tisztesség” volt, amely némi mozgási lehetőséget biztosított a számára, s ennek köszönhetően megadhatta a végső feloldozást néhány haldoklónak, köztük Iuliu Maniunak és Gheorghe Brătianunak. A máramaroszigeti börtön 1955-ös felszámolását követően az utolsó túlélő püspököket (Iuliu Hossut, Alexandru Rusu és Ioan Bălânt), akik fölött ítéletet még mindig nem mondtak, a Curtea de Argeș-i kolostorba helyezik át. Alexandru Todeát – mivel ügyében már „jogerős” ítélet született – Rimnicu Săratra viszik. Itt 1957-ig ül, amikor Pitești-re szállítják át. Innen 1960-ban Désre, Désről pedig 1963-ban Szamosújvárra. Ekkor még életben volt Máramaros utolsó püspöke, Alexandru Rusu, az utolsó, papság által választott metropolita; ő 1963. május 9-én hunyt el. 1964-ben a 411-es számú rendelettel Todea visszanyeri szabadságát, s vele együtt a többi, még életben levő főpap is (kivéve Iuliu Hossu bíborost, akinek Căldărușani kolostorban jelölnek ki kényszerlakhelyet, itt is hunyt el, 1970. május 28-án; neki Alexandru Todea adta fel az utolsó kenetet). Ez természetesen már egy másik film, még drámaibb, mint az előző.

Visszatérve – oly sok év után – Szászrégenbe, Todea püspök lassan összefüzi – illegálisan ugyan – betöltött egyházának szétesett „láncszemeit”, titkos hálózatot hoz létre. A Románia és a Vatikán közötti „politikai” kapcsolatokban némi enyhülés következik be, legalábbis ezt sugallja Ion Gheorghe Maurer és Corneliu Mănescu látogatása VI. Pál pápánál 1968-ban, illetve magának Nicolae Ceaușescu-nak az 1973-as útja. A görög katolikus egyház hivatalos elismerésének nem kevés reménye kísérte ezeket, de mindhiába. Az egyetlen következmény az a hallgatlagos tolerancia volt, amellyel néhány nyilvános vallási szertartást elfogadtak (például a temetéseket). Titokban mindegyik túlélő püspök arra törekedett, hogy „helyreállítsa” püspökségét a hívők maradványából, és ápolja az újjászületés lángját, de ezek az erőfeszítések nem voltak összehangolva. Az első „püspökkari konferenciát” csak 1985. április 30-án tartották, amikor mindannyian részt vettek Ioan Dragomir máramarosi püspök gyászszertartásán, és amikor Alexandru Todeát a főpapi testület a görög katolikus egyház fejévé választja, mindaddig, míg „a kánonjog másképp nem rendelkezik”. Erre az új „rendelkezésre” 1986. március 14-én került sor, amikor egy Kolozsváron megtartott, új püspökkari konferencián metropolitává választották, s ezzel ismét betöltötték a metropolitai széket, amely 1941. június 5-én, Alexandru Nicolaescu halálát követően üresen állt. Az új metropolita a titkos működés körülményei között tanácskozsásokat tartott papjaival, pasztorleveleket küldött a magánházakban összeülő gyülekezeteknek. Az 1988. augusztus 15-én kibocsátott pasztorlevelében a hangsúlyt arra a hitbeli életre helyezi, amely zárándokhelyekké avatja a szerény lakóhelyeket: „Az a ház, amelyben a román görög katolikus egyház papja a szent liturgia rendje szerint celebrál, és azon munkálkodik, hogy kegyelemben éljenek, zárándokhelyek számát”, mivel „nem a katedrálisok /.../ teremteték a zárándokhelyeket, hanem a szenvedés helyei teremteték /.../ a katedrálisokat”. A szervezési és pasztorális munkában tanúsított fáradsáttalansággal folytatta Todea

püspök „memorandista” tevékenységét is: az állami hatóságoknak és a pártnak küldött beadványai testes kötetet alkotnak, ezekben a püspök síkra száll az 1948-as visszaélések felülvizsgálatáért. Összesen 35 beadványról van szó, amelyek több mint 300 oldalt tesznek ki, s amelyeket az mindenkori tisztségviselőkhöz címzett, Gheorghe Gheorghiu-Dejhez, Nicolae Ceaușescuhoz, a Nagy Nemzetgyűléshez és más fórumokhoz.

A püspök mélyen hitt a törvényességben, abban, hogy az mindenki-re vonatkozik, s ezért külön gondot fordított arra, hogy „supplexei” iktatószámok kapjanak a megfelelő fórumok iktatóiban, de hiába várta a válaszokat. Válasz sohasem érkezett. A püspök gyötördéseire csak a történelem válaszolt 1989 decemberében. A Nemzeti Megmentési Front Tanácsának (CFSN) 1989/9-es számú rendelete törölte az 1948-as 358. sz. rendeletet. Hamar kiderült azonban, hogy egy rendelet törölhet egy másik rendeletet, de nem törölheti annak következményeit.

Todea metropolita életrajzának utolsó előtti fejezete a legrövidebb. 1990. március 12-én törvényesen is Gyulafehérvár és Fogaras érsekének nevezik ki, visszavonva addigi szimbolikus, „Cezaropolis püspöke” címét. Ugyanekkor ismeri el a Vatikán is a román görög katolikus egyház metropolitájának. Ugyancsak 1990-ben megválasztják a romániai katolikus egyház püspökkari konferenciája elnökének (ebbe mind a római katolikus, mind a görög katolikus egyház beletartozott). Hitének és áldozatos életének elismerése lehetett az, hogy 1991. május 28-án a Bíborosok Kollégiumának tagjai közé választották. Alexandru Todea így a második bíboros a romániai egyház történetében Iuliu Hossu után (akit VI. Pál pápa nevezett ki bíborosnak 1969-ben, de ez „in pectore”, titokban tartott kinevezés volt 1973-ig, amikor már három év telt el a kinevezett halála óta).

Metropolitaként Alexandru Todea mindent a nullától kezdett. Megszervezte a román görög katolikus egyház újjászületésének folyamatát, foglalkozott a pasztorációval, az új papok felkészítésével és a vagyon visszaszerzésével, amennyire ezt tehette. Semmi sem volt könnyű életében. De kevés „izzalmas” és drámai, lejtőkben és emelkedőkben, pikareszk változásokban gazdag élet volt ennyire „egyen” – egyenesonalúvá pedig a nem lankadó hit és remény tette.

Élete utolsó éveiben a bíborosnak megadatott a fizikai szenvedés kegyelme. Székéhez láncolta a szenvedés azon a szép májusi napon is, 1999-ben, amikor II. János Pál pápa a bukaresti Szent József-székesegyházban mintegy magához ölelte az ő szenvedését – s az ő szenvedésével az azon egyház szenvedését is, amelybe a bíboros lehelte új életet.

Alexandru Todea bíboros 2002. május 22-én hunyt el. Most egy másik mártír püspök, Inocențiu Micu Klein mellett fekszik a balázsfalvi székesegyházban. Két egyházalapító, két harcos, két olyan ember, akik megismerték a szenvedést, de méltóságot merítettek belőle. Személyes és intézményi méltóságot.

Alexandru Todea életrajzának nincs szüksége kicikornyázásra, megépítésre, túlzásokra és bombasztikus elemekre. Nincs szükség arra sem, hogy patetikus magaslatoakra emeljük a szónoklás eszközeivel. Épp ellenkezőleg, minél szikárabb, szárazabb és „irodalmiatlanabb”, annál többet mond. Egy vértanú életrajza, a szó legközvetlenebb, legerősebb és legtisztább jelentésében. Ahogy ő maga mondta többször is: a szenvedést a legnagyobb méltóságnak kell tekinteni, amely megadható nekünk. Krisztusi próbatétel, koszorú, érték. Szünetben pedig – annak minden válfajában – hiányt a bíboros nem szenvedett. Annak pohara mindig is teli volt. A saját szenvedése pedig nem tűnik egyébként, mint a saját egyháza szenvedésének, azé az egyházzé, amelyért egyébként ő szenvedett. Egy közös szenvedés és ez, mely az életrajz kelyhében gyűlt össze. De ha szenvedés és fájdalom kísérte is Alexandru Todea életét, az az égő gyertya szenvedése és fájdalma volt. A fényre alakuló szenvedés.

Nem mondom nagy szavakat. Egy ilyen élet előtt a nagy szavaknak nincs értelmük. A nagy tettek előtt keveset kell mondani, a szavaknak alázatosnak kell lenniük. De íme, mennyire tűnt krisztusnak Alexandru Todea élete és áldozathozatalának karizmája néhány főpap számára. Ioan Robu, Bukarest katolikus érseke akkor ismert meg, amikor még fiatal pap volt Craiován, a püspök pedig épp hogy kijött a börtönből. „Emlékszem – mondta az érsek –, nem keltette olyan ember benyomását, aki szenvedett vagy szenved.” Úgy hiszem, tényleg nem ezt a benyomást keltette. Ugyanis Alexandru Todea nem rendelkezett a szenvedés retorikájával. Mindezt ő folyamatos megvilágosodásként élte meg. Mint kegyelmet. Talán túlzás lenne azt mondani, hogy „örömként”, de még ez is igaz lehet. „Ma – folytatja Ioan Robu – arra gondolok, hogy a feltámadott Krisztus ikonjaira hasonlítam: egyik sem a szenvedésről tanúskodik, hanem a győzelemről. Hasonlóképpen Todea atya is, élt és örömet továbbított, s megőrizte a maga és Isten számára azt, ami nem volt s ma sem kimondható. Az igazi nagyság hallgatag, akár az alázat.” A bíboros másik nagy barátja, Petru Gherghel, Iași püspöke, akivel többször is találkozott titkon Vatra Dorneion, Szászrégenben, Iași-ban, a következőképpen tanakodott a szenvedő bíboros ágya mellett: „A fájdalom lenne az a töviskoszorú, amely mindinkább Krisztushoz teszi hasonlatossá, ahhoz, akít ő szeretett, lépésről lépésre követett megbánás és kétédes nélkül?” A temetés kor elhangzott búcsúszavak, kezdve a II. János Páléitól, szintén a példaszerű élet krisztusi tartását emelték ki. Mert ahhoz nem fér kétség, hogy Alexandru Todea, amennyire ez emberileg lehetséges volt, a Megváltó keresztjét vitte.

Fordította: BAKK Miklós

ALEXANDRU CISTELECAN 1951-ben született Aranykúton, Kolozs megyében. Abrassói Transilvania Egyetem lektora és a marosvásárhelyi Petru Maior Egyetem előadójának. *Celálalt Pillat* (A másik Pillat), Bukarest, 2000. *Top ten*, Kolozsvár, 2000.

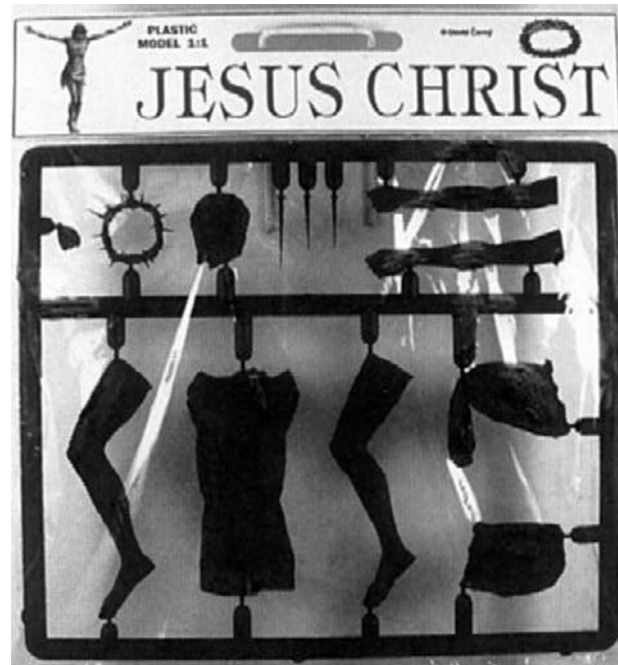
Radu Sergiu RUBA

Az utolsó bástya

Annak a kongresszusnak a teljében, amelyen a kommunisták beszippantották a szociáldemokraták együttműködésre hajlandó szárnyát, és megalakították a Román Munkáspártot, vagyis 1948. február 22-én, Gheorghe Gheorghiu-Dej, az újonnan megalakult párt első titkára megállapította: „A katolikus egyház egyike azon kevés erőknél, amelyek képesek ellenállni Romániában a kommunizmusnak.” A szónok tudatában volt a hagyománynak, mely szerint az – az 1927–1929-es megegyezés értelmében – független az államtól, a vatikáni szentatyának van alárendelve; tudatában volt a főpapok és a klérus kommunistaellenességének, a katolikusok alapvető és széles körű társadalmi tevékenységének és lehetséges nemzetközi támogatottságának. Gheorghiu-Dejnek kezében volt az ország akkori katolikus lakosságának nagyon pontos kimutatása is: 2,7 millió hívő, ezek – az általános tévhittel ellentétben – nagyrészt, 1,8 millióan, román származásúak. Közülük másfél millió az unitus egyház tagja, körülbelül háromszáz-ezer pedig, a moldvai megyékből, a nyugati rítus gyakorlója. A kommunisták villámháborút indítottak azok ellen a templomok ellen, amelyekben ezek az emberek imádkoztak, s ez az egyre erősödő háború nemzetközi szinten fokozta az ország elszigeteltségét.

A patkány éve

Petru Groza volt az a politikai személyiség, aki 1947 nyarán bizonyos gyanúsítgatások formájában megadta a jelt a katolikusellenes támadásokra. Azonnal követték őt kormányának más tagjai is. A támadások élvezték a sajtó teljes támogatását, amely tele volt „leleplezésekkel” a római katolikus egyház gazdaságáról, az inkvizíció (természetesen középkori) kínzásairól és vádakkal a pápaság ellen, amelyet egyenesen az „amerikai imperialisták szövetségének” nevezett. Gheorghiu-Dej az új alkotmány megszavazásakor, 1948 áprilisában, és a kultuszminiszter, Stanciu Stoian, Iustinianak, az ortodox egyház pátriárkájának ugyanaz év júniusában való beiktatásakor tartott beszédében még hevesebben kezdte újra a Vatikán elleni támadásokat, „a világ reakciójának szolgálatában álló vallásos eszköznek” nevezve azt. Egy hónappal később, július 18-án, a minisztertanács egy közleménye egyszóval felmondta a Vatikánnal kötött megegyezést, bár annak 23. cikkelye leszögezi, hogy csak hat hónapi felmondási idő letelte után lehet azt hatálytalannítani. Elmondható, hogy a megegyezés egyszóval felbontásának időpontjától számítható a katolikus egyházak üldözöttségének kora. Ez addig még soha nem tapasztalt energia bevetésével folyt, a görög katolikus egyház elleni harc esetében pedig a szélsőségeség jegyében. Ebben az esetben a kommunisták számíthatnak megbízható szövetségesekre, az ortodox egyház főpapságának egy részére, élükön Erdély érsekével, Nicolae Bălannal, aki már a háború előtt megkezdte támadásait.

David Černý: Jézus Krisztus ereklyéi, 1993

1938-ban, amikor az ország már visszhangzott Bălan támadó szavaitól, a román unitus egyháznak 1725 temploma volt, amelyben 1594 pap, 34 kanonok és 75 főpap szolgált. Tíz évvel később, bár az Észak- és Kelet-Erdélyt elfoglaló magyarok néhányat megsemmisítettek, a görög katolikus templomok száma meghaladta a 2000-et, a papoké pedig az 1700-at. 1948. május 15-én a Szabadság mezei nagygyűlés megemlékezésének balázsfalvi centenáriuma, Nicolae Bălan érsek Petru Groza jelenlétében ismét a „románságnak a Habsburgok általi szétdarabolásáról” beszélt, „aminek következménye a görög katolikus egyház megszületése volt”. Azért választották kimondottan ezt a pillanatot, hogy emlékeztessenek: Iuliu Maniu és az 1947 nyarán törvényen kívül helyezett Nemzeti Parasztpártnak jelentős támogatottsága volt az erdélyi görög katolikus hívek körében. Azon a helyen, ahol egy évszázaddal korábban a románok elsősorban az unitus főpapok és értelmiségiek, a nagygyűlés igazí szervezői hívásának tettek eleget, az ortodox főpap történelmi elmékedései legalábbis képmutatónak tünnek.

Iustinian pátriárka június 6-án folytatta az unitus főpapság elleni támadásokat. A görög katolikus püspökök csupán néhány hónap múlva próbáltak válaszolni egy pástorlevélben, amelyet azonban betiltottak. Ezért október 7-én memorandumban fordultak a Nagy Nemzetgyűlés elnökségéhez, ez azonban válasz nélkül maradt. Időközben a helyzet nagymértékben súlyosbodott. A kommunista hatóságok kitöltetlen nyomtatványokat osztottak ki az erdélyi parókiáknak, amelyek alapján azoknak képviselőket kellett volna delegálniuk az október 1-ji kolozsvári gyűlésre, hogy megvalósítsák „a görög katolikus egyháznak az ortodox egyház kebelébe való visszatérését”. A bolsevik hatalom letartóztatásokhoz, fenyegetésekhez, a családok szétválasztásához folyamodott annak érdekében, hogy rákényszerítse a papokat a nyilatkozat aláírására.

A tények ismertek: október 1-jén csupán 37 pap gyűlt össze a kolozsvári G. Barițiu Líceum tornatermében, hogy az „újraegyesülést” aláírja, másnap pedig eggyel kevesebb tagból álló küldöttség utazott Bukarestbe hírt vinni a történelekről Iustinian pátriárkának, aki ünnepi misét celebrált az Új Szent Szpiridon templomban. Iuliu Hossu, Kolozsvár és Szamosújvár püspöke kiátkozta a megrendelt „újraegyesülést” aláíró 37 papot. Az unitus papok október 7-i memorandumának semmilyen visszhangja nem volt. Mi több, ugyanannak a hónapnak a végén ezeknek a főpapoknak egy része – Traian Frențiu, Ioan Bălan, Vasile Arteni, Iuliu Hossu – már le volt tartóztatva. Kisebbségi időközben követte őket az összes többi főpap is. De még 1948 novemberében körülbelül hatszáz görög katolikus papot és apácát tartóztattak le és tartottak fogva nagyon mostoha körülmények között. Másokat likvidáltak, Ieronim Susmant például, a Nagyenyed melletti Asszonyiné papját a szekusok éppen a templomban lőtték le. Azonkívül a milícia több görög katolikus intézményt és kolostort ürtett ki nagy kegyetlenséggel, például Balázsfalván és a Szatmár megyei Bikszádon. A papokra gyakorolt nyomás másik formája a Kultuszminisztérium határozata volt, mely szerint csak azok kapnak közülük fizetést, akiket az ortodox egyház ajánl, vagyis azok, akik aláírják az „újraegyesülést”. Bár a görög katolikus papok nagy része nő volt, és gyermekei is voltak, a fizetés elmaradása pedig az egész család mindennapi biztonságát fenyegette, sokan mégis megtagadták az aláírást. De nem egy közülük megtalálta nevét az aláírók között, odahamisítva azok jóvoltából, akik elfogadták saját egyházuk felszámolását. Jó részük azonban nem félt nyilvánosan tiltakozni az aláírás-hamisítás ellen.

A görög katolikus egyház megszüntetését egy sereg olyan intézkedés készítette elő, amelynek az volt a feladata, hogy megfosssa őt anyagi javaitól. Elhatározottak tehát a vendéglátó és a karitatív helyiségek (menhelyek, árvaházak, bölcsődék stb.) államosítása, az 1948. augusztus 3-i tanügyi törvénnyel pedig elrögzítette iskoláit is, mint a balázsfalvit, a belényesit és a nagyváradit. Az ugyanaz év augusztus 4-i egyházi törvények között kimondja: a Nagy Nemzetgyűlés elnökségének elismerése nélkül nem lehet megszervezni és működtetni a felekezeteiket. Ráadásul a 40. és a 41. cikkely szerint: „Minden vallási felkezet és annak minden képviselője csak a Kultuszminisztérium engedélyével és a Külügyminisztériumon keresztül tarthat fenn kapcsolatot az ország területén kívüli vallási felekezettel, intézménnyel vagy hivatalos személyekkel”; továbbá: „Egyetlen határon túli felekezet sem végezhet semmilyen jogszolgáltatást a román állam hívi számára.” Ilyenformán a püspökök, a pápai nuncius, a Vatikán tiltakozása ellenére, 1948. december 1-jén a Nagy Nemzetgyűlés elnöksége kiadta a 358-as számú rendeletet, amely kimondja, hogy a görög katolikus egyház „véglegesen visszatért az anyaegyházhoz”. Valószínű, hogy a dátumot, mint Bălan érsek esetében is, nem véletlenül választották. Kijelölése egy olyan rendszer románellenes szadizmusát bizonyítja, amely a nagyrészt éppen a görög katolikus politikusok, értelmiségiek, papok által megvalósított gyulafehérvári nagy egyesülés évfordulóját találta megfelelő időpontnak jogtalan tette végrehajtására.

Véletlen egybeesés-e, vagy sem, de a kínai naptár szerint 1948 a patkány éve, mint ahogy a huszadik század és az egész második évezred is a patkány jegyében állt.

Sztálin naptára

A Román Unitus Egyház megszüntetése nem történhetett volna meg Sztálin közvetlen és rosszkor jött támogatása nélkül. Ő, amikor egyszer a Vatikán egyik, az övével ellentétes álláspontjára emlékeztették valamilyen kérdésben, megkérdezte: „Hány hadteste van a pápának?” Mindazonáltal nagyon pontosan tudta, milyen hatalmas, a páncélos hadosztályokét meghaladó ereje van a Szentszéknek. Éppen ezért sietett felszámolni, beolvastva az ortodox egyházba, 1946-ban, a nyugat-ukrajnai unitus egyházat, amely számszerűen lényegesen megnőtt a Ruténföldnek Csehszlovákiától, Galiciának pedig Lengyelországtól való elvételével. Csúszón arról van szó, hogy Sztálin nemcsak térbelileg foglalkozott az emberiség egy részének vallásos homogenizálásával, hanem időben is. 1923-ban egy konstantinápolyi zsinat döntése alapján a keleti egyházi hatóságok elfogadták a Gergely-naptárt. A görögországi és romániai egyházak egyetértettek ezzel. Elvileg a szlávoknak is megfelelt volna ez, de végül Szerbiában, Ukrajnában és Oroszországban törés következett be a világi és a vallásos naptár között. A zsinat résztvevői egyetlen dologban nem tudtak megegyezni, és pedig a húsvét időpontját. Nem lehetett keresztülvinni a 325-ben tartott nikéai zsinat határozatát, mely szerint a húsvétot a tavaszi napéjegyenlőség utáni első teliholdat követő első vasárnap tartják. Moszkva patriárkátusa tiltakozott. A nézetkülönbséget egy későbbi, hasonló zsinaton kellett volna megoldani. Erre azonban csak 1948-ban került sor Moszkvában. Sztálin felhasználta csak általa ismert forrásait, hogy odahasson: a húsvét időpontját a Julianus-naptár szerint állapítsák meg, vagyis egy olyan napéjegyenlőségnek megfelelően, amely csillagászatiilag nem létezik. Ilyenformán Moszkva egyes szatellit-országainak többségi ortodox egyházi a ceremónia szintjén, vagyis még valami pluszban is elszakadtak a Nyugattól.

Romániában 1950. július 7-én, a vatikáni nuncius, monsenior Gerald O'Hara kiutasításával egyidejűleg befejeződött a hívőket a nyugatiaktól bolsevista erőszakkal elszakító folyamat. Részletkérdések maradnak: néhány római katolikus főpap pere 1951-ben és még más görög katolikus püspökök és vikáriusok pere és elítéltetése 1957–1958-ban. Az utolsó bástya is áldozatául esik, legalábbis ideiglenesen, a kommunista terjeszkedésnek. Még meg kellett oldani a kollektivizálás és a mezőgazdaság államosításának részletkérdéseit, s ezen a területen a bolsevikok nem kételkedtek a győzelemben.

Emlékeztetek maradtak azonban, mint az egész század, XII. Pius pápa szavai: „Jézusnak tizenkét apostola volt, s egyikük elárulta. A romániai görög katolikus egyháznak tizenkét püspöke volt, és egyik sem árulta el.”

Fordította: HADHÁZY Zsuzsa

RDU SERGIU RUBA 1954-ben született Erdődön, Szatmár megyében. Író. *Marginal* (Szépjegyzet, költemények), Kolozsvár, 2001; *Dialoguri și eseuri* (Párbeszéd és esszé), Bukarest, 2001.

Cristina GHEORGHE

Menekülés a jelenből

A jelen kettős: egy világ, amelyik meghal, és egy másik, amelyik éppen abban a pillanatban születik, és semmi sem lehet közhelyesebb ennél a kijelentésnél. De ebből az igaznak elfogadott premisszából kiindulva meg lehet állapítani, hogy ki milyen jelenből menekül, és merre. Mert a menekülés abból következik, amit a jelenből kiérzel, abból, amit a múlt nyújt neked, és abból, amit hited szerint a jövővel kezdeni tudsz, és mindez egyszerre.

Ha megérezed a halált, menekülni fogsz afelé, amit élőnek érzel, mint ahogy egész falvakat (igaz, ami igaz, kisvárosokat is) láttam fiatalok által üresen hagyni, mert csupán haldokló világnak látták azokat, és senki nem tanította meg őket arra, hogyan kellene feltámasztani ezt a világot, vagy nem engedik feltámasztani, vagy nincs meg hozzá a megfelelő eszközök, bármi legyen is az. Néma nemzedék. Egy nemzedék, amelyik elment gyümölcsöt szedni, kiöregedett tartományokat megfiatalítani és szélsőséges frusztrációknak kitenni őket. Én itt csak egy változásban levő világot látok, de mint minden igazi metamorfózis, ez is lassú és fájdalmas, szépség nélküli, eltorzított, görcsbe rándult, akárcsak valami régi lánc. Báb. Haldokló világ, amelyik azonban *Chicago Bulls* feliratú sapkát visel a fején. És kopasz, és nincs gyönyörű hálóspikája. Egy világ, amelyben az ekét még állatok húzzák, de útjai szélén *Europa* feliratú kocsmák vannak, és burjánlepte temetők. Egy világ, amely az elvesztett hagyományok után sír, és amely ablakba tett magnókból hallgatja a *manele*ket, *hip-hop*-okat és a *latin*ókat. Egy világ, amely már nem ismeri és nem leli fel önmagát, de amelyik nem is tudja, hol keresse önmagát, mert rágalatlanul nyeli le mindazt, amit magasztalóan mondanak róla, és a szívárvány minden színűnek tájékozódik, amikor bírálják. Jelen, ami elől egyesek anélkül menekülnek el, hogy megvizsgálják, mások pedig ugyancsak anélkül fogadják el. Amelyre egyesek elképzelésük tüzeit ontják, kérdéseket, mások jelszavakat. Amelyől futnak a tanárok és az orvosok, de amely felé igyekeznek a politikusok.

A jelenből csupán két irányba lehet futni: a múltba vagy a jövőbe. A múltba, vagyis a megjárt utakra, az ismertbe, a kényelembe, a felelősségnélküliségbe vagy a csupán felszínes felelősségbe, és olyan tapasztalati képletekbe, amelyek felmentenek az alól, hogy használd, ha van, józan eszedet, a hagyományos „mi lesz, ha leesik a cserép” és a túlélésre tett állandó erőfeszítés megítélésében. Számomra veszélyesnek tűnik a múltba való menekülés, néhány régebbi vagy újabb, pozitív és túlzottan pozitív példára támaszkodva meleg, kényelmes, nem túlszűfolt menedékhely keresése egy mesterségesen megépített kollektív identitás védelmében, különösen akkor, amikor ezzel a hamis identitással megpróbálsz manipulálni és magadhoz édesgetni egy embertömeget, amely – merem remélni, egyelőre – nagy részének nincs meg a szükséges polgári és politikai kultúrája, hogy megvédje őket a jelképek borította személtádk taktikájától.

De halálot is azt, ami megszületik a jelenben, felteszed magadnak a kérdést, nem született-e holtan. És ha arra a következtetésre jutsz, hogy nem, azt kérded magadtól, megvan-e a felnőtte válásához nélkülözhetetlen környezet. Pessimistának hangzana, ha mindig azt mondanád, hogy nincs meg, hogy nem lehet így folytatni, mert egy nap mindenképp megjelenik majd a legfőbb akadály, amely utadat állja. Úgyhogy folytatod. Először egyesek kiábrándulására, aztán a tiedére, méghozzá elég gyakran. De ha a jelen annyira megfélemlít, hogy nem érzünk mást, mint az előre való menekülés kényszerét, akkor fussunk inkább a jövő felé, az ismeretlen, az új felé, az alkotó erőfeszítések felé akár a hibák árán is. Ez azonban a múlt kritikus ismeretével és kritikus elfogadásával választott futás legyen. Egyéni és közös.

Fordította: HADHÁZY Zsuzsa

CRISTINA GHEORGHE 1968-ban született, Liteni-ben, Suceava megyében. Doktorandus a párizsi Marne la Vallée-ban és a kolozsvári BBTE-n, témája *Az európai politikai integráció, gyakorlat, elmélet és irányzatok*. A *Realitatea de Medias* újság tudósítója, publicisztikai írásai jelentek meg.

„Milyen régiót akarunk?” (II.)

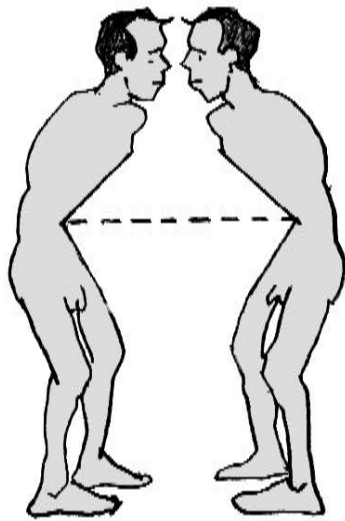
Mint ismeretes, 2001. december 8-án került sor Kolozsváron a Provincia-csoport találkozója, amelyen közös megegyezéssel elfogadtuk a Románia parlamentjének címzett Memorandumot. A találkozót a Memorandumban foglalt gondolatokról folytatott vita követte. Most a vita második részét közöljük, amelyben a résztvevők (Bakk Miklós, Al. Cistelean, Caius Dobrescu, Smaranda Enache, Molnár Gusztáv, Ovidiu Pecican, Szilágyi N. Sándor és Szokoly Elek) az erdélyi román-magyar (magyar-román) kapcsolatok kérdéséről fejtették ki véleményüket.

Molnár Gusztáv: Visszatérnék ahhoz a kérdéshez, amit Smaranda tett fel beszélgetésünk első részében: „Milyen régiót akarunk?” Lényeges kérdés, bizonyos értelemben kijelöli azt az irányt, amelyet a várható reakciók után, követnünk kellene. Mit kellene tennünk, hogyan kellene eljárunk ahhoz, hogy pontosítsuk a regionalizmussal kapcsolatos eszméinket, hogy világosabban lássák, mi a célunk? Természetesen ennek nagyon sok, jogi, politikai, gazdasági vetülete van, amelyekkel most nem akarok foglalkozni. Ez alkalommal figyelmetekbe ajánlanám a magyar-román kapcsolatok témáját a regionalizmus szempontjából. Milyen megoldást kínálhat a magyaroknak a regionális berendezkedés, a régió mint jól meghatározott és erős intézmény? Röviden, újból felbresztené bennük a hazához való tartozás érzését. Itt van előttem a szebeni diéta egyik százsz küldöttjének, Trauschenfeldsnek, a nagyon érdekes felszólalása. Ő volt annak a törvénynek az előterjesztője, amely az erdélyi román nemzet jogállását rendezte. 1863-ban az erdélyi nemzetek már nem a régi, feudális értelemben vett „rendek”-et jelentették, hanem modern, polgári értelemben vett, a nyugat-európai folyamatokkal összhangban álló nemzetek voltak. Nézzük, hogyan értelt ez a százsz küldött a szóban forgó törvény mellett: „Hazát akarunk adni az erdélyi román nemzetnek ott, ahol eddig csupán megtűrt volt. Hazát akarunk adni neki, teljes jogú honoságot biztosítva mindkét egyházának, melyek közül az egyiknek soha nem ismerték el az autonómiáját, a másik pedig csak megtűrt volt. Ha ezt tesszük, csupán az igazságnak teszünk eleget.” Ugyanezen az ülésen Béldi gróf, egy magyar regalista is támogatta a románok egyenjogúsítását. (Ismeretes, hogy miután a magyar küldöttek kívánták a diétáról, mert az nem ismerte el az 1848-as magyar forradalom első – alkotmányos – szakaszában elfogadott törvényeket, az úgynevezett regalista maradtak, és a diéta egész ideje alatt hasznos és építő jellegű tevékenységet fejtettek ki.) Tehát volt egy magyar hang is azon a diétán, amely törvénybe iktatta a románságnak mint teljes jogú nemzetnek, a Habsburg Birodalomhoz önálló entitásként tartozó fejedelemség új politikai és alkotmányos szerkezetébe való integrálását.

Erdélyben két központosított és központosító haza vetélkedésének vagyunk tanúi

Most engedjétek meg, hogy szóljak néhány szót a Memorandumról. Nem a mi Memorandumunkról, hanem a történelmiről, amit a románok 1892-ben állítottak össze. Találkozásunk előtt mindenképpen szerettem volna elolvasni ennek a rendkívüli dokumentumnak a teljes szövegét. Nem volt könnyű, mert igaz, hogy a Memorandumról tucatnyi könyv is megjelent az utóbbi időben, de a kiadók nagyon fősvények, ha magának a szövegnek a megjelentetéséről van szó. A teljes szöveg egyetlen kiadását találtam meg a Memorandumul. 1892–1894 (AMemorandum 1892–1894) című kötet (II. kiadás, Bukarest, 1994) mellékletében, és meglehetősen nem tévedek, ha feltételezem, hogy kiadása nem a kötet szerzőinek (különben ismert történészeknek) volt az ötlete, hanem Ion Rațiunak, a kötet kezdeményezőjének és előszóírójának. 1892-ben az erdélyi és magyarországi románok a következőképpen védtek ügyüket: „Elértük az önálló és saját diétával rendelkező Erdélyben a többi nemzettel egyenlő jogokat bíró nemzet státusát. És eloptáztuk ezt a státust és ezt az Erdélyt. Volt valamink, amit elvettek tőlünk, és ebbe soha nem fogunk belenyugodni. Véleményünk szerint az állam, amely ezt tette, törvénytelen, és nem várhat el tőlünk teljes és őszinte lojalitást.” Ez az érvelés jogosnak és hibátlanak tűnik ma nekem, a „magyar”-nak. Az az érzésem azonban, hogy a románok (és most általában gondolok a románokra, a legtöbb történész és a közvélemény által egyaránt osztott véleményre) kizárólag a „nagy egyesülés” prizmián keresztül értelmezik a memorandisták tettét, mint egy olyan aktust, amely ugyebár, megelőzte és megelőlegezte azt, és bizonyos értelemben zárójelbe teszi magának a szövegnek az érvrendszerét és intézményi összefüggéseit, azt, hogy abban egy önálló Erdélyről van szó, amelyben egyenrangú nemzetek élnek, és amely egy föderális alapon újrászervezett birodalom kereteibe illeszkedik. És nagyon meg vannak döbbenve, amikor észreveszik, hogy az erdélyi magyarok is nemzetként viselkednek, hogy voltak itt jogaik, amelyekkel már nem rendelkeznek, és éppen ezért keresnek kétségbeesve valami megoldást, hogy ebből a helyzetből kitörjenek, amelyet ők történelmileg, kulturálisan és politikailag egyaránt lealacsonyítónak érznek, és amellyel soha nem fognak megbékélni. Véleményem szerint a magyaroknak ez a magatartása természetes. Hogyan viselkedhetnének másként, mikor egy nemzet részei voltak, és hiszik, hogy ma is részei! Semmiféle imperializmusról nincs itt szó, a magyarok nem úgy viselkednek, mint egy

birodalmi kisebbség, ahogy azt H. R. Patapievicci állította egy adott pillanatban (én a 22-es folyóiratban megválaszoltam ezt az állítást, és válaszomat éppen úgy félremagyarázták, mint sokan az eredeti tételt), hanem egyszerűen nem úgy viselkednek, mint egy kisebbség. Ez a magatartás a történelemben gyökerezik, és egyelőre nem lehet tudni, hová vezet. Mindenesetre sok irányba terelődhet, és sok irányba terelhetik, a mi feladatunk pedig, a Provincia-csoport feladata az lenne, hogy meghatározza ezeket a lehetséges irányokat, hogy megpróbáljon velük kapcsolatban egy olyan egyértelmű álláspontot kialakítani, amely Romániában és Magyarországon egyaránt jól behatárolható. Ezt annál is fontosabbnak tartanám, mert jelenleg, amikor, legalábbis elméletileg és ideológiailag, kirajzolódik Erdély mint régió-haza felépítésének a lehetősége, két központosított és központosító haza vetélkedésének vagyunk itt tanúi, egy, az emberek feje felett megvívott, ezáltal nem területekért, hanem az erdélyiek „lelkéért” folyó csatának. És sajnálattal kell elismernem, hogy mi itt, beleértve a mi csoportunkat is, kicsit lemaradtunk az események mögött. Nem reagáltunk időben erre az új helyzetre, lehet, azért sem, mert szükségünk volt és még mindig szükségünk van valamennyi időre, hogy megemészthessük, ami az orrunk előtt történik. Nem nehéz észrevenni, hogy Magyarország Erdélyben – különösen a kedvezménytörvény eredményeképpen – nem csupán kulturális és gazdasági, hanem politikai szereplővé is vált, és nemcsak a közvéleményt tudja befolyásolni, hanem a reális eseményeket is. Jelen pillanatban a román kormány visszavonulóban van, védelmezi a birto-

Anik Sándor: Képlet 1, 2002

köt, tanácstalan, nemigen tudja, mit tegyen, és ilyen értelemben elmondhatjuk – ahogy elmondta néhány nappal ezelőtt az Adenauer Alapítvány Bukarestben megtartott konferenciáján Magyarország nagykövete és Dăncu miniszter előtt, ott volt Smaranda is –, hogy két egyformán anakronisztikus nemzeti és „nemzetépítő” diskurzus és politika vetélkedésének vagyunk tanúi. Ilyen körülmények között azt hiszem, a mi feladatunk lenne lefolytatni ezekről a kérdésekről Erdélyben és erdélyi szempontból egy koherens, pontos célkitűzésű diskurzust, amely mindkét etnista és nemzeti diskurzustól különböző, nem abban az értelemben, mintha mi a két vetélkedő országon kívül lennénk, hiszen Romániában élünk, hanem egy következetes regionális álláspont elfogadása értelmében, amely válaszolhatna nemcsak Bukarest központosító törekvéseire, hanem Budapest hasonló törekvéseire is, ami – legalábbis az itteni magyarok vonatkozásában – szintén realitás. Azon a bukaresti konferencián idéztem a Fidesz választási programjából, amelyből kitértem, hogy ez a párt a „nemzet határmódosítás nélküli reintegrációját” tartja szem előtt (ez a bevett kifejezés), egy meglehetősen elavult nemzetfogalom alapján (meglátásában az etnikai és kulturális értelemben vett nemzet az egyetlen legitím politikai közösség), nem beszélve a szóban forgó elképzelés keményebb, gyakorlati vetületeiről, ha a határon túli magyarokat egész egyszerűen olcsó és a magyarországi gazdaság számára könnyen megfizethető munkaerő-tartaléknak tekintik. Persze, a programnak pozitív oldalai is vannak, ami a Magyarország határain túl élő magyarok nemzeti identitásának megőrzését illeti. De milyen nemzeti identitásról van szó? És melyek lennének azok az intézményes formák, amelyek hozzákapcsolhatnák ezt az identitást egy életerős politikai rendszerhez, egy „haza”-hoz, amelyet – még – érdemes felvállalni? Erre és a hasonló kérdésekre kellene megtalálnunk a lehetséges választ vagy a lehetséges válaszokat. Véleményem szerint egy ilyen lehetséges válasz kulcsfogalma éppen a „régio-haza” lehetne, amelyet nemrég az erdélyi és vajdasági pártok és szervezetek stratégiájáról szóló cikkemben használtam, amely a kolozsvári Krónikában és az újvidéki Magyar Szóban jelent meg. Ez hasonlít valamelyest a német Heimathoz, de az én megközelítem nem tradicionalista, hanem inkább arra rímel, amit az Európai Unióban „alkotmányos régió” alatt értenek, mely fogalom a mi Memorandumunkban is szerepel. Nem egy kizárólagos haza, hanem olyan, amelyik illeszkedik más, nagyobb hazákba, és azokhoz igazodik. Erdélyi magyar vagyok, erdélyi vagyok, bizonyos értelemben román is vagyok, mert a magyarországiak annak néznek, de önként is tekinthetem magam annak, ha a román haza nem utasítja vissza a saját régióhoz való jogomat, és európai is vagyok, vagy próbálok az lenni. Több hazád is lehet, de mindenképp kell lennie egy régió-hazának, amelyből kiindulsz, és amelynek elsődleges legitimitása van a szemedben. Csak egy ilyenformán felfogott Erdély ébresztheti fel újból a magyarokban a hazához való tartozás érzését. Kérdés persze, hogy vajon a románok is így gondolkodnak-e, vagy hogy legalább vannak-e románok, akik tudnak így gondolkodni és érezni. Mert ettől függ ennek az elgondolásnak a sikere vagy a csődje.

Politikai nemzet – kulturális nemzet

Ovidiu Pecican: Felelevenítéssel egy régebbi gondolatot, amely – legalábbis ami engem illet – kiegészítő magyarázatra szorul. Az erdélyi magyar nemzet fogalma érdekes kérdéseket vet fel, hiszen ha Erdélyben létezik magyar nemzet, tisztázni kell, hogy az mennyiben különbözik a másik magyar nemzetétől, a magyarországitól.

Molnár G.: Politikai értelemben különbözik.

O. Pecican: Azt hiszem, hogy a románok is beleütköznek ebbe a problémába akkor, amikor az itteni román nemzet és a nagyon moldovai besszarábiai kerül szóba. Úgy tűnik tehát, hogy érdemes érvelni e gondolat mellett.

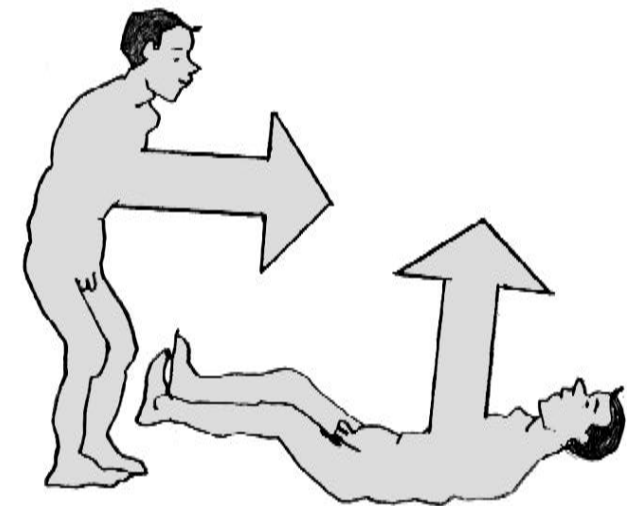
Molnár G.: A két helyzet hasonló, de különbségek is vannak. Történelmi és kulturális szempontból szerintem a magyar nemzet egységesebb, mint a román. Ami a tulajdonképpeni identitást illeti, a magyarok között nincsenek számottevő különbségek, az eltérések a politikum színtjén jelennek meg, aszerint, ahogy a különböző országok magyar nemzeti közösségei politikai közösséget alkotnak vagy nem alkotnak, vagy ahogy egy tágabb politikai közösségbe beágyazódnak. A magyarok esetében is beszélhetünk sajátos jegyekről, de itt nincsenek eltérő regionális identitások, míg a románoknál, azt hiszem, igen vannak. Egy román elsősorban erdélyi vagy moldvai vagy olténiai. Lehet, ezzel magyarázható, hogy túlságosan is nagy jelentőséget tulajdonítanak a politikai unitarizmusnak. A magyaroknál a kérdés pont fordítva tevődik fel: mivel kulturálisan és történetileg egységesebbek, politikai értelemben könnyebben szerveződnek meg a legkülönfélébb intézményes keretek között. De nagy tévedés azt hinni, hogy a teljes magyar nemzet, vagyis valamennyi magyar nemzeti közösség egyetlen politikai vagy kvázipolitikai nagysztruktúrába integrálható vagy reintegrálható. Ez mint pusztán elgondolás is anakronisztikus, ráadásul még megvalósíthatatlan is. Az úgynevezett Magyar Állandó Értekezlet, amely magában foglalja a különböző magyar közösségek minden fontosabb politikai szervezetét, nem töltheti be egy közös parlamenti fórum szerepét, mert a magyar közösségek különböző politikai közösségek részei, és azok politikai életében vesznek részt. Tehát nem létezik, és azt hiszem, soha nem is fog létezni egy olyan intézmény, amely biztosíthatná a különböző magyar közösségek politikai integrációját. A gond az, hogy a Magyarország körül levő nemzetállamoknak sem sikerült az első világháború óta eltelt időben valóban integrálniuk a területükön élő magyar nemzeti közösségeket. De csalóka remény lenne azt hinni, hogy ezt a politikai vákuumot most Magyarország kitöltheti.

Smaranda Enache: Akárcsak ti, én is ismerem a politikai nemzetek és a kulturális nemzetek közti klasszikus különbségeket. Van egy elképzelésem, mely szerint az európai integrációval egy időben, a politikai nemzetekhez kapcsolódó és a nemzetállamok szintjén megnyilvánuló számos tulajdonság és jellegzetesség átvevődik az európai politikai nemzet szintjére. Sok olyasmiről kerül át oda, ami a politikai nemzetet jelentette: a közös pénz, a védelmi politika és így tovább. A közösségi aquis jelenti a közös törvényeknek ezt a corpusát. De a kulturális nemzet tovább fog élni, és továbbra is bizonyos kulturális fővárosokhoz kapcsolódik. Tehát én úgy látom, hogy míg a politikai nemzet szempontjából az egykori fővárosok hagyományos fővárosokká való átalakulásának vagyunk tanúi, a kulturális nemzetek szempontjából az egykori állami fővárosok szerepe megerősödik. Ez csupán feltételezés. Ebben az értelemben ki lehet jelenteni, hogy Budapest valamiféleképpen a világ minden táján és nemcsak az Európában élő magyarok fővárosa, ahol minden kulturális érték „megmértetik”, mint ahogy Bukarest a világ minden táján élő románok kulturális fővárosa. Ha Budapest az utóbbi időben nagyon aktívá vált, ha Bukarest is egyfajta kulturális imperializmust gyakorol Chişinău felett, és történelmi tankönyveket küld oda, és lehet, hogy ő is kidolgoz majd egy kedvezménytörvényt, kiterjesztve a határon túli az etnicitás és a nyelv védőszárnyait, ha mindez így van, akkor nekünk a következő kérdést kell feltennünk: hogyan határozható körül a régió ebben a felállásban, ahol van egy európai politikai nemzet, amely valószínűleg egy erőteljesebb európai identitást is megteremt majd, és ott vannak ezek a kulturális fővárosok is. Erre a kérdésre kell választ találnunk. Ha a régióknak valamilyen szerepe, akkor az csupán egy alárendelt, a politikai és a kulturális nemzet kompetenciáit kiegészítő szerep lehet, vagy egy sui generis szerep, mely szerint a régió nem más, mint az európai sokféleség megőrzésének legmegfelelőbb helyszíne, amely legalább olyan fontos szerepet tölt be az Európai Unióban, mint a helyi önkormányzatok szintje.

A politikai alany szerepét a régió tölti be

Molnár G.: Én a régiót olyan történelmi identitással rendelkező területként fogom fel, amely politikai alanyként alakul meg, pontosabban valósítja meg önmagát egyrészt azon a nemzetállamon belül, amelyhez tartozik, másrészt az Európai Unió nemzetek fölötti kontextusában. Így a politikai régió egy nemzetalatti politikai közösség alkotmányos keretként működik, amely – Erdély esetében – egyszerre transznacionális vagy transzietnikus is! Ez természetesen egy elméleti modell, amely lehetővé teszi, hogy Erdély helyzetét teljes összetettségében szemléljük. Ha csupán román szemszögből nézzük, vagy tetszélünk az adott helyzetben, vagy a polgári nacionalizmus „európaibb” változataival ámitjuk magunkat. Ha csupán magyar szempontból nézzük, vagy siránkozunk a sors mostohaságán, vagy kizárólag Budapest felé fordítjuk tekintetünket. Én az Európai Unió szakértői által Koszovó számára kidolgozott alkotmányos modellt tekintem irányadónak. Ez ugyanis egy többletmodul, pontosabban több nemzetből álló tartomány, hiszen mind a szerbek, mind pedig az albánok nemzetek, nem csupán etnikumnak tekintik önmagukat. Ez a 2001. május 15-én véglegesített al-

kotmányos modell a területi, nem pedig az etnikai vagy nemzeti elvet tekintni irányadónak, rákényszerítve a két vetélkedő nemzeti közösséget a közös politikai intézmények keretei közötti együttélésre. Ebben a modellben maga a tartomány a politikai alany és nem a két nemzeti közösség. A szerbek nincsenek elragadtatva tőle, mert az – szerintük – az Európai Unió támogatásával az egyértelműen albán többségű tartomány Belgráddal szembeni politikai autonómiáját törvényesíti és iktatja törvénybe. De nem tetszik az albánoknak sem, mert nem teszi lehetővé számukra a tartomány feletti teljes és kizárólagos uralmat. Az én hipotézisem a következő: ha a Nyugat által a koszovóiak számára javasolt, önmagában nagyon jó és megfelelő alkotmányos változat ott nem is igen működik, mert a két közösség, valamint a Brüsszel és Pristina közötti távolság talán túl nagy, ez nem jelenti azt, hogy mi, itt, ne tudnánk elgondolni egy hasonló intézményrendszert, a saját kezdeménye-

Antik Sándor: Képlet 2, 2002

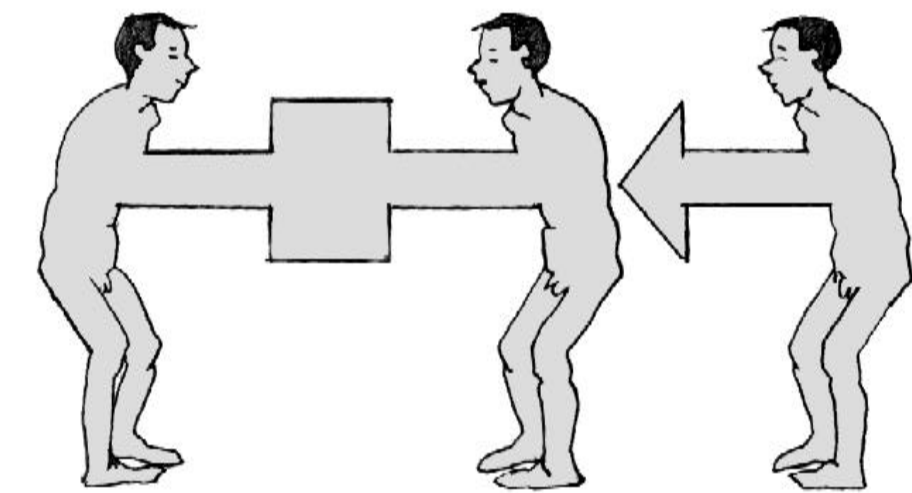
zésünkre, anélkül hogy azt kívülről erőltetné ránk. A lényeg e modellben mindenképpen az, hogy a politikai alany szerepét a régió mint területi politikai entitás tölti be.

S. Enache: De mi van a régió mint politikai alany alatt?
Molnár G.: Két dolog. Egyrészt – közigazgatási szempontból – ott vannak a szubregionális területi egységek (megyék vagy valami más, ez majd eldől), másrészt a nemzeti vagy nyelvi közösségek, amelyek nagyon pontosan meghatározott jogokkal rendelkeznek, amelyek érvényesítése a szóban forgó közösségek és különösen azok elítjei közötti megegyezéstől és együttműködéstől függ. A lényeg az, hogy jelen pillanatban léteznek ilyen, nyugati szakértők által kifejezetten a multinacionális tartományok számára kidolgozott alkotmányos vagy intézményi modellek.

S. Enache: Amelyek azonban szintén az adott térség nemzeti törekvéseit szolgálják.

Molnár G.: Igen, természetesen.

S. Enache: Ha te azt mondd, hogy Erdélyben építsünk fel egy transznetikus térséget, amelyet ugyanolyan szabályok igazgatnának,

Antik Sándor: Képlet 3, 2002

mint amilyenek Bukarestnek is vannak, mert Bukarest is azt mondja, hogy transznetikus, akkor én nem értettem meg semmit. Mert Erdélynek számtalan közösségi autonómia modellje van, egymásra tevődő, de egymástól különböző modelljei is. És minket a regionalizmus éppen azért érdekel, hogy megmaradhasson ez a kifinomult formák sokaságából felépülő erdélyi identitás, akkor is, ha Bukarest ezekre a formákra nem érzékeny, nem rosszindulatból, feltételezzük mi jóhiszeműen, hanem azért, mert a történelem nem szembesítette olyan modellekkel, amilyenekkel Erdély már néhány évszázada szembesült. Nem mindig oldotta meg őket jól, ezért csupán egy rövid időre sikerült valóságos autonómiát vagy államiságot megvalósítania, azt is több nehézség árán. Teljesen egyetértek azzal, hogy a román–magyar kapcsolat vonatkozásában Bukarest és Budapest vetélkedésének vagyunk a tanúi, és hogy itt van ez a három „B”, Bukarest, Budapest és Brüsszel, amelyekről nem tekinthetünk el, ha valami életképeset akarunk felépíteni.

Bakk Miklós: Itt olyan lényeges kérdéssről van szó, amit nem tudunk egy rövid kerekasztal-beszélgetés alatt tisztázni. Ez egy állandó el-

meleti műhely témája lehetne. Bár a *Provinciában* többször kifejtettük ezt a kérdést, mégis hiányt érzem a fogalmi tisztázásnak, beleértve téged is, Guszt, mert nem mindig használod egyértelmű fogalmakat. Te a régiók politikai identitásáról beszélsz, másrészt pedig azt állítod, hogy az Osztrák–Magyar Monarchiában a románok nemzetként viselkedtek, és a mostani Romániában a magyarok is nemzetként viselkednek, vagy, Istenem, mint egy nemzeti közösség, de az Osztrák–Magyar Monarchia csödjé nagyrészt annak köszönhető, hogy elutasította a románok nemzeti közösségként való elismerését, és csupán „egyenlő” állampolgári jogokat adott nekik. Most megismétlődik a történelem. Erőltetik a magyarok integrációját a román államba, de csak mint állampolgárokat, nem mint nemzeti közösséget. A mi erdélyi regionalizmus programunk éppen innen indul: ha sikerül elérnünk a devolúciót vagy Románia föderalizálását, akkor megvalósul végre a magyarok integrációja egy hazába. De ebben az esetben voltaképpen ki is a politikai alany? Látszik, hogy fogalmi szempontból nem voltunk elég következetesek. Az egész erdélyi társadalmat tekintjük politikai alanynak, vagy egy megosztott politikai rendszerről van szó, amelyben maguk a közösségek viselkednek politikai alanyként? Ha ezeket a kérdéseket nem tisztázzuk, nem fogjuk tudni végigvinni az erdélyi regionalizmusra vonatkozó programunkat. Programunknak ez a hiányossága, az, hogy nem tudunk következetes álláspontot kialakítani, befolyásolja a két főváros közötti említett vetélkedés lehetséges értelmezéseit is. Van néhány alapvető probléma, amellyel kapcsolatban többé már nem engedhetjük meg magunknak, hogy ne alakítsunk ki egy világos, határozott álláspontot.

Egy kicsit túl messzire mentünk

Al. Cistelean: Azt hiszem, hogy beszélgetésünk nagyon előreszaladt, túl messzire ment. Olyan realitásokról kezdünk beszélgetni, amelyekről nem lehet tudni, hogy megvalósulnak-e valaha, vagy sem. Istenem, hogy holnap, holnapután az öltömbbe hulljon az autonóm Erdély, mert biztos, hogy néhány évig Funar lesz a vajda. És ne felejtsetek el, megtörténhet, hogy ennek a lehetséges, feltételezett együttélésnek az első hulláma egy kemény, etnikai viselkedésmintákat követő erdélyi versengésben fog megnyilvánulni, amelynek során nagyon nehéz lesz majd megfékezni azt a románokban és a magyarokban egyaránt elhatárolódó érzést, hogy most majd visszahódíthatják maguknak Erdélyt. A józan ész parancsa, hogy végül is „földik” vagyunk, és közösek az érdekeink, csak ezután érvényesülhet. Azok az eszmék, amelyeket mi most számukra akarunk bocsátani, részben nekünk sem elég világosak, részben pedig nem vagyok biztos benne, hogy megvalósíthatók-e a gyakorlatban. A szélesebb összefüggések, beleértve a nagy, európai esernyőt is, a regionalizmus eszméjének támogatásával és azzal a régióhálózattal, amelynek tagjai talán segíteni fogják majd egymást, tehát az európai összefüggések kedvezőek. A szűkebben vett román kontextus azonban kedvezőtlen, mert létezik ez a két csábítás, amely Erdélyt szeretné megnyerni magának. Az egyik csábítás vonzóbb retorikával dolgozik, mert a szomszédból jön, a másik, mert nem tud ugyanolyan vonzó lenni, igyekszik erőszakosabban fellépni, rövid pórázon tartja a feleségét. Egy kicsit túl messzire mentünk. Nekünk be kell járunk egy fogalmi utat, arról az útról nem is beszélve, amelyen a valóság halad majd. Ha arra ébrednénk holnap, hogy valóban létre kell hoznunk Erdélyben valamilyenfajta autonómiát, azt hiszem, nagy nehézségekbe ütköznénk. Meg kell hívnunk az általunk rendezett vitákra azokat a közigazdászokat is, akik értenek a regionális gazdasági kérdésekhez, és tisztázhatják, hogy létezik-e erdélyi gazdasági gondolat, vagy sem. És jogszokat is meg kell hívnunk, meg közigazgatási szakembereket, nem prefektusokra és pártemberekre gondolok, hanem olyan közigazgatási tisztviselőkre, akik szembesültek ilyen kérdésekkel, és nem utolsósorban üzletembereket. Mennyire fontos egy üzletember számára, hogy ne kelljen folyton Bukarestbe járnia a tarisznyájával, ha valamit el akar intézni? Ezeket kellene megoldanunk, mielőtt a magyarok

regionális parlamenti képviselőnek jellegéről beszélhetnénk. Ezt a fogalmi utat nem tudjuk végigjárni anélkül, hogy tisztáznánk, mi a véleményük ezekről a kérdésekről az említett kategóriáknak.

Bakk M.: Megértem, hogy kialakulhat az a benyomás, hogy túl gyorsan haladunk előre. De ne felejtsetek el, hogy miközben kidolgoztuk ezt a *Memorandumot*, mellékesen egyfajta jövőképet is sugalltunk. Mi inkább egy nyilvános vita kezdeményezésének lehetséges taktikájára összpontosítottunk, és nem azokra az esetleges különbségekre, amelyek Erdély jövőjével kapcsolatban közöttünk is felmerülhetnek.

Caius Dobrescu: Egyetértek Cisszel abban, hogy más értelmisségek bevonására is szükség van. Az is igaz, hogy egyes fogalmakat pontosabban meg kellene határozni, de az is lehet, hogy azokat az értelmiségieket nem is érdeklik ezek a kérdések. Nekünk meg kell előbb győznünk őket arról, hogy ezeknek a kérdéseknek a tisztázása számukra is fontos. Akárhogy is van, fontos a nyitás ezek felé a kategóriák felé, ennek kell jövőbeni stratégiánk középpontjában állnia. És arra is gondolok, hogy lehetővé kellene tenni a vitában való részvételt az Erdélyen kívüli élő szakértők számára is, mert a *Provinciának* a regionalizmus fő-

rumává kell válnia az ország minden térsége számára. Másrészt változatosabbá kell tennünk azt a szakértői háttérrel, amelyre szükségünk van.

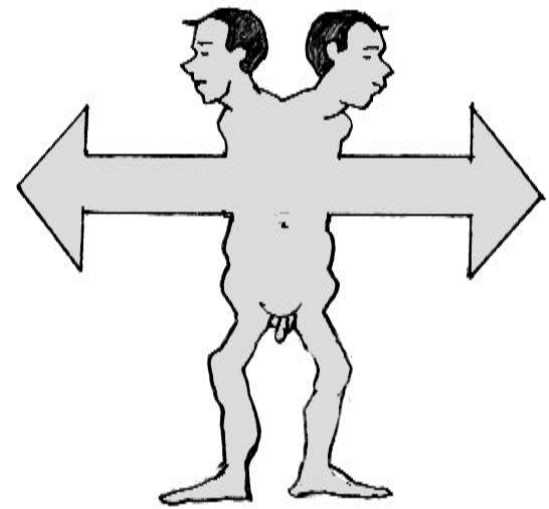
S. Enache: Egy nagyon érdekes vitán vettem részt, amelyen a régiók posztindusztriális sorsáról volt szó. Ilyen szempontból Erdélynek vannak erősségei. Másrészt viszont az, hogy alárendeltségi viszonyban van a két vetélkedő központtal, elég súlyos gondok elé állítja. Guszt említette, hogy egyes magyarországi politikusok olcsó munkaerő-tartaléknak tekintik az erdélyi magyarokat. Magyarország stabil gazdasági fejlődésének biztosításához szükség van rájuk. Azt is tudjuk ugyanakkor, hogy Erdély hozzájárulása az adóhoz és az illetékekhez nagyobb, ami önmagában véve még nem lenne baj. A gond az, hogy a pénzalapok utólagos elosztása nem átlátható. Nem érhető számunkra, hogy egy köztársasági segélyalapban veszünk-e részt, ami jogosnak tűnne nekünk, a lehető legtermészetesebb dolognak, vagy egy központ megerősítéséhez járulunk hozzá, esetleg valamelyik párt vagy egy olyan intézmény támogatásához, amelyik ellenünk van, és belefoglal bennünket a jövő évi SRI-jelentésbe. Ezek a dolgok nem teljesen világosak. Nem tudjuk, hova kerülnek ezek az adók és illetékek. Nem tudjuk, hogy egyes befektetések, mint amilyen ez a Drakula-terv is, nem arra szolgálnak-e, hogy bizonyos Kárpátokon túli vállalkozói körök meggazdagodjanak belőle. Ebből a szempontból érdekes lenne tudni, mi a bankárok, a nagyiparosok és általában a helyi vállalkozók véleménye, hogyan érzékelik ők a központok feletti végbemenő vetélkedését.

Szokoló Elek: Azt hiszem, nem szabad visszariadnunk attól, még ha ez idealizmusnak is tűnik, hogy nagyobb távlatokban gondolkozunk. Sajnos, gyakran bezárkózunk a napi politikai ügyekbe, csak a „reálpolitiká”-val, a „mit lehet és mit nem lehet” kérdéssel foglalkozunk, túlságosan sokat törődünk a politikai gondolkodásmódjával, azzal, hogy mi jár ennek vagy annak a politikusnak a fejében. Az egyesült Európa perspektívája, mert ennek az Európának mi is kétségtelven részei leszünk, arra kötelez, hogy sok alapvető dolgot átgondoljunk, és megtaláljuk azokat a fogalmakat és intézményi formákat, amelyek lehetővé teszik majd, hogy beilleszkedésünk minél mélyebb és szervezettebb legyen. Amikor „haza”-ról beszélünk, nem hiszem, hogy feltétlenül egy bizonyos államra kell gondolnunk, vagy egy bizonyos birodalomra, a szó hagyományos értelmében vett határokkal rendelkező szerkezetekre. A „haza” egy bizonyos kulturális, földrajzi vonások által körülírt térséget jelent, ahol otthon érezzük magunkat. És azt hiszem, hogy az egyesült Európa ilyen hazákból áll majd, amelyeket újra kell fogalmazni. Ilyen értelemben a nemzetállam fogalma, és valószínűleg még sok más fogalom is, nyilvánvalóan elavulttá válik. Mi tehát bizonyos értelemben kénytelenek vagyunk egy kicsit előrefutni abban is, ami az ilyen fogalmak meghatározását vagy újrameghatározását illeti.

Al. Cistelean: Én nem vagyok ellene a hasonló dolgoknak. Egyszerűen fel akartam hívni a figyelmeteket arra, hogy nem kellemes látni, a mint a valóság lekörözi bennünket.

Erdély mint régió-haza

Molnár G.: Természetesen, foglalkoznunk kell a gazdasági helyzettel, hogy valamivel jobban, valamivel pragmatikusabban „készüljünk fel” a valóság lehetséges provokációira, de mindez nem oldja meg a Bakk Miklós által felvetett lényeges kérdést, éspedig azt, hogy milyen alkot-

Antik Sándor: Képlet 4, 2002

mányos, intézményes alternatívával jelentkeznünk mi a politikai eszmék piacán. Hogyan oldjuk fel azt az Erdély minden „állampolgára”-nak a helyzetében bennerejlő ellentmondást, hogy ő egyszerre tartozik egy regionális szintű politikai közösséghez, vagy tartozhatna egy ilyen transznetikus regionális politikai közösséghez, és – a hagyományokon, a kultúrán, a nyelven keresztül – egy nemzeti közösséghez is? Mi még nem tudtuk pontosan megmutatni az erdélyi közönségnek, és Románia, valamint Magyarország közvéleményének, milyen konkrét elképzelésünk van az Erdélyre és más, többnemzetiségű történelmi tartományokra jellemző sajátos helyzet intézményes megoldására. De – tehetnétek fel a kérdést – miért van szükség alkotmányos alternatívára? Egyebek között azért, hogy végre biztosítani lehessen a magyar közösség igazi integrációját egy romániai politikai közösségbe. Ez, mint ahogy már mondtam, nem történt meg, és nem is történhetett meg az „egyes és nemzeti” román államon belül, de viszonylag könnyen meg lehet valósítani egy decentralizált Romániában, amelyben Erdély és a Bánát autonóm politikai státussal rendelkezne. Amire azt lehetne válaszolni:

Folytatás a 8. oldalon

Folytatás a 7. oldalról

rendben van, de a románok nagy többsége nem fogadja el egy ilyen autonómia gondolatát, a magyarok pedig, *de facto*, integrálódtak, akár tessék nekik, akár nem, és nem áll módjukban változtatni ezen a helyzeten. Sajnos, a magyarok jó része – Magyarországra távozva – nagyon hatékony módot talált arra, hogy radikálisan változtasson helyzetén, ahogy azt a szászok és a svábok is tették. És akik maradtak – még mindig a többség –, most, hogy Magyarország aktív politikai és gazdasági tényezőként beleavatkozhat mindennapi életükbe, nagyon könnyen kizárólag Magyarország felé fordulhatnak, és hátat fordíthatnak a románoknak és, talán, általában Erdélynek is. Nekem meggyőződésem, hogy Magyarország nem kínálhat megoldást az itt maradt magyarok problémáira (éleg gondja van a repatriáltakkal is, akik nem illeszkednek be olyan könnyen a magyar hazába). Én pontosan azért dobtam be a régió-haza fogalmát az erdélyi nyilvános vitába, hogy megmutassam: létezik olyan in tézményes modell, amely radikális és ugyanakkor helyi megoldást kínál az itteni magyarok történelmileg felhalmozódott problémáira. Nem kibúvóról van szó, nem arról, hogy kerülő úton becsempésszük a nyilvánosságba Erdély függetlenségének a kérdését. Erdély mint régió-haza a nagyobb román hazába illeszkedik, ugyanakkor kivételes kapcsolatokkal ápol – legalábbis ami a magyarokat illeti, de talán nem csak őket – a magyar hazával is. Erdély, az én meglátásomban, olyan hazává válhat, amely – mint azt Szokoly Elek nagyon helyesen megjegyezte – különböző szinteken és különböző mértékben más, nagyobb hazákba, végső soron pedig egy egységes és föderális Európába illeszkedik.

Volna még egy megjegyzésem, a fogalmi tisztázással kapcsolatban. Az elején a *Memorandum* id őszakának erdélyi románjairól beszéltem. Alapvető különbség van az ő eszméik és terveik és a mi eszméink és terveink között. Amikor az erdélyi románok megtagadták a magyar politikai nemzetbe való beilleszkedést, természetesen egy autonóm Erdélyt képzeltek el, de ez az autonómia már nem a szebeni diéta nemzetekfölötti Erdélye volt, amely az egyenlő jogú erdélyi nemzetek intézményesített együttélésére alapozva komplex politikai egységként integrálódott be a birodalomba, hanem egy szigorúan nemzeti alapon elgondolt entitás, amely a nemzeti alapon föderalizált Nagy-Ausztriába illeszkedett volna be. Ebben a legrészletesebben és legkövetkezősebben Aurel C. Popovici által kidolgozott vízióban a politikai föderalizmus vonzó és újító eszméje a nemzet ellentmondásos, etnikai értelemben félfogott, kizárólagos és – politikailag szólva – retrográd eszméjével fonódott össze. Én megpróbálok elkerülni ezt a csapdát, ez az oka annak, hogy néha túl élesen nyilatkozom a nemzeteket vagy nemzeti közösségeket közvetlenül politikai alanyokká vagy szereplőkké átalakító elképzelésekkel kapcsolatban. A Popovici-féle modell ma teljesen hasznavehetetlen. Az egységes európai államok regionalizálása vagy föderalizálása területi alapon történik, és nem is történhet másként, függetlenül attól, hogy a szóban forgó területen a többségi nemzet lakik-e (mint Olaszország és Spanyolország tartományainak nagy részében), vagy egy regionális nemzet (mint Skóciában és Katalóniában), vagy hogy vegyes tartományokról van-e szó, mint Trentino-Alto Adige (Dél-Tirol) esetében. Ami természetesen nem azt jelenti, hogy – ami Erdélyt illeti – a nemzeti közösségek nem valósíthatják meg sajátos nemzeti érdekeiket egy ilyen területi struktúrában.

Bakk M.: Árnyalnám egy kicsit a dolgokat. A személyi autonómia jogi megoldását éppen azért dolgozták ki, hogy a különböző nemzeti közösségek politikai alanyiségéhez kapcsolódó kérdéseket meg lehessen oldani. Elismerem, hogy ezek a jogi-technikai modellek ma már nem használhatók, mert az Európai Unió a területi alapú regionális szerkezet felépítése felé halad. De egy más történelmi korszakban ezek a megoldások léteztek, és léteznek ma is.

O. Pecican: A haza fogalmának újrameghatározása szerintem jó ötlet, és sok mindent megmozgathat. „Haza” lehet Európa, lehet Románia, Magyarország, lehet Ilfov megye.

A. Cistelean: De hol van a hagyma közepe?

O. Pecican: A hagymának nincs a szó szoros értelmében vett közepe, az réteges.

A. Cistelean: És melyik az utolsó réteg?

S. Buache: A fohagyma is hagyma, csak annak cikkelyei vannak.

Mohnár G.: Világos, hogy olyan fogalomra van szükségünk, amely nem kizárólagos, amely több hazát is magában foglalhat. Befogadó, nem kizáró megközelítésre van szükség.

Caius Dobrescu: Az új európai összefüggések között a nemzeti alapon felépített országok automatikusan elveszítik legitimitásukat, és átalakulnak egyfajta *meso-government*-ná, összekötő kapocs az Európai Unió és a régiók között.

Mohnár G.: Én sem hiszem, hogy a nemzetállamok egyszerűen eltűnnének. Csak annyi történik, hogy fölérjük és alájuk más, ugyanolyan fontos vagy náluk még fontosabb politikai entitások kerülnek. A nemzeti, kulturális és politikai kizárólagosság mellett, legalábbis elméleti szinten, már régóta nem lehet érvelni. Most kezdünk rájönni arra, hogy elmúlt a területi kizárólagosságok ideje is.

Szilágyi N. Sándor: Mindenesetre óvatosaknak kell lennünk az új fogalmak bevezetésével, nehogy úgy járjunk, mint az RMDSZ a híres 1992-es nyilatkozat elfogadásakor, amelyben a belső önrendelkezésről volt szó. Amikor a román újságírók megkérdezték: „Rendben van, testvéreim, de pontosan mit is kell érteni ezen a belső önrendelkezésen?”, az RMDSZ-esek valahogy így válaszoltak: „Ezt mi a közeljövőben elfogadásra kerülő programunkban fogjuk kidolgozni.” Elképzelhetitek, hogy ennek az esetnek milyen szörnyű hatása volt: mert nem ügyetleneknek tartották őket, az eszükbe sem jutott, hogy halvány gőzük sincs arról, mit is jelent ez. Mindenki arra a következtetésre jutott, hogy ők nagyon is jól tudják, mit akarnak, csak félnek hangosan kimondani.

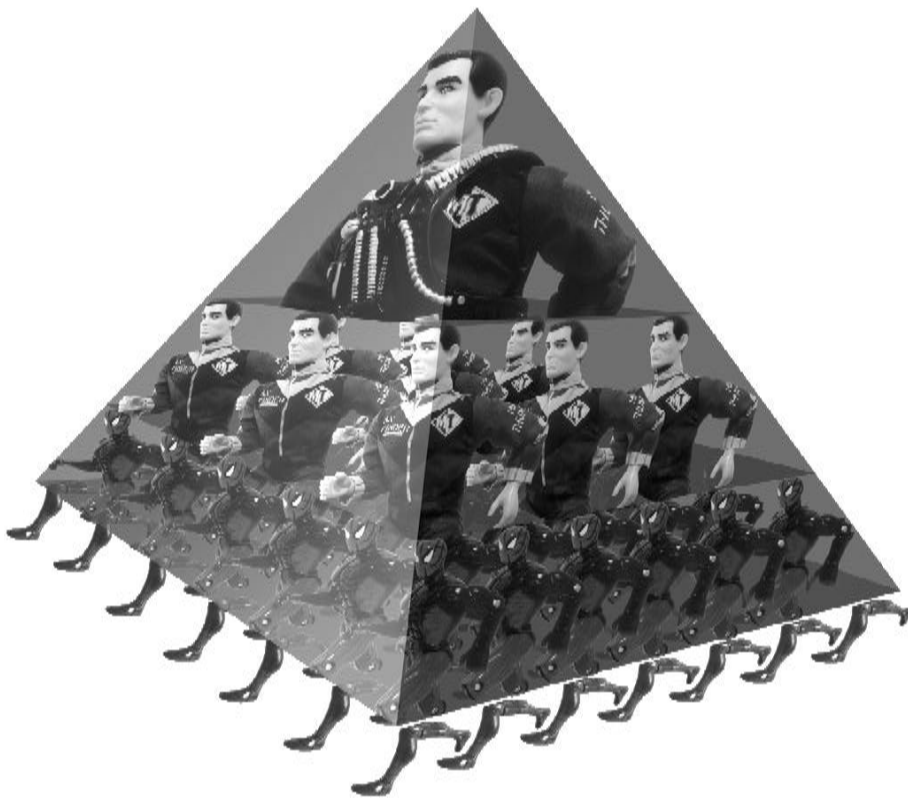
Fordította: HADHÁZY Zsuzsa

Mihai LUCACIU

Az állam piramisa

Engedjék meg, hogy higgyem, Románia kormánya támogatja a szegénységet. Kheopsz piramisa maga az „egységes nemzeti állam” lett. Az állami hatóságoknak való alávetettséget abszolúttá kívánják tenni, most, a tegnap hívta fel a román miniszterelnök az alkalmazottakat arra, hogy „biztosítsuk az összes román állampolgár teljes tiszteletét az állami feladatok iránt”. Nincs szükség tétovázásra az alárendelt lakosság jólétének megszüntetésében, az emberek még – isten ments! – függetlenek és szabad gondolkodásúvá válnának, ami csak kárára lenne az Adrian Năstase kezében összpontosuló fáraói hatalomnak. A nyomasztó adók jelentéktelenné teszik az egyént a paternalista állam árnyékában, amely hajlandó – fentről – az adózók gyermekeinek gondját viselni, mégpedig egy csodálatos ajándékkal, ami megható jóakaratainak kifejeződése. Egy kifivel és egy pohár tejjel. Naponta. A szegénység fenntartása csodás eszköz egy centralizáló kormány kezében, ugyanis minél húzamosabb ideig maradnak az egyének tárgyai egyes alkalmazhatatlan és valóságától elrugaszkodott, az individuum számára szükségtelen politikáknak, az állam, a maga növekedésében, annál inkább haszonélvezője ezeknek. Gheorghiu-Dej idején az „osztályellenesség” gyűlöletében összehadót, nagy emberi közösségek, a Ceausescu idején életet nacionalizmus és személyi kultusz, valamint a kommunizmus és szocializmus iluzórikus építésével fűszerezett mindkét modellt napjainkban a szegénységnek az a modellje helyettesíti, amelynek célja, hogy még jobban egymáshoz köthető: csak együtt, a jelenlegi kormányzatot támogatóval haladhatjuk meg a tragikus helyzetet.

Antik Sándor: Gulában, fotómontázs, 2001

Természetesen a szegénység nem új jelenség, állandóan létezett mielőtt, de soha ilyen jelentőséget nem tulajdonítottak neki, mint most, nem fedezvén eddig fel csodás hatását. A teljében levő kommunizmus idején mellőzték, átmeneti szakasznak tekintették a szocialista piramis véglegesítését.

A választók apátiája, a lehetséges jólét eszméjének megkopása, a polgárok önkéntes együttműködésének sikertelensége a közösségi tevékenységekben – mind-mind az államtól való, hosszú távú függés beszűkítését fejezi ki. A szegénység tömegeket átfogó eszmévé vált a jelenlegi kormány diskurzusa révén, s ezáltal társadalmi erővé vált, a jelelni tanoknak megfelelően.

A centralizált rendszer nagyszerűsége alapos konstrukciónak tűnik, egy szakember művének, mely a Năstase-rezsim iránti, a nyugati struktúrák által tanúsított szívéllyesség fényében tűnik fel. A centralizált román állam – az összes lehetőségek rendszere, az elleplezések mestere, a kartondíszetek és valóságok ura – nagyon sikeres az európai riportörök és euroatlanti intézmények elbűvölésében.

El kell ismerni a Năstase-rezsim rendkívüli hozzáértését önmaga legitimálásában. A megfáradtnak vagy éppen archaikusnak tűnő központi intézmények, a parlamentek, kormányok, államok, pártok, közösségek újragondolása idején, egy második, globális szintű modern korban a Năstase-kormány erőből tesz tanúbizonyságot, mesteri készséget tanúsít az adók begyűjtésében, az emberek millióinak tud feladatát adni, fíradhatatlan az irányok ízése szerinti kijelölésében egy komplex és nem kellően homogén társadalomban. A PSD-kormányzat elméjében létező nemzetállam, mely egy másik korból bukkant fel – én 19. századinak találom –, és idejétmúlt politikai életet kínál, a román szocialdemokrata

gondolkodás nagy infantilizmusának tűnik. Ki fogadhatná még el politikai elitünknek veleszületett elképzelését, hogy jobb világot kormányzással lehet teremteni? Épp akkor, mikor elfelejtettük, hogy egy jó képességű és tekintélyelvű vezető kijavíthatja elődei összes hibáit, épp akkor, amikor a hatalom mindenütt az egyéni fogyasztók közt oszlik meg, jön egy, a múltban megfeneklett kormány, amely a társadalom homogenitásáról, közönségének egységes voltáról, a nemzet egységéről és – miért is ne! – egyetlen osztály tapasztalatának általánosságáról kíván meggyőzni bennünket. E terepet a korábbi, hamis egységről szóló hit aknázza alá, az egyetlen nyelv, egyetlen etnikai nemzet, az egyetlen értékészlet hite, amelyet egy paternalista kormány gondoz, az egész politikai hatalom katalizátora. E kormány – mintegy az önfeláldozás csúcaként – egyedül harcol a szegénység és a korrupció ellen, egy szolgáló parlament és a visszavonulását még Cotroceni-be érkezése előtt előkészítő államelnök ellenében, harcol egy tehetetlen civil társadalom ellen – melyet kisszerű becsúgyak és abszurd ranglétrák apróznak fel –, a média ellen, melyet szolgálása vagy esetleg egy törvény útján kikényszerített öncenzúra készlet példaszerűen hallgatásra. E grandiózushatalmi eljárás egyedüli „kicsiny ellenségei” az Információs Feldolgozás (IT) mentalitászváltoztató hatalma és az internet tágas tere, a PSD törvényei által nem korlátozott kommunikáció terepe, amelyet nem olyan könnyű ellenőrizni, jóllehet intézkedtek ebben a „problémában” is, de főleg a folyamatosan újjászülető és mindig aktív think tank-ek, melyek képesek a féltelmetes „széttagolódási dinamikára”. De miképp mondhat ellent valaki a hatalom nemzeti monopóliumának, egy olyan kormánynak, amelynek legfőbb joga a kénye-kedve szerinti adóztatás és törvényalkotás (elvégre a parlament vakációzik!), és amely még rendelkezik a fizikai erőszak feletti ellenőrzéssel? (A Belügyminisztérium még mindig a politikumnak alárendelten, militarizált belső rend szerint működik, a hadsereg pedig továbbra is egy merev konstrukció; a kötelező katonai szolgálatra az állam erkölcsi autoritásának a közösségi tudatban való fenntartása miatt van szükség; „ha nem szolgálta hazát, nem voltál katoná, akkor nem vagy férfi” – alapvető beavatási szertartás a román állampolgár életében.)

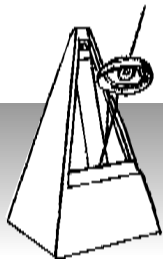
Az állam piramisának kiméréja továbbra is a földrajzi térség feletti szuverenitásra és az azt megvédeni képes katonai képességre alapoz, éppúgy, mint „a szép időben”. Ebben egyszerűen nincs helye a különböző regionális, helyi vagy transznacionális közigazgatási szinteknek, amelyek valójában az egyedül alkalmasak arra, hogy lojalitásokat, erőforrásokat és hatalmat vonjanak magukhoz, jóllehet, abszolút demagóg módon az ilyen struktúrák irányába való nyitást hozzák fel. Iliescu elnök csodászerű megterése a plurális értékekhez és egyfajta európai identitáshoz ne lépjen meg senkit. Mert nem ilyesmirel van szó. Az Iliescuhoz hasonló emberek, mivel nem rendelkeznek kritikai tudattal, bizonyos konklúziók, univerzális mércék áldozataivá válnak, függővé válnak bármilyen jelszótól. A kor ideológiai rögeszméi azoknak hibáivá lesznek, akikhez a kor tulajdonképpen „szól”, s akik teljes, kritikátlan és illegitim odaadással az ötéves tervezés, a köztulajdon, a kizsákmányolók vadkommunizmusbeli felszámolásának, a csauszista,

majd pedig az 1996 előtti Iliescu-korszak nacionalista eszméinek híveivé váltak, ma pedig azt tapasztaljuk, hogy vakon hisznek a magántulajdonban, a sokféleségben, az európai értékekben stb. Így ezek a fogalmak teljesen tartalom vagy megsokszorozó hatóerő nélkülülül váltak – egyszerű diskurzív eszközök lettek a hatalomtól függőek száján. Az állampiramisának, mint a korlátlan hatalom felé vezető útnak, óriási áldozatokra van szüksége ahhoz, hogy megmaradjon hasznosnak. Ha a hatalomnak ez az oszlopa elmozdul, az egész létesítmény összeomlik. Az államhatalom védelmét nyíltan hirdető szövegekről való kis lemondások végül ugyanazt a hatást váltják ki: az államhatalom megőrzésének permanensé válását. Nem a nyílt társadalom győzelméről van szó, hanem menetközbeni alkalmazkodásról a folyamat dinamikájához és saját szükségletekhez.

A nemzetállam valójában mély válságban van, hatáskörét nem tudja érvényesíteni, megmaradásához kockázatos fortélyokra van szüksége. Jövőjének legitimitációjára a romániai posztkommunista rendszerek forradalmi révén tesznek kísérletet, e rendszerek eddig sikeresnek bizonyultak az állam átfestésének kikísérletezésében, mely jelentős erőfeszítéssel nyúl vissza a múltba. Mert e piramis, valamint folyamatos építése olyan forradalom, amely állandósulni kíván. Csak reménykedni tudok abban, hogy az utolsó, véglegessé vált román piramis átveszi megépítésének értelmét: befogadja a nemzetállam tetemét, azét, mely őt megrendelte. Biztos, hogy lesz mit helyébe állítunk, itt, az élők világában.

Fordította: BAKK Miklós

MIHAI LUCACIU 1980-ban született Kolozsváron. A kolozsvári Babeş–Bolyai Tudományegyetem Európai Tanulmányok Karának hallgatója.

Fogoly vagyok? Fogoly vagyok.

Az igazság akkor igazság,
ha szenvedélyes emberek vallanak róla.
(Richard Wurmbrand)

1. Igaz, cím után nem szoktak pontot tenni, de úgy érzem, hogy pont nélkül az a mostani cím nem fejezné ki a lényegét: első részében, amely után kérdőjelet tettem, arról a szabadságról van szó, amit a fogságban ér – érhet – el az ember. Második részében arról a fogságról, amit „szabadon” érhet el. Mert a szabadságot (akárcsak a fogságot) nemcsak kivívni, elérni is lehet. Az elsőt sok minden, mára már nagyrészt, de mégsem általában, divatjamúlt dologgal: kitartással, hittel, az önmagunkhoz és a bennünk elevenen élő világmindenséghez való – nevezük azt bárminek is – hűséggel. És a fogságot is sok mindennel. Ugyanezen dolgok eltorzításával például. Hiteles példája az elsőnek Visky Ferencnek a kolozsvári Koinónia Kiadónál megjelent könyve, a *Fogoly vagyok* (így, kérdőjel nélkül, a kérdőjelet csupán alulírott biggyesztette oda saját címe első részének a végére), am elyet nemrég mutattak be a budapesti Könyvásáron.

Tényszerűen néve a dolgokat, Visky Ferenc fogoly volt. A nagyváradai csoporttal ítélte el 1958-ban a kommunista bíróság, az úgynevezett „bethánisták perében”, őt, a hétgyermekes lelkész-apat, huszonkét év kényszermunkára, amiből hatot le is töltött. És a 20. század történetében nem ő az egyetlen, aki úgy érezte, hogy éppen a rabság szabadította fel igazán. Lehet, könnyebb volt szabaddá válni egy polgári társadalom börtönében (természetesen a politikai vagy lelkiismereti okokból elítélt rabságról beszélünk), ahol nem kellett a fázásnak, az éhezetésnek, a kínzásnak, a megaláztatásnak azokat az emberről szóló változatait elviselni, amelyeket a kommunista börtönökben el kellett, ha nem akart valaki mindannak áruulójává válni, amiben hitt, vagyis nem akart emberileg megnyomorodni, mindez azonban lényegében nem változtat a dolgokon. A rabság, ha nem is egyforma mindenhol, egy valamiben mindenhol hasonló: bezártságot jelent, kilátásnélküliséget, feszültséget, félelmet. A félelem már önmagában véve is rabság. Ezt legyőzni csak az tudja igazán, akinek van valamije, ami annál is jobban betölti. Mindegy, hogy mi. Adott esetben Isten volt. És amit még a közös hit, a közös rab-szabadság (és nyilván nem a társadalmi, hanem a lelki értelemben vett szabadságról beszélünk) megteremtett: a barátság. A könyv alcíme is ez: *70 történet a börtönről és a barátságról*.

A kötet jó része egy olyan barátnak állít „ércnél maradandóbb” emléket, akinek gyökerei mindenben különböznek a szerző gyökereitől: Richard Wurmbrand bukaresti zsidó származású lutheránus lelkész volt. „Románia valamennyi nagyobb börtönét megismerte. Nem mindenki beszélt róla elismerően, de az vesse rá a dogmatika. Nem mindenki beszélt róla a követ, aki végigjárta a börtönök bugyrait Zsilavától Pitești-en át Szamosújvárig” – írja Visky Ferenc. Könyvből összehasonlíthatatlanul többet tudunk meg Wurmbrandról és hozzá méltó, bukovinai feleségéről, aki maga is két évet töltött börtönben, mint a szerzőről, s ez többet árul el az utóbbiról, mint ő maga is gondolta (és talán akarta) volna. De mindig így van ez: másokról szólva eláruljuk önmagunkat.

A fentiek alapján, gondolom, mindenki számára világos, hogy hiába tartalmaz ez a könyv 70 történetet, azok tartalmát lehetetlen elmondani. Még akkor is, ha fizikai cselekedethez kötöttek. Egy-egy eseményt kiragadva az összefüggő egészről a tartalom meghamisítását jelentené. Ezt a könyvet el kell olvasni. Sőt: olvasni kell.

2. A társadalmi, illetve a fizikai szabadságtól való megfosztás szörnyű. De az ember legalább tudja, hogy valami rajta kívül álló ok, valami tőle független érdek fosztotta meg tőle. A belső szabadságtól csak mi magunk foszthatjuk meg magunkat. Ennek tehát következményei is szörnyűbbek. Vannak azonban korok, amelyekben éppen a társadalmi szabadság kiharcolásának egyszóval és kíméletlen (micsoda önellentmondás!) volta juttatja börtönnél is nagyobb (belső) rabságba azokat, akiket félreértelmezett és mások ellen fordított hitük a szabadság és a mindenáron való egyenlőség csapdájába kergetett. És akkor valóban elmondhatjuk, amit cikkem címének második felében írtam: fogoly vagyok. Így, kijelentő módban.

A napokban jelent meg az Etnokulturális Kisebbségek Forrásközpontja kiadásában a *Minoritáti Etnoculturale. Mărturii documentare. Maghiarii din România (1945–1955)* (Etnokulturális kisebbségek. Dokumentumok. Magyarok Romániában 1945–1955) című dokumentumgyűjtemény, egy, Lucian Nastasă kolozsvári történész irányította csoport szerkesztésében (amelyhez rajta kívül Andreea Andreescu és Varga Andrea tartozik). A Horváth Andor lektorálta könyv bemutatóján, június 4-én, a kolozsvári székhelyű Etnokulturális Kisebbségek Forrásközpontja épületében Andrei Mureșan és Egyed Ákos (aki a bevezetőt is írta) történész-professzor, az előbbi a Román Akadémia, az utóbbi a Magyar Tudományos Akadémia tagja, ismertette a kötetet, amely a maga módján egyedülálló a romániai történetírásban. Ennek az enyhén szólva kényes időszaknak egyik legkényesebb témájához nyúl, a magyar kérdéshez. Pontosabban, a romániai magyarságra vonatkozó dokumentumok közül válogat ki 222-t, de persze a válogatás meg

sem közelíti, nem is közelítheti meg a teljességet. Először azért, mert a szerkesztők csupán előzőleg már hivatalosan megrostált dokumentumok közül választhattak. Mint Lucian Nastasă a könyvbemutatón elmondta, a negyvenes évek végén a Kommunista Párt Központi Bizottsága kiadta az utasítást helyi szervezeteinek, hogy gyűjtsenek össze az 1800-as évek végétől kezdődően minden, a szocialista és kommunista mozgalomra vonatkozó anyagot, dokumentumot. A bevallott cél természetesen egy párttörténelem megírása, múzeum berendezése volt, valójában azonban az idealizált mozgalom képét záró dokumentumok eltüntetése, illetve a dokumentumok egy részének a kényelmetlennek talált személyek ellen való későbbi felhasználása. Ami meg is történt.

Másodszor azért sem lehet teljes a dokumentumgyűjtemény, mert egyetlen kötet, legyen az bármilyen nagy terjedelmű (a szóban forgó, bevezetővel, bevezető tanulmánnyal, előszóval, a dokumentumok kétnyelvű közlésével, a személyi utalásokkal együtt több mint kilencszáz oldal), nem ölelheti fel az egy évtizedre vonatkozó összes hivatkozási anyagot, akkor sem, ha egyetlen kérdésre összpontosít.

Már magának a 222 dokumentumnak az összeszedése sem volt könnyű feladat. Lucian Nastasă több mint tíz évig foglalkozott a kérdéssel, Varga Andrea és Andreea Andreescu négy-öt évig. És, sajnos természetesen, nagyon sok nehézségbe ütköztek a kutatók során. Nem annyira az erdélyi, inkább a regáli levéltárakban. Vannak ugyan nyitott, csak a szakmai szempontokat figyelembe vevő, a szakmai etikásem előtt tartó igazgatók, levéltárosok, de sokan, ahogy meghaltak, miről van szó (Erdély, magyarok), rögtön elzárkóztak, és ha a kutatók a szabad kutatás jogára hivatkoztak, más nehézséget támasztottak.

A könyv mégis megjelent (a tervek szerint folytatása is következik), és ízelítőt ad egy önmagát a szabadság és annak tartozékai (demokrácia, egyenlőség stb.) eltorzításával rabba tevő társadalomról és annak egy nép csoportjáról, amely ennek a rab társadalomnak a foglyává vált. Kétszeresen fogoly volt tehát. És az utókornak joga van tudni erről a rabságról. Lehet, hogy a maga számára nem vonja le belőle a tanulságokat, de legalább a múltat tisztábban látja majd. Ez is valami.

HADHÁZY Zsuzsa

Odüsszeusz erdélyi utazásai

A humanista tudós és világszavargó Faludy György életműve a jelenkori magyar irodalom egyik legnagyobb teljesítménye. A magyar Odüsszeusz „megjárta mind a hat világot, megáldva és leköve mindent”; az amerikai hadsereg katonájaként harcolt a második világháborúban, filozófiaórákat tartott fogolytársainak a recski táborban, József Attilával tárgyalgat, és Einsteinól kapott két fontos tanácsot. Ezek közül az egyik a hosszú élet titkára vonatkozik: soha ne viseljen zoknit, mivel a szervezet a talpbőrön keresztül szellőzik a legjobban, a másik a kopaszodás megelőzésére: hordja mindig hosszan a haját, hogy erős maradjon annak immunitása. Be is tartotta mindkettőt.

Rendhagyó életút tehát a Faludyé, rendhagyó költészettel és találkozásokkal. A Villon-balladairól világszerte ismert költő munkássága kiöregést jelent egy politikai, társadalmi és vallási ideológiai korlátozott irodalmi rendből és felfogásból, lázongó nyitást a világirodalom azon beszédmódja felé, amely mind ez ideig a legidőállóbbnak, a nemzeti és egyetemes legsikerültebb keresztezésének bizonyult.

A nagy világszavargó eddig összesen háromszor jutott el Erdélybe, először 2000-ben csupán, a kommunista diktatúra ugyanis hamarabb nem adott lehetőséget számára, hogy meglátogassa (mint ő mondta) Orbán Balázs, Dsida Jenő és Gaál Gábor földjét... Így – elmondása szerint – egyetlen lehetősége maradt: „Túlélni az elnyomó rendszert...” És jött tehát akkor az örökifjú, aki – Szőcs Géza költő szavaival élve – „még csak az imént született Ferenc Jóska idejében”, fiatalosan lépte át a kolozsvári Babeș–Bolyai Tudományegyetem küszöbét, és teljes szellemi frissiséggel válaszolt a kíváncsi egyetemmel hallgatók kérdéseire. Amikor első erdélyi benyomásairól kérdeztük, meglepő észrevételt tett: „Érdekes érzés kerített hatalmába, amikor a Királyhágón megálltunk egy kávéra. Kis sötét helyiség, barátságosan társalgó emberekkel, egy ugandai kocsmához hasonlított.”

Egy ifjú hölgy Márai Sándorról, a vele való barátságáról kérdezte a költőjelelmet. Felujjongtam magamban, és lelkes Márai-rajongóként kíváncsian vártam a választ: „Márai a *Naplókkal* hozott újat a jelenkori magyar irodalomba. Ezek különösen érdekes olvasmányok, az olvasó mintegy érzi, hogy a sorok mögött egy Nagy Magányos áll, aki önmagát hajszolta a magányba. Ebbe is halt bele...”

Amikor a találkozó szervezői megpróbálták megállítani a kérdések özönét, arra hivatkozva, hogy a költő orvosa tanácsa ellenére jött el Erdélybe, és kimerítő számára az egy óránál tovább tartó beszélgetés, a kilencvenéves ember, a jelenlevők legnagyobb megdöbbenésére, felpattant a székéről: „Beszélék én maguknak reggelig is, ha nem unják!” Szavait lelkes nevetés és taps fogadta mintegy annak elismeréséül, hogy Gyuri bácsi mindenkinél fiatalabb. A találkozó végén a dedikálásra várók hosszú sora kigyózott végig a filológia kar dísztermébe. Amikor mi is a magyar Odüsszeuszhoz értünk, aki dedikálta számunkra a könyvet, a társamhoz hajolt, és halkán megjegyezte: „Te vagy a századik ember, aki itt dedikációt kér tőlem.” Hihetetlen.

Vo lt még ereje és türelme számolni is a kérdéssáradat után. Elgondolkodva léptünk ki a teremből.

Másodszor 2001 tavaszán, a költészet napján érkezett Erdélybe Faludy. A Szent Anna-tónál ünnepelte fiatal erdélyi barátaival a számára talán legtöbb jelentőséggel bíró napot. Az ünnepségen úti élményeiről mesélt, s beszámolóját egy érdekes összeggel zárta: „A nehézségek ellenére az élet érdekes és szép volt számomra a recski haláltáborban, Amerikában, minden éhezés és nyomor közepette, mert az élet mindig és mindenütt szép...” Soha nem felejttem el ezeket a szavait, amelyek tartalma oly sok versében is felcsendül.

Harmadjára – és nagyon reméljük, nem utoljára – az idén júniusban jött Erdélybe. Kolozsváron, a Romániai Magyar Írók Ligájának alakuló ülésén tartott irodalmi estet. Orbán János Dénes József Attila- és Faludy-díjas költő kérdéseire válaszolva a Mester elmondta, hogy a ma rohanó társadalmának fokozottabban szüksége van az irodalomra. Felhívta a hallgatóság figyelmét korunk nagy problémáira, a túlnépesedésre, az anyagi utáni hajszára, a környezetszennyezésre. „A költő proféta, lehoz valamit a szellem világából, éppen ezért kell reflektálnia a társadalmi gondokra is” – hangsúlyozta a szellemóriás. Az irodalmi est után „felszentelte” az újonnan nyílt Bulgakov nevet viselő irodalmi kocsmát, és felhívta az egybegyűlteket figyelmét, hogy a kocsmát kifejezés egyáltalán nem pejoratív jellegű; mesélt a történelem első nagy irodalmi kocsmáiról, ahol a „római költők élvezték a fiatal patriciusfeleségek kegyeit”.

Ithaka húsz évig várta Odüsszeuszt – Erdély mindig várja Faludy Györgyöt.

MURÁNYI Sándor Olivér

Subler és zongora

A június 10–16-iki, 5-ös számú *Ziua Literară*-ban, egy éles eszű és fecseggő névtelen, aki az egocentrikus *eu* E. U. betűk mögé bújt (lefordíthatatlan szójáték: románul az *eu* én-t jelent – a ford.) figyelmet szentel egy beszélgetésnek Claude Karnoouh és alulírott között. Mindenekelőtt röviden megmagyarázza a francia professzornak, miért megalapozott Bukarestet „kis Párizs”-nak nevezni, amitől Karnoouh nevetőgörcsöt kap. Kiderül ilyenformán, hogy Bukarest valóban *un petit Paris* volt valamikor, de csak harmadikként a sorban, „az akkori Belgrád után, azoknak az időknék a Szófiája után...” Ezután, hogy a sorrendet ismét felállította, és (ismét) a harmadik helyet foglaljuk el a térségben, szívélyes nagy tudományú ismeretlenünk továbbmegy. Kulturális tevékenységére büszkén, engem is figyelmével tüntet ki. A „bukaresti névtelen” mindenekelőtt úgy mutat be az olvasónak, mint aki „Simion Dascălul szakértője”, „Románia federalizálására (olvad: szétválasztására) vonatkozó eszmé híve, egy aljas *Memorandum* aláírója (aljas már csak amiatt az arcátlanság miatt is, hogy nyilvánosan *Memorandum*nak nevezik, mint az erdélyi román vezetőknek az osztrák–magyar dualizmus korában megfogalmazott híres és hősies *Memorandumát*).” Most mond az nek, hogy jobb Simion Dascălul szakértőjének lenni, mint semminek? Írjad le vele százszó, hogy a területi szegregáció nem azonos a federalizációval, és hogy ez utóbbi és a federalizmusnak nevezett eszmeáramlat között fogalmi különbség van? Megkérdezné, mi az, hogy fogalmi. Magyarázd meg neki, hogy a „memorandum”-nak nevezett szövegekre senkinek nincs egyszer s mindenkorra pátense? Szétrombolnád szárnyaló ábrándjait az egykori hősökről. És akkor még hol van az, hogy én, szegény fejem, nem egyedül ítam alá a szóban forgó szöveget, és hogy a többi tizenkét aláírónak legalább annyi érdeme van az adott dokumentum létrejöttében, mint nekem. De emberünknek mindez nem számít. Röviden: összekeveri a tisztséget a hatalommal, a rágalmozási ügybuzgalmat az eszmei víttal.

E. U. újságíró úr azért tartja nekem ezt a pompás és tudományos előadást, hogy tisztázza: nem létezik két Vietnam, ahogy a *Steaua* című folyóiratban közölt vitában állítottam, hanem „körülbelül harminc éve egyetlen Vietnam van, és az 30 milliárd dollár idegentökebefektetéssel rendelkezik”. Csakhogy egy állam kulturális-társadalmi tartományai közti különbségek nem mosódnak össze alig három évtized alatt!... Nagy stratégia és geopolitikus névtelenünk logikája szerint az államhatárok minden különbséget eltörölnek a mentalitás, a kulturális szintek és tipológiák stb. között. Legyen boldog E. U., az Egyesült Államokban a polgárháború másfél évszázaddal ezelőtt volt, de „észak” és „dél” máig jellemzően, egymástól különböző mentalitással rendelkezik. Kérem, Eugen Uricaru igazgató úr, ne engedje többé, hogy az emberek nevétségessé tegyék! Lehetetlen, hogy Ön, aki alaposan ismeri a diplomáciát, és, fogadok, olvasta Fernand Braudel sorait a történelem „hosszú tartamáról”, össztévéssze a subler t a zongorával. Legyen igényes, vegye rá névtelen munkatársait a tanulásra. Még nem késő, és megtanulhatnak, hogy ne tévésszék össze a szellemi határokat a sorompókkal; még a Vergul* sorompóval sem. Vagy az Ige sorompójával. Ha lehetséges.

Ovidiu PECICAN (Ford.: H. Zs.)

*Bukarest egyik egykori bejáratának sorompója.

A szász ember ára

Ovidiu Pecican interjúja Konrad Gündisch professzorral

Ovidiu Pecican: Professzor úr, hogyan is áll jelenleg az *Urkundenbuch*hal?

Konrad Gündisch: Az erdélyi szászok történelme gyűjteményének alapjait még 1892-ben rakta le Franz Zimmermann, és három kötetet állított össze belőle. Aztán hosszú szünet következett. 1937-ben apám kiadta a negyedik kötetet. 1975-ben, '77-ben és '91-ben apám, akkor már velem együtt, kiadta a következő három kötetet, és most jutottunk oda, hogy megjelentessük a nyolcadikat. De hálátlan, pepecsmunka. Mások könyveket írnak ennyi idő alatt.

O. P.: De fontos munka. És miután annyi évtizede annyi időt „veszteget” vele, nem hiszem, hogy sajnálná, amiért ebben az irányban kötelezte el magát. Milyen haszna van még ennek a munkának, azonkívül, hogy átfogó dokumentációs anyagot biztosít a mai és holnapi kutatószámára?

K. G.: Ez a lényege. Hogy átfogó dokumentációs anyag. Egy komoly történész feladata, hogy vagy olyan alapmunkákat írjon, amelyekből ötven, száz év múlva is idéznek, vagy hogy elérhetővé tegye a szükséges dokumentációt.

O. P.: Vagy pedig is-is.

K. G.: Hát ez még szebb lenne, de az embernek gyakran nincs ideje mindennek.

O. P.: Úgy tudom, munkája mégsem csupán erre szorítkozik, folytatja középkori kutatásait is.

K. G.: Persze. Muszáj. E miatt a hosszú bibliográfia miatt mindkettőt végezni kell. De nemcsak ezért. Öröm írni és megpróbálni újraértékelni egy térség, egy nép múltját, a különböző etnikumokhoz tartozó lakosok közti kölcsönhatásokat, ami éppen Erdély esetében különleges varázst ad a dolgoknak.

O. P.: Talált ilyen feljegyzésre méltó kölcsönhatásokat Erdélyben a középkorban is?

K. G.: Persze. Állandóan.

O. P.: Nem létezett a rendeknek, az etnikumoknak olyan elkülönülése, mint amilyenről a nacionalista történetírás gyakran beszél?

K. G.: Nem. Az etnikum nem állt a középkorban a figyelem középpontjában. A középpontban az állapotok álltak. A társadalmi állapotok. Ha tehát jobbágy voltál, román vagy magyar vagy szász jobbágy voltál... Az erdélyi német lakosság harminc százaléka jobbágy volt. Helyzetük alacsonyrendű volt, és a többiek nem vették komolyan őket. És a konfliktusok a helyzetek között törték ki, nem az etnikumok között.

O. P.: De látja, egyes történészek más véleményen vannak. Van egy középkori etnikai nemzet, a szolidaritás ilyen módon is működött.

K. G.: Természetesen, semmi gond. Nagy irodalma van a középkori nemzet kialakulásának, amely maga is etnikai alapon létrejött nemzet. De ez a szolidaritás, úgy, ahogy a 19. századból ábrázoljuk – mert nem mondhatjuk, hogy az ezme a 20. vagy (sten ments!) a 21. századé –, más, mint a mai. A középkorban az ember társadalmi helyzetével határozta meg önmagát, vallásával, és csak harmadsorban a közös nyelvel, a hitbeli közösséggel, a közös értékekkel, közös múlttal; a szászok a 13. században még a nyugat-európai családi kapcsolatokkal, ahonnan elindultak. De az ő esetükben nem is beszélhetünk egyértelműen etnikumról. Vallonok voltak, hollandok, luxemburgiak is voltak közöttük. Csupán Erdélyben alakultak – a kapott kiváltságok következtében – egyetlen csoporttá, amely, mondjuk, a 14. században kezdett közös etnikai érzéssel rendelkezni.

O. P.: Ha csak néhány szóban kellene utalni ennek a középkori erdélyi szász történelmi tapasztalatnak az eredetére, mit tartana fontosnak megjegyezni?

K. G.: Mindenképp az együttélést az itt élő különböző nemzetiségekkel. Úgy tűnik, tizennygy etnikum él Erdélyben. A szászok soha nem voltak köztük többségiek. Ez megint egészen más tapasztalat, mint a sziléziai vagy a pomerániai vagy akár a kelet-porosországi, ahol vagy többségiek voltak, vagy urak. Itt sem egyik nem voltak, sem másik. Még a szász önkormányzatok területén sem. Ami azt jelenti, hogy már a kezdetektől kénytelenek voltak – lehet, akarták is, de ez a helyzet idealizálása lenne – keresni a többiekkel való együttélés módjait. És azt hiszem, ezt az értéket hozták létre az országban, és vitték aztán magukkal a szülőházaiba: a jóban, rosszban egymás mellett való kölcsönös együttélés módjait, soha nem véve egészen semmibe a másikat vagy soha nem nézve le egészen.

O. P.: Mivel magyarra, hogy bár az egyik kísérlet, a Magyar Királyság és a Teuton Lovagrend közti kapcsolat kudarcba fulladt, a másik, a magyarok és a szászok közötti együttműködés a középkorban, nem?

K. G.: Nagyon egyszerű. A teutonok államot akartak létrehozni az államban, és a pápai hatalmat a királyi hatalom fölé akarták helyezni. Tehát a pápaság és a magyar királyság között a befolyásért folytatott harc ütött vissza a Teuton Lovagrendre – az is lehet, hogy a lovagrend a pápaság eszköze volt ebben a harcban.

O. P.: A szászokat nem kísérte meg, hogy ebben a kalandban a Teuton Lovagrend mellé álljanak?

K. G.: Itt azért van néhány dolog. Például II. András 1224-ben megadja az alapkiváltságot, amely a legnagyobb kiváltság, amit valaha egy német (vagy nyugati) csoport Kelet-Európában kapott. Bárhol. A legteljesebb kiváltság. Ez 1224-ben. 1225-ben elűzi a teutonokat. Vajon miért?

O. P.: Miért?

K. G.: Meggyőződés, azért, hogy megakadályozza a szolidaritás kialakulását a két csoport között, amely, akárhogy is, ugyanazt a nyel-

vet beszélte, vagy legalábbis megérthette volna egymást egy közös nyelven.

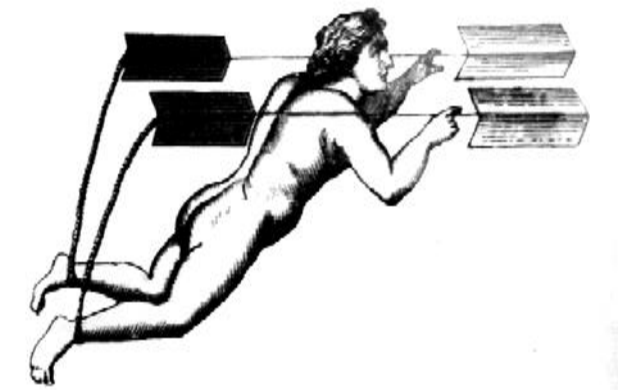
O. P.: Fennállt tehát ez a veszély.

K. G.: Ő úgy látta. És persze volt még egy veszély. A teutonok abban a tizennygy évben, amelyben betelepítették a Barcaságot, elvonták a telepeseket a szebeni és beszercei térségből. Bizonyos értelemben tehát, a kívánt telepeselek odavonásában, vetélytársai lettek az utóbbiaknak. Ne feledjük el, győzködni kellett őket, hogy jöjjenek, hogy maradjanak. Szakemberek voltak, akikre szükség volt. Nem maguktól jöttek, és nem erőszakolták rá magukat erre a földre.

O. P.: Kétségtelenül. Mit gondol, melyik volt az erdélyi szászok fénykora?

K. G.: Természetesen a középkor. A 14–16. század. Mert akkor valószínűleg megönmagukat politikailag, alakították ki társadalmi helyzetüket. A Közép- és Közép-Kelet-Európára jellemző helyzetet... Nagyon kis lélekszámú csoportokká alakultak, amelyek végül, a fejedelemség korában, annak oszlopai lettek. Nagy eredmény. Gazdasági eredmények, az ország védelme... Akárhogy is, a városok, számos erődtemplom... Nagyszében, tudjuk, a vörös város... Van egy 1453 után kelt iratunk, amelyben Konstantinápolyi Savile püspök azt állítja, hogy miután az ő városok elesett, a következő célpont Szeben, mert *ante murale christianitatis*. Ez az irat nagyon szép, ráadásul német nyelven íródott. Vagyis részei voltak a kereszténység védelmi falának, előretolt bástyájának. A Savile püspök által is használt *ante murale christianitatis* kifejezés a pápaságnak erre a dolgra vonatkozó fogalma. Tehát gazdaságilag, politikailag és katonailag egyaránt a csúcson voltak. Másrészt viszont a szász történetírásban megvan az a hajlam, hogy az elegendő magaslatja a középkornak ezt a három szóban forgó századát, és azután már csak a folyamatos visszafelé fejlődést állapítsa meg, a kiváltságos helyzetből a végső soron Ceaușescu elvtárs által eladott kisebbség helyzetébe.

O. P.: Az én elképzelésem egy kicsit más volt. A válasz előtt megesküdtem volna, hogy Honterus századát, a reformkort, tehát a modernitást jelöli majd meg. A szászok szellemi kiteljesedésének kora volt az.

17. századi rēzkarc

K. G.: Igaz. De a középkor gazdasági, politikai és társadalmi alapja nélkül ez a szellemi kiteljesedés nem következhetett volna be. Persze, Honterus a felvilágosodás ragyogó alakja.

O. P.: Az európai felvilágosodásé.

K. G.: A délkelet-európaié. De nem áll az európai felvilágosodás élvonalában. Levezett ugyan Rotterdami Erasmusszal, de azért tisztában kell lennünk az arányokkal. Ha egyáltalán beszélhetünk az erdélyi értelmiség fénykoráról – és erdélyit mondok annak ellenére, hogy Dávid Ferenc szász eredetű volt, de ő is magyar nyomdász és történész volt, azt lehetne mondani, hogy ő a magyar történetírás atyja –, akkor az a 16. századi Kolozsvár korában volt. A Szentháromság-ellenességgel, az unitárius vallással, ezzel az együttéléssel és a vallásos irányzatok közötti konfliktusokkal, ellentmondásokkal, amelyek éppen Kolozsváron kerültek sor. Saját termékkel, a Szentháromság-ellenességgel. Az antitrinitarianizmus mégiscsak kivételes jelenség.

O. P.: De véleménye szerint beszélhetünk-e von Brukenthal báró Erdélyéről?

K. G.: Nem. Erdély kormányzója volt, az egyetlen szász, aki a Habsburg Birodalom hierarchiájában ilyen magasra jutott. De a Habsburg Birodalomban! Nem volt meghatározó személyiség, hanem egy politika végrehajtója: a Mária Terézia politikájáé. Mert II. Józseffel hamar összeütöközték be került. Persze a szászok számára ragyogó személyiség, mert Mária Terézia ellenreformációja idején is sikerült megőriznie vallási és nemzeti identitását. A nagy göttingai történész, Schlozer segítségével kezdeményezte egy dokumentumgyűjtemény összeállítását, a szászok történetének első nagy szintézisét, műgyűjtő volt, csodálatos barokk palotát építtetett. Szeben az ő idejében hihetetlenül felvirágozott, az ország, Erdély, kulturális és politikai fővárosa volt. De nem ő döntött. A Horea-felkelés idején is csak reagált, de nem volt cselekvő, tevékeny típus. A Habsburg-uralom eszköze volt a térségben. Jóban és rosszban egyaránt.

O. P.: Érez ön valamiféle versengést a két nagy központ, Brassó és Nagyszében között?

K. G.: Persze. Mindig is volt.

O. P.: Beszterce is a játékban van?

K. G.: Nincs. De benne van Kolozsvár. A 15. században lépett be a játékba. Kolozsvár, Brassó és Nagyszében voltak az egymással vetélkedő központok. Aztán a brassóiak és a szebeniek között máig megmaradt a vetélkedés, mindkét részről önmagukat tarják a világ közepének. A valóság az, hogy Brassó a szászok gazdasági és kulturális köz-

pontja, Szeben a politikai. Kolozsvár pedig elszakadt ettől a szász koalíciótól, és önálló központtá vált. És azt hiszem, Kolozsvárnak éppen ez a nemzeti, kulturális és vallási jellegű pezsgése járult hozzá a 16. században ahhoz, hogy *civitas primaria* emelkedjék, később pedig, a 18. században, Bánffyval és a többiekkel, az ország igazi fővárosává.

O. P.: Azonkívül, hogy Ceaușescu eladta őket, mi volt még az oka annak, hogy a szászok elhagyták Erdélyt? Lehet, hogy a 20. század volt itteni létük legnehezebb százada?

K. G.: A legnehezebb század volt, mert a szászok, mint a németek általában, nagyon ragaszkodnak a törvényességhez és a törvényesség betartásához. És meggyőződés, hogy a törvényességet nem tartották tiszteletben. Azt sem tartották be, amit Gyulafehérváron ígértek, de még az 1923-as alkotmányt sem. Már akkor megkezdődött az eltávolodás a szászok és a román állam között. Persze később, a kommunizmus idején, az egész lakosság eltávolodott a rendszertől és az államtól. És a szászoknak nagyon könnyű volt a kivándorlással kifejezni elégedetlenségüket. Vagy ha nem is volt nagyon könnyű, mégiscsak volt egy lehetőségük, amit a románok nehezebben kaptak meg. Mindenesetre sértő marad, és szegénye a román államnak, akkor is, ha nem azonosítja a múltat vele. De akkor is a román állam volt, amelyik eladta őket. Emlékszem, 8000 márka volt...

O. P.: Egyszászember ára?

K. G.: A szász Konrad Gündisch ára 1984-ben.

O. P.: Az ön ára, valóban?

K. G.: Hetvenöt kiló voltam, kiszámíthatja, mennyibe került egy kiló Gündisch abban az évben. Alig valamivel több, mint a disznóhús.

O. P.: Szörnyű volt, valóban, szegény. De mit lát most benne: olyan problémát, amely a német közösség és az állam közötti viszonyra fordítható le, vagy olyat, amely a németek és a románok közötti viszonyra?

K. G.: A közösség és az állam közötti viszonyról van szó, nem a szászok és a románok közöttiről.

O. P.: Volt-e olyan időszak, amikor a szászok és a románok gyümölcsöző módon működtek együtt?

K. G.: Mindig voltak ilyen pillanatok. A 19. században, különösen az 1867-es osztrák-magyar kiegyezés után volt nagyon erős a szászok és a románok között a politikai együttműködés. De már 1848-ban az volt. Az akkori forradalom, ellenforradalom...

O. P.: Stefan Ludwig Rothal és...

K. G.: Persze. Stephan Ludwig Roth, Papiu-Illarian, a balázsfalvi nagygyűlés... Még Avram Iancuval is együttműködtek. Ez volt politikai szempontból. Kulturális szempontból szinte megmagyarázhatatlan Szeben pezsdítő hatása az ortodoxiára és a görög katolicizmusra. Inocentiu Micu, Șaguna, hogy csak néhányat említsék azok közül, akik Friedrich Teutschsal, Georg Daniel Teutschsal, a szászok egész politikai, vallási és kulturális vezetőségével együttműködtek. Nem? A Teutsch azoknak a történészeknek a neve, akik a modern szász történetírás alapjait lefektették. Mit mondjak a Ceaușescu-időkről? Az együttműködés nagyon erős volt. Ha csak az Echinox körre gondolok, ahol Peter Motzan, Georg Aesch, Werner Sollner, ma már ismert nevek Németországban, tevékenykedtek...

O. P.: Kiegészíthetjük a felsorolást a temesvári költők nevével.

K. G.: Persze, az Aktionsgruppe Banat. Ugyanaz a történet. Hertha Müller, William Totok – most jelentek meg, láttam a könyvzetben, a visszaemlékezései –, Rolf Bossert, aki úgy tűnik...

O. P.: Öngyilkos lett, vagy megölték?

K. G.: Soha nem fogjuk megtudni. Feltehetőleg megölték.

O. P.: Olyan veszélyes volt a bukaresti rendszerre nézve?

K. G.: Igen, mert hajthatatlan volt. És minden hajthatatlan és a rendszer szempontjából bolond embert meg kellett semmisíteni.

O. P.: Véleménye szerint teljesen lezárult a romániai szász közösség története?

K. G.: Semmiképpen sem. Az után az exodus után, amely 1990-ben érte el csúcspontját, maradt egy körülbelül húsz-huszonegzezres szász csoport, és ugyanannyi bánáti sváb, persze elég magas átlagéletkorral. De ugyanakkor felnő egy olyan fiatal nemzedék, amely véleményem szerint nagyon figyelemreméltó, mert kötődik a helyhez, itt marad, itt látja a jövőjét. Tehát van egy mag, amely itt marad. Mondjuk, nem lesz majd olyan nagyon zárt, erős társadalmi önfegyelművel rendelkező közösség, mint amilyen volt. De két okból is fennmarad majd itt a német közösség. Egyrészt itt vannak ezek a mindenféle, gazdasági, politikai, kulturális szempontból egyaránt ígéretes fiatalok, másrészt van a gazdasági migráció, a gyárak, vállalatok, amelyeket egyes németek nyitnak itt... Egyre többen. És ha a kormány egy kicsit intelligensebben cselekszik, még többen lesznek, ahogy másutt is. Ők ezekben a németekben, akik itt maradtak, összekötő hidat látnak, és kapcsolatban állnak velük. De, mondom, nem lesz a hagyományos közösség, hanem egy egész másfajta, amely nem fog eltűnni.

O. P.: Az, hogy 1984 után is az erdélyi dokumentumoknak szentelte magát, többet jelent, mint tudományos programot? Jelent valami tudományos kötődést is ezekhez a helyekhez?

K. G.: Jaj, Istenem, persze! Tudományos program. Amit harmincöt éves korban kezd megvalósítani az ember, azon nem változtat, ha nincs rákényszerülve. És nekem részem volt abban a boldogságban, hogy tovább dolgozhassak ezen a területen és a többen, ami ehhez a helyhez kötődik. Másrészt viszont én Kolozsváron formálódtam. Tizennyolc éves koromban jöttem Kolozsvárra, és harminchat évesen mentem el. Kolozsváron maradt minden barátom, kollégám, egész levegőm, ezek nem emigráltak. Persze, voltak azért kivándorlások. Én tehát hazajövök, amikor Kolozsvárra jövök. Az érzelmek leírhatatlanok.

Fordította: HADHÁZY Zsuzsa

EGRY Gábor

Erdélyi szászok:
autonómia nélkül

A *Provincia* 2002. februári számában Vogel Sándor mutatta be az erdélyi szászok „autonómiáját”, a középkori Magyarországon kialakult és az Erdélyi Fejedelemség, majd Nagyfejedelemség keretei közt megőrzött rendi különállás történetét és intézményeit. Írása végén a szerző ennek tanulságaira hívta fel a figyelmet a mai, változó Európában. Nem szándékosan vitacikknek írni, de úgy érzem, nem csupán a szászok egykori közbizonyi különállása lehet tanulságos a mai, mégoly változó Európában.

A Vogel Sándor által elkezdett történet nem ért véget 1876-ban, és a Királyföld felszámolása nem csökkentette a szászok önrendelkezés iránti igényét. A dualizmus négy évtizede alatt az erdélyi szász elit legfőbb törekvése az ehhez szükséges intézményrendszer kialakítása volt. Mivel a közbizonyi autonómia helyreállítására nem volt reális esély, sőt a korszak folyamatos centralizációs törekvései a municipális önrendelkezést is állandóan csorbították, a szászok arra kényszerültek, hogy a polgári jogrend adta lehetőségeket kihasználva építsenek ki olyan struktúrákat, melyek lehetővé teszik nemzeti életük legfontosabb területein az önálló döntéshozatalt. Az így kialakított rendszer a szászok újabb, igen sajátos, de rendkívül hatékony „autonómiájának” lett az alapja.

Egy nemzeti kisebbség élete egy nemzetállamban rendszerint a szegregáció és integráció kettős terében alakul. Ha nemzeti azonosságának megőrzése a kisebbség politikai céljai közé tartozik, óhatatlanul problémává válik az elkülönülés a többségtől, annak államától, miközben a jogrend kikényszeríti az integráció valamilyen formáját is. Ezen a skálán a szegregáció szélsőséges formája (nem normatív, hanem deskriptív értelemben) az elszakadás, míg a szélsőséges integráció a teljes asszimiláció. A kettő közt azonban, a jogrendtől, a politikai viszonyoktól, a gazdasági rendtől függően számos kombináció létezik. Egy ilyen – szerintem modellértékű – „kombinációs” megoldást alakított ki a szászok a dualizmus korának Magyarországon.

Amikor 1876-ban megszűnt a Szászföld különállása, a szász elitnek nem volt kész válasza a „hogyan tovább?” kérdésre. A régi, bevált és megszokott keretek eltűnése természetesen zavart okozott, közben pedig az „ifjúság” együttműködése a magyar kormánnyal kiképezte a nemzeti mozgalom egységét is. A reakció határozott sérelmi politikázás volt, amire rendre okot adott a magyar kormányzat is, amikor a kisebbségek számára fontos területeken – elsősorban az oktatásban – magyarosító célzatú vagy ilyenek is felfogható intézkedéseket hozott. Ezt tetézte a szász megyékbe (Nagy-Küküllő, Brassó, Székely, Beszterce-Naszód) küldött főispánok politikai tevékenysége is. Az első székelyi főispán és így szász gróf is az a Friedrich Wächter lett, aki „ifjúság” képviselőként tevékenyen részt vett a Királyföld felszámolásában. Állandó témát jelentettek a sajtó számára Bethlen Gábor Nagy-Küküllő vármegyei főispán ténykedései is. (Leváltsa után a balasszári kerület képviselője lett, függetlenségi programmal, magyarosító elképzelésekkel.) A leginkább azonban Bánffy Dező báró, későbbi miniszterelnök ténykedése keltett felháborodást Beszterce-Naszód vármegyében. Különösen az 1883-ik évi középiskolai törvény végrehajtásakor jelentek meg a konfliktusok, mivel Bánffy az iskolaigazgatók kinevezésekor nem volt tekintettel az iskolákat fenntartó szászok véleményére. (Ekkor jelent meg a *Vernichtungskrieg gegen unsere konfessionellen Schulen* sokatmondó című írás is.)

A szászok hiába küzdöttek minden lehetséges eszközzel, parlamenti képviselőik révén, a sajtóban megjelent írásokkal, a programjuk alapját képező közbizonyi autonómia nem volt elfogadható a magyar fél számára. A sorozatos vereségek nyomában jelentkezett a frusztráció és a perifériára szorulás veszélye. (Ennek beszédes példája lehet a hadiszállítók kérdése 1887-ben. A kormány ugyanis egy váratlan hűzással a nemrég alakult EMKE-t bízta meg az erdélyi hadiszállítók kiállításával, így a szászok nem sok jutott a jelentős üzből, miközben az EMKE sem kifejezetten kultúraápoló céljait teljesítette.) Ezek az élmények és egy új politikusi generáció – élén dr. Karl Wolffal – feltűnése jelentette a nemzeti program revíziójának alapját az 1880-as évek második felében. Ennek végső dokumentuma volt az 1890-es nagyszékelyi Sachsentaag alkalmából elfogadott Sächsisches Volksprogramm. A változás lényegét a fennálló közbizonyi renddel való megbékélést jelentette. Ennek keretében a szászok vállalták az együttműködést a magyar kormánnyal (képviselőik beléptek a Szabadelvű Párt képviselői közé), miközben nemzeti programjuk legfontosabb részévé a nemzetépítést tették. A cél ekkortól a fennálló jogi keretek minél jobb kihasználása, a szász közösség részleges – főként gazdasági – modernizációja, a nemzeti kohézió és az azt szolgáló intézmények megerősítése.

A lojalitás első hozadéka volt a főispánok leváltása és a szászok számára elfogadható személyek kinevezése ezekre a posztokra. Megszűntek a rendszeres konfliktusok, bár a nemzeti szempontból fontos kérdések (pl. egyházpolitikai törvények, helységnévtörvény, Lex Apponyi) időről időre megterheltek a két elit és a két közösség viszonyát. Végül biztositották a kormányzat semlegességét, esetenként jóindulatát kezdeményezéseik számára. A nyugalom periódusa egyúttal az intenzív nemzet- és országépítés korszakává is vált.

A szászok intézményrendszere az egyetem megszüntetését-átalakítását követően nem alkotott strukturális egységet. Egymás mellett léteztek tradicionális intézmények (egyház), azok átalakított „polgárisított” formái (Univerzitás, iskolarendszer), politikai és közigazgatási intézmények (Volkspartei, municípiumok, városi tanácsok, községi előljáróságok), polgári egyletek (pl. Landwirtschaftsverein, Verein für Siebenbürgische Landeskunde, tornaegyletek, énekegyletek stb.) és gazdasági szervezetek (takarékpénztárak, földhitelintézet, gazdasági egyletek stb.). A Királyföld megszüntetését követően egyre inkább ezeknek a struktúráknak a megerősítése, bővítése vált fontossá, ezek vették át – legalább részlegesen – a szász egyetem különböző funkcióit.

Természetesen a fontos, ámde hagyományos intézmények közé tartozott a szász egyház. Az erdélyi evangélikus egyház legfőbb jellemzője volt a majdnem tökéletes nemzeti kizárólagosság. Hívei között mindössze néhány ezer, elsősorban Brassó megye határvizéknél élő magyart találunk, később őket is kivonták az erdélyi egyházkerület fennhatósága alól. A történeti előjogok megakadályozták a magyar liturgikus nyelv kiterjesztését (miközben a magyarországi szlovák anyanyelvű hitközségekben sikerült azt bevezetni), a protestáns egyházak nagyfokú önrendelkezése pedig lehetővé tette az önállóság megőrzését és biztosítását is. Az egyházi szervezet tradicionálisan 10 kerületre bomlott (Medgyes, Nagyszeben, Brassó, Beszterce, Segesvár, Nagyselyk, Nagysink, Kőhalom, Szászrégen), mind-egyikben külön konzisztóriummal, és ezek delegálták a Landeskonsistorium, az egyházkerületi gyűlés tagjait, az egyháziak mellett biztosítva a világiak képviselését is. Alsóbb szinten minden egyházkerület maga választotta meg lelkészét, aki a község legfontosabb alakjai közé tartozott. (Nem mellékes, hogy a szász értelmiségi karrier csúcsát egy élethosszig tartó lelkészi kinevezés jelentette.) Az egész egyház élén egy választott püspök állt, ebben a korszakban előbb Georg Daniel Teutsch, majd pedig fia, Friedrich Teutsch.

Az egyház mint az utolsó, érintetlenül maradt szász intézmény szerepét rendkívül nagyra értékelték a szász elit tagjai. A püspök egyike volt a szászok megkerülhetetlen vezetőinek, akinek nem csak egyházi, hanem kifejezetten politikai ügyekben is szava volt. Az egyházat olyan védőpajzsoknak tartották, amely átfogja az egész szász közösséget, és biztosítja annak kohézióját. Azonkívül megkerülhetetlenné tette a nemzeti közösség megőrzésének munkájában az iskoláztatásban betöltött szerepe is. A szász iskolahálózat (az 1880-as években megszűntetett nagyszékelyi jogakadémia kivételével) az egyház vezetésével működött. Nem csak a tradíciók, illetve a népoktatás hagyományos szerveződése indokolta ezt, hanem az így elérhető nagyfokú autonómia is. Az egyházi kezelésben lévő iskolahálózat (minden községben népiskola, öt fő- és egy aligműzium, egy főreális iskola, óvónő- és tanítóképzés) sokkal nagyobb biztonságot jelentett a nemzeti hagyományok és a nemzeti kultúra ápolása és átörökítése során, mint az állami oktatás rendszere. A szászok feltehetően őrizték ezt, és amennyire lehetett, ellenálltak az állami beavatkozásnak is. Így például lemondtak a tanárok és tanítók állami keresetkiegészítéséről, mivel az egyúttal nagyobb beleszólást engedett volna az államnak a tanítói személyzet kinevezésében. Az önállóság nem jelentette az oktatási rendszer kis hatékonyságát. A szászok iskolázott közösséget alkottak, az aktív és hatékony oktatás eredményeképpen körükben hagyományosan rendkívül alacsony volt az írástudatlanság.

Az egyházi kezelésben lévő oktatási intézmények sorát kiegészítette néhány szakiskola is, melyek szász egyletek szervezésében és anyagi támogatásával jöttek létre és működtek. Például három mezőgazdasági szakiskola a Landwirtschaftsverein égisze alatt (Beszterce, Medgyes és Brassóban, majd Barcaföldvárott). Ezek a földművelésügyi minisztériumtól is támogatásban részesültek, és sikeresen járultak hozzá a mezőgazdasági műveltség emeléséhez. Ugyanígy egyletek kezelésében működtek az iparosiskolák is. Nemzeti szempontból ezek esetében is az volt a legfontosabb, hogy így csak korlátozott lehetett az állami beavatkozás működésükbe.

Sajátos részét alkotta a szász intézményrendszernek az átalakított Univerzitás. Az valóban hatalmas vagyon kezelésére volt jogosult, de megoltak a maga problémái is. Feladata ugyanis az egész szászföldi lakosság kultúrájának fejlesztése volt, nem csupán a szászoké. A képviselő-választás szabályai – a census miatt – a szászoknak kedveztek, de nem tekinthettek el a román intézmények támogatásától sem. A helyzetet nehezítette az állami felügyelet, amit csak erősített, hogy az illetékes belügyminisztérium évekig nem volt hajlandó áldását adni a testület ügyrendjére, ezzel akadályozva annak működését. Végül problémát okozhatott, hogy az egyetem vagyona ugyan valóban jelentős volt, de annak hozadéka meglehetősen csekély a támogatásra méltó igényekhez képest. Ezzel együtt a testület megpróbált minden értelmet cél (főként az oktatást) segíteni, és nem maradt támogatás nélkül a görögkeleti egyház, illetve annak intézményei sem, bár az ő részarányuk kezdetül fogva kicsi volt. A századfordulót követően sikerült növelni a pénzügyi forrásokat is. 1907-ben adták bérbe a Héttírák vagyonának részét képező Lotru-erdőségeket egy olasz vállalkozócsoporthoz, amely részleltetéssel termelte ki a faanyagot évi 375 000 korona ellenében. Ezzel hirtelen megnőtt az évente elosztható pénz. Míg 1880-ban 173 384 koronát fordítottak közcélokra akéi forrásból, addig 1910-ben már 608 420 koronát, amiből csak 137 000 koronát tett ki az Univerzitás kiadása, a többit a Héttírák erdei biztosították. Így a két kulturális alapítvány már valóban a szász nemzeti ügy legjelentősebb támogatói közé került.

A politikai intézményrendszer az állami berendezkedés kereteihez alkalmazkodott. Az országgyűlési választási rendszer alapelemei – a censusos választójog és az egyéni választókerületek rendszere – lehetővé tették, hogy a szászok jelentős számú képviselőt küldjenek a parlamentbe. Bár ezek száma kevesebb volt, mint az 1848-as (akkor

székenként 2-2 képviselőt választhattak; ezek egy szászvárosi képviselő kivételével szászok voltak), de megválasztásuk rendszerint biztos volt. A szász választókerületek a legkisebb létszámúak közé tartoztak, és általában jómódú szász polgárok tették ki a választótestület többségét. Brassó némileg kivételt jelentett, de a helyzetet az 1890-es évek elején a Szabadelvű Párt és a Szász Néppárt paktuma stabilizálta: ennek értelmében a megye négy kerületében nem léptek fel egymás ellen, és a mandátumokat 3:1 arányban elosztották. Ez rendszerint egy vidéki választókerület átengedését jelentette a szászok részéről. A választásokon a legfontosabb a szász jelölt megválasztása volt, így gyakran nem állítottak ellenjelöltet a szabadelvű vagy később „zöldszász” programmal fellépők ellen sem. Például Guido Beußnern egykori „ifjúsász” képviselő fogarasi főispánválasztására rendszerint ellenjelölt nélkül került sor, pedig a Néppárt vezetőivel rendszeres konfliktusai voltak. Hasonló eset volt Edmund Steinacker megválasztása Segesvárott. Steinacker nem is szász volt, hanem bánfysági, és az ún. „zöldek” képviseletében lépett fel. Mindezek tükrében az is érthető, hogy a szászok, a többi nemzetiséggel ellentétben, nem tartották elfogadhatónak az általános választójogot.

A Szász Néppárt szervezete is a választókerületi beosztáshoz igazodott. Kerületenként alakult választmány, melynek tagjait a szász választópolgárok delegálhatták. A párt legfelsőbb testületét, a központi választmányt az ún. Sachsentaag, a kerületek által delegáltak gyűlése választotta. Ennek elnöke volt a Néppárt hivatalos vezetője is. A tisztet 1890-től Karl Wolff, a Nagyszékelyi Általános Takarékpénztár vezérigazgatója töltötte be, aki nem volt képviselő (1884–87 közt volt az Országgyűlés tagja), mégis a legelismertebb szász politikusként tevékenykedett. A Sachsentaag feladata volt a pártprogram elfogadása is, ami általában a hangzatos Volksprogramm megjelölést kapta. Sajátos tény ugyanakkor, hogy vélhetően a szászok belső konfliktusai miatt 1896 és 1919 között nem hívták össze, és így sem a választmányt, sem a programot nem tudták megerősíteni vagy lecserelni. A szász vezetést így gyakorlatilag ellenőrzés nélkül végezhette munkáját, aminek legnagyobb részét a nemzetépítés és a választások megszervezése tette ki.

A politikai szerveződés másik részét a vármegyei és városi testületek alkották. A censusnak és a virilizmusnak köszönhetően ezekben a többségben voltak a szászok. A vármegyék szerepét azonban hosszú távon korlátozta az állami központosítás, az alispánjelölés főispáni jogköre és a központi választmány feltöltése főispáni és minisztériumi küldöttekkel. A szászok még ilyen körülmények között is fontosnak tartották a megyegyűléseket, nem utolsósorban a felirati jog miatt, melyet jól ki tudtak használni. Az 1890-es kompromisszumot követően ennek jelentősége csökkent. Sajátos helyzetben voltak a nagyobb szász városok. Legtöbbjük számára nyitva állt a lehetőség a törvényhatósági jog elnyerésére, de mivel korábban jelentős szerepet töltek be az egyes szász székek életében, és a korábbi közigazgatás a város és vidék egységén alapult, nem vállalták a kiváltságot a megye egységéből. Így a kifejezetten nagyvárosnak számító Brassó és Nagyszékely is megmaradt a korlátozottabb jogokat jelentő rendezett tanácsú státusnál. A legfontosabb városok (Nagyszékely, Brassó, Medgyes, Segesvár, Beszterce, Szászrégen) önkormányzati testületeiben végig megmaradt a szász többség, és ez hatékony eszközt jelentett a városok arculatának megőrzéséért és alakításáért folytatott harcban éppúgy, mint a kulturális kezdeményezések támogatásában is.

A szász politikai mozgalom egyáltalán nem volt egységes. A konzervatívabb Nagyszékelyben és a liberálisabb Brassóban ellentét már a reformkorban egyértelmű volt. 1848-ban is elsősorban a brassói küldöttek pártolták az uniót, és a kiegyezés idején is elsősorban ők alkották a magyarokkal való együttműködésre vállalkozó „ifjúsász” mozgalmat. Az 1880-as évek aztán meghozták a két csoport egyesülését. A politikai egységhez azonban ez sem volt elég, és megint csak Brassóban megszületett az immár egységesen „liberálisnak” minősített szász vezetési ellenzéke, a „zöldszász” mozgalom. (Nevüket értelmességükről kapták.) Vezetői: Oscar Wittstock, Rudolf Brandsch, Lutz Korodi. Terveik értelmében a nemzeti öntudatra ébredés küszöbén álló magyarországi németiséget a szászok vezetésével kell egységes mozgalomba szervezni, és ennek a mozgalomnak a nagyméretű eszméjében a birodalmi németiség hasonló áramlataival kell együttműködni. Politikai sikereik sem kizárólag a Szászföldhöz kötődtek, inkább a Bánsághoz. Eközben magukba olvasztották a fajhigiéniát és a fajelmélet alapján szerveződő, dr. Heinrich Siegmund vezette irányzatot is. Bár a „feketéket” (a régi elit) és a „zöldek” ellentéte meglehetősen mély volt, kapcsolatukból nem hiányzott a szolidaritás, sőt az együttműködés sem. Így a parlamentben a szászok rendszerint kiálltak megtámadott társaik mellett, míg a Siegmund vezette Bodenschutzverein anyagi támogatói között ott találjuk Wolffot is.

A szász nemzeti struktúrák legszerteágazóbb alrendszerét a különböző egyletek jelentették. Szerveződésük már az 1840-es években megkezdődött. A legfontosabbak (Landwirtschaftsverein, Verein für Siebenbürgische Landeskunde, Siebenbürgisches Karpathenverein, Sebastian Hann Verein) „országos” szerveződések voltak, némelyek az egyház mellett működtek (Gustav Adolf Verein). Ezek egy országos testületből és számos helyi egyletből álltak. Mellettük számos olyan helyi egylet működött az egyes városokban, amelyek szervezetiileg önállóak voltak. Ilyenek például a tornaegyletek, lövészegyletek, ipar-egyletek, dalegyletek, munkásképző egyletek, tűzoltóegyletek, városépítő egylet. Ezek legtöbbje kezdetben nem az etnikai elkülönülés színtere kívánt lenni (az egyértelmű kivétel a tornamozgalom volt), de néhányuknál (pl. dalegyletek, lövészegyletek) viszonylag

Folytatás a 12. oldalon

Folytatás a 11. oldalról

gorsan kialakult a nemzeti exkluzivitás. Mások viszont valóban az együttműködés színtereiként funkcionáltak.

Az egyleti mozgalom legnagyobb hiányossága az volt, hogy szinte kizárólagosan a városokban terjedt. Ezek révén alakíthaták a városképet, és – együttműködve a városi tanácsokkal és a gazdasági szervezetekkel – modernizálhatták azt. Így születhetett meg a szebeni villamos, a vízi erőmű is. A mezővárosokban már inkább csak a szakmai egyletek működtek, főként a Landwirtschaftsvereine, a falvakban pedig szinte kizárólag egyházi egyletek (evangelisches Frauenverein, Gustav Adolf Verein). Ezeket ugyan kiegészítette a hagyományos közösségi szervezet (Nachbarschaft, Schwesterschaft, Bruderschaft), de a korszak kulturális és gazdasági eredményei nem kaptak elég nagy súlyt a falusi közösségek életében. Mindezzel együtt, a különféle egyletek a közösség számára fontos összetartó erőket jelentettek. Az évente más-más városban megrendezett nagyünnepük, a Vereinstage, olyan számottevő események szimbolikus funkcióit is át tudta venni, mint a Comes beiktatása. Az egyletek napjai a szász nemzet egységének és életképességének nagy demonstrációi voltak, ennek megfelelően ünnepségekkel és ünnepélyes istentiszteletekkel összekötve.

A szászok gazdasági szerveződéseinél hármas funkciója volt. Meg kellett teremteni a korszak kihívásaira válaszolni képes, az eredmények adaptációját sikeresen megvalósító szász gazdaságot, nyeresége révén részt kellett vállalnia a nemzetpolitikai célok finanszírozásából (iskolák, egyletek támogatása, telepítések szervezése), és ki kellett terjesztenie a modern egyleti mozgalmat a falvakra. A szász gazdasági szervezet gerincét a bankrendszer adta. A nagyszebeni és brassói Általános Takarékpénztár, a Bodenkreditanstalt, a Schulze-Delitsch-féle és Raiffeisen-féle hitelszövetkezetek és végül az 1891-ben a kereskedelem és az ipar fejlesztésére és telepítések lebonyolítására alapított Vereinsbank. Az egész rendszer létrejöttére jellemző, hogy a meglévő szisztéma hiányosságaira adott válaszként hívnak életre újabb és újabb intézményeket. A két takarékpénztár 1835-ben (Brassó) és 1841-ben (Nagyszeben) kezdett működni, a Schulze-Delitsch szövetkezetek 1852-től alakultak, a Bodenkreditanstaltot 1872-ben hívta életre a Landwirtschaftsverein, a Raiffeisen-mozgalom 1885-ben indult útjára, miközben a két takarékpénztár bővítette üzletét a váltóleltészmítalással és a záloglevél-kibocsátással, biztosítva saját végső hitelzői szerepét.

Az egyes intézmények sajátos feladatokat láttak el. A takarékpénztárak fő feladata a forrásbevonás volt, a Bodenkreditanstalt a mezőgazdasági hitelezés egyik legjelentősebb intézményévé vált, a Schulze-Delitsch szövetkezetek a kisvárosi iparosok és kereskedők hitelproblémáit próbálták enyhíteni, a Raiffeisen-szövetkezetek pedig az egyes településeken megszerveződve a falusi gazdák hitelviszonyait próbálták javítani – sikerrel. Ez a mindent behálózó rendszer igen sikeresen teljesítette gazdasági feladatait, de alkalmas volt az egyre inkább gazdasági jelleget öltő nemzeti küzdelemben való sikeres helytállás biztosítására és a nemzeti intézmények, valamint a városi és falusi lakókörnyezet fejlesztésében való részvételre is. A századfordulótól egyre erősödő küzdelem Erdély földjének telekkönyvi birtokáért a szászokat sem hagyta érintetlenül, ám szemben a magyar birtokosok (egyébíránt jórészt természetes) veszteségeivel a szászok egyenlege pozitív volt, sikeresen növelték földbirtokállományukat, és fékeztek a románok térnyerését falvaikban.

Mindezeket túl a Raiffeisen-mozgalomnak sikerült a modern egyleteket megszervezni a falvakban is. Feladatuk olvasókörök szervezése volt, könyvtárak létesítése, újságok előfizetése és vasárnaponként ülésező ismeretterjesztő körök életre hívása. Ezzel teljessé vált a szász nemzet egyleti hálóját is. Emellett sikerrel járultak hozzá a szász mezőgazdaság modernizálásához, a különböző kihívásoknak való megfeleléshez, miközben a falusi közösségek kohézióját nem gyengítették, hanem erősítették. Ebben a modellben a gazdasági adaptáció a szükséges mértékig teljes, de a kapitalizmus „káros” velejárói – a hagyományos közösségek felbomlása, individualizáció – nem érvényesülnek, a nemzet egysége nem gyengül.

A szászok intézményrendszere a körülményeknek megfelelően igen fragmentált volt, és nem is fogta át az élet teljességét. De a nemzeti megmaradás, illetve a nemzetépítés legfontosabb területeire kiterjedt. A nemzeti egyház, az oktatási rendszer, a kulturális háló, a mindennapi életet is meghatározó egyletek és a gazdasági szervezetek lehetővé tették, hogy a számukra fontos kérdésekben maguk döntsének. A közösség kis létszáma pedig minden szinten lehetővé tette a személyi kapcsolatokon keresztül történő koordinációt. A szász képviselők (vagy egy részük) éppúgy tagjai voltak a Landeskonsistoriumnak, mint a központi választmányoknak. Ott voltak a bankok igazgatóságában, felügyelőbizottságban, azok közgyűlésein, az egyház kulcsfiguráival együtt. A falvakban és a városokban különböző egyletekben, elsősorban a Raiffeisen-szövetkezetekben szinte természetes a lelkes szerepvállalása a közösség legtekintélyesebb tagjaival (tanárok, tanítók, jegyzők, városi tanácsosok stb.) együtt.

Mindez természetesen nem egyenlő az államjogilag megfogalmazott és érvényesített autonómiával. Ugyanakkor a történelem egy (viszonylag) szerencsés pillanatában a magyar elit liberális beállítottsága lehetővé tette, hogy a mindenható nemzetállam modelljével szemben egy kis nemzeti közösség, ha a polgári jogrend keretei közt is, saját akaratát érvényesítse legfontosabb ügyeiben. A szászok az integráció-szegregáció olyan kombinációját valósították meg, amely lehetővé tette az egyéni és nemzeti élet különböző területeinek sajátos kezelését és a legfontosabb ügyekben a nemzeti közösségként történő integrációt az egyéni helyett, így egyúttal biztosítva a szükséges

különállást is. Egész társadalmukat átfogó intézményrendszerük révén biztosítani tudták a közösség tagjainak részvételét a szászok közösségi életében. Mindez nem szerveződött ugyan jogi autonómiává, de az önálló döntéshozatal lehetőségével és a nemzeti közösség számára fontos ügyek elkülönítésével nem minden tanulás nélküli modellé vált.

Irodalom

- Die Siebenbürger Sachsen in den Jahren 1948–1918.* Red. von Carl Göllner. Köln–Wien, 1988;
Brdély története. III. Főszerk. Kőpeczi Béla. Bp., 1986;
 Konrad Gündisch: *Siebenbürgen und die Siebenbürger Sachsen.* München, 1998;
 Harald Roth: *Kis Erdély-történet.* Csíkszereda, 1999;
 Kemény G. Gábor: *Itatok a nemzetiségi kérdés történetéhez Magyarországon a dualizmus korában.* I–VII., Bp., 1952;
Gruppenautonomien in Siebenbürgen. 500 Jahre siebenbürgisch-sächsische Nationsuniversität. Hrsg. von Wolfgang Kessler. Köln–Wien, 1990;
Beiträge zur siebenbürgischen Schulgeschichte. Hrsg. von Walter König. Köln–Wien–Weimar, 1996;
 Dr. Carl Wolff als Direktor der Hermannstädter allgemeine Sparkassa 1885–1910. Hermannstadt, 1910;
 Ernst M. Wallner: *Strukturen und Funktionen der siebenbürgisch-sächsischen Vereins-, Genossenschafts und Verbandswesens.* in Forschungen zur Volks- und Landeskunde. 36/1 (1993);
 Georg und Renate Weber: *Zendersch. Eine siebenbürgische Gemeinde im Wandel.* München, 1985;
 Rudolf Thör: *Die Kronstädter allgemeine Sparkasse in den Jahren 1835–1909.* Kronstadt, 1910;
Das sächsische Burzenland. Kronstadt, 1898;
 Harald Roth: *Politische Strukturen und Strömungen bei den siebenbürger Sachsen 1919–1933.* Köln–Wien–Weimar, 1994;
Briefe an Georg Daniel Teutsch. Hrsg. Monica Vlaicu. Köln–Wien–Weimar, 1994.

SZOKOLY Elek

A Bolyai Líceum esete

Hogyan lehet „javítani” Erdély nemzetiségi összetételén?

A román olvasó számára, aki életében nem hallotta a Bolyaiak – a két marosvásárhelyi matematikus, a nem euklidészi geometria megalkotóinak – nevét, annak az, a román politikai osztály és sajtó sajnálatos közreműködése következtében, válogatott szitok-fogalom má és interetnikai viszálykeltő forrássá vált Erdélyben. Egy magyar számára viszont sokkal inkább a közösség kudarcait jelképezi nemzeti identitása megőrzését biztosító jelképes intézményei visszaszerzésében.

A nemzeti kommunizmus (aki nem tudná: a nemzetiszocializmus román színönimája) évtizedei után – amikor is a nacionalizmus minden elképzelést fölülmúlt –, miután '89 decemberében Marosvásárhely főterén azt skandálták: „Nincs többé sovinizmus!”, és miután '90. január 7-én a Nemzeti Megmentési Front ígéretekkel teli nyilatkozatot tett közzé, a kisebbségek abban a hitben ringatták magukat, hogy nemcsak a kommunizmus, a nacionalizmus is véget ért, és hogy – végre – kérhetik az őket megillető jogokat. A forradalom utáni nyüzsgésben a magyarok nem értették, miért vitatják a saját iskolához való magától értetődő jogukat, a románok pedig nem értették, miért követelik vissza a magyarok iskoláikat, mikor ezután „demokráciában” fognak élni. Mellesleg „szeparatizmussal” vádolták őket. Természetesen a jóhiszeműekre gondolok, bár a szóban forgó fogalmat maga Iliescu elnök dobta be a köztudatba. Egy 1990. január 24-én adott televíziós interjújában, amely magával ragadta a román értelmiség jóindulatú részét, fellelkesítette a magyart, és magára vonta a várt sovini szitok dühödt gyűlöletét, Smaranda Enache, teljes naivitással, kijelentette: „3-4 hónap múlva ugyanitt, ugyanezek a tanügyi emberek (akik akkor hevesen tiltakoztak az iskolák szétválása ellen – a szerk megj.) református, katolikus, ortodox vagy magániskolák létrehozásáról vitatkoznak majd.” Nem adatott meg, hogy így legyen. Ma, 12 évvel az említett események után a Bolyai Farkas Líceum ugyanolyan helyzetben van, mint 1990 február–márciusában, és mihelyt valaki fel meri vetni visszaadásának kérdését annak a közösségnek, amelynek 450 éven keresztül volt a tulajdonában, azonnal ismét napirendre kerül a „szent nemzeti érdekek” védelmében szervezett hazafias „bányászjárás”-sal való fenyegetőzés. De voltaképpen miről is van szó?

A mai Bolyai Farkas Líceum őseit, a *Schola Particulát*, 1557-ben alapították. Az 1948-as tanügyi reformig Református Kollégium néven szerepel, és a református egyház tulajdona. 1718-ban felsőfokú tanintézménnyé válik. 1622-ben Apáczai Csere János, a felvilágosodás filozófusa lesz a Kollégium professzora. 1804-ben, matematikatanárként, itt kezd el tanítani Bolyai Farkas, Bolyai János apja, és itt tevékenykedik közel fél évszázadon keresztül. Egyébként ennek köszön-

hető, hogy a múlt század ötvenes éveiben a nagy matematikus nevét adják az iskolának. 1960-ig magyar tannyelvűként működik.

A háború utáni „népi demokráciák” teljes szabadságot ígértek – és nem volt nehéz hinni nekik az alighogy véget ért kataklizma után – minden hátrányos helyzetben levő társadalmi kategóriának, beleértve az etnikulturális közösségeket és a két világháború között marginalizált vagy a népiértásban megítélt nemzeti kisebbségeket is. Nem csoda, hogy a két világháború közötti úgynevezett tőkés-földesúri demokrácia által megkülönböztetésben részesített kisebbségek – különösen a zsidók és a magyarok – nagy reményeket fűztek az új rendszerhez, azt hívták, legalábbis egy ideig, hogy számukra is megkezdődött a szabadság és az esélyegyenlőség kora. A kommunista rendszer, amely a legnagyobb mértékben kihasználta ezt a reménységet, az ötvenes évek elején már elég erősnek érezte magát ahhoz, hogy nélkülözni tudja támogatásukat, és áttérjen a kommunizmus „románosításá”-ra. Addigra már a kisebbségi vezetőket (Stefan Forist, Ana Paukert, Vasile Lucát, Iosif Chişinevschit és másokat) eltávolították az RMP (RKP) csúcsetvezetőségéből, akik pedig maradtak, a megérdemelt kirakat-szerepeket játszhatták csupán a nemzeti-kommunizmus nagy érzéstelenítő előadásában. A modell egyrészt éppen a Szovjetuniótól vették át, ahol az orosz nacionalizmus, minden ellenkező nyilatkozat dacára, még a harmincas évek nagy tisztogatásai idején eltávolított minden „idegen” elemet a „népek hazája” felső vezetéséből. Másrészt viszont megvolt saját, két világháború közötti mérsékelt, illetve vaskardista román nacionalista modellünk is, nem volt tehát szükségünk arra, hogy a szomszédtól importáljuk.

A szovjet csapatok 1958-ban kivonulnak Romániából. A Dej–Ceausescu nemzeti vonal (nincs itt semmiféle ellentmondás, Ceausescu nem tett mást, mint folytatta Dej politikáját, akkor is, ha image-megmondolásokból egy adott pillanatban megpróbálta lejáratni mesterét) úgy találta, hogy szabad keze van, és megkezdte a tisztogatást. Pár hónap múlva megkezdődik a kolozsvári román (Babeş) és magyar (Bolyai) egyetem úgynevezett „egyesítése”, valójában a Bolyai Tudományegyetem elnyelése a Babeş által, és a romániai magyar közösség számára jelképes értékű kulturális intézmény, a magyar tannyelvű egyetem fokozatos felszámolása. Az „egyesítő” akció élén, nem véletlenül, az RMP Központi Bizottsága Végrehajtó Bizottságának már akkor is igen energikus tagja, Nicolae Ceausescu állt.

1960-ban elkezdődik a többség és a kisebbség „közeledése”-nek következő szakasza, az iskolák vegyessé tétele. (Ezzel párhuzamosan folyik az ország új területi felosztása, amely jó alkalom a magyar nyelv másik „enklávéja”, a Magyar Autonóm Tartomány felosztására; ezt először, egy tiszta román vidék hozzácsatolásával, Maros–Magyar Autonóm Tartománnyá alakítják, majd teljes egészében felszámolják.) Látszólag gyakorlati megmondolásokból végrehajtott ártatlan akciók. Így a többségi nemzet képviselői a nemzetiségiek minden kulturális újratermelésének és önazonosság-megtartó műhelyének számító tanintézményébe behatolnak. Az (ez esetben nemzeti) komiszárok bolsevik rendszere a kisebbségek addig többé-kevésbé autonóm kulturális intézményének mindenikébe betelepszik.

Senki számára nem titok, hogy egy etnikulturális közösség első sorban nyelven keresztül tud megmaradni. Ha anyanyelvet tanulni nem azonos az *anyanyelven* való tanulással, a csak bizonyos tantárgyak anyanyelven való tanulása sem azonos a teljes anyanyelven való tanulással. Minden korlátozás elkerülhetetlenül a nyelv elszegényedéséhez vezet, a kommunikáció szintjére való leszorítás, a diglossiához és végső soron a lemondásához minden olyan területen, amely meghaladja a mindennapi nyelvezet szintjét. Még a minden szintű kisebbségi anyanyelvi oktatás meglete esetében is olyan nagy a hivatalos, többségi nyelv mindennapi nyomása, hogy az anyanyelv veszteségei elkerülhetetlenek.

A nyelv megőrzői és védelmezői a saját kulturális intézmények, elsősorban az iskolák, az egy közösség nyelve és kultúrája megvédésére és fejlesztésére képes értelmiség újratermelésének alapvető intézményei. Ha meg akarsz semmisíteni egy kulturális közösséget, foszd meg értelmiségétől. És hogy teheted ezt meg jobban, mint elvéve iskoláit, még ha eleinte csak vegyessé is téve őket a „párt körüli népi egység” elmélyítése és a nemzetiségek közötti közeledés ürügyén? Eppen ez a folyamat kezdődött meg 1959–60-ban, és tartott egészen 1989-ig, méghozzá „kiváló” eredményekkel. Bár akkor a határozat életbelépése egyik napról a másikra történt, az asszimilációs folyamat lassú volt, hosszú ideig tartó, türellemmel, néha szinte észrevétlenül alkalmazott stratégia, miközben olyan pszichozist hoztak létre, amelyben lehetőleg az áldozat bűnösnek is érezte magát. A szekuritáté sikerrel foglalkozott ezzel a vetülettel is. Az iskolák vegyessé tétele fokozatosan történt, eleinte csak néhány román osztályt vittek be a kisebbségi iskolákba, csak néhány tantárgyat tanítottak kizárólag románul, és ahogy nőtt a többségi elem jelenléte, úgy vált a kisebbségi jelenléte mind szerényebbé, jelképesebbé, visszahúzódtabbá. Nem beszélve arról, hogy ettől kezdve, a román tanszemélyzet és diákság jelenléte miatt, amely vagy nem ismerte, vagy amelynek „nem kellett” ismernie a másik nyelvet, minden közös tevékenység a többségi nemzet nyelvében és kultúrájának szellemében folyt. A kisebbségi nyelv és kultúra mindinkább kényszerítve volt visszahúzódnia az iskola nyilvánosságából, éppen úgy, ahogy kénytelen volt visszahúzódnia a nyilvánosságól általában. A stratégia célja nyilvánvalóan a kisebbségi kultúra fokozatos elsorvasztása volt a többségi egyre erőteljesebb megnyilvánulása javára. A kisebbségnek, anélkül hogy joga lett volna ki is mondania, tudomásul kellett vennie, hogy – nem utolsósorban a többségi „nagylelkűsége” folytán – csupán megtűrt személy a szóban forgó intézményben. Ugyanakkor a figyelő hazafias szem, a román elem – elsősorban a tanszemélyzet, de nem csak – éber jelenléte a nemzeti állam képviselőjének szükséges jelenlétét is jelentette, azét, aki rajta tartja a szemét az „idegen elem”, nehogy ellenséges gondolatai tá-

madjanak. Azok a románok, akik nem vállalták ezt a „hazafias feladatot”, gyanússá váltak, félreállították és megbélyegezték őket mint nemzetárulókat.

Az iskolák visszaszerzése tehát '89 decembere után magától értetődően elsőrendű célkitűzése lett minden romániai nemzeti kisebbségnek, köztük természetesen a magyarnak is. Az 1990 tavaszán bekövetkezett események éppen e prioritásnak az érvényre juttatását jelzik, illetve azok reakcióinak illusztrációját, akik nem tudták elfogadni a „győzedelmes szocializmus vívmányainak” feladását.

Nélkülözhetetlennek tartottuk ezeknek a történelmi részleteknek a rövid felidézését, hogy érthetővé tegyük a mai helyzetet. Mert ma, akárcsak tizenkét évvel ezelőtt, nemcsak egy megoldást kívánó valós probléma előtt állunk, hanem egy álnok diverzió előtt is, amelynek árnyalatai első pillanatra homályosak. És végső soron egy alapvető tudati válsággal állunk szemben. Nem annak vagyunk-e tanúi, hogy azok, akik '89 előtt – aktív vagy passzív módon, de mindenképpen ellenállás nélkül! – részt vettek a kisebbségek iskoláinak a nemzeti kommunista állam által való elkobzásában, vagy azok utódai, a kollektív bűnösség bélyegét nyomják rá „szeparatisták” vagy „etnikai önzők” stb. jelzők címén egy közösségre, amelynek van képe visszakövetelni tulajdonát? És történik ez mindannak ellenére, amit a tulajdon jog európai elvének szoktuk kikáltani, miközben hangosan és nyilvánosan éppen ezeket az elveket hirdetjük. (Nem véletlen a szembezők hasonlóság a görög katolikus egyház helyzetével.)

Most, 2002-ben – hála a majdnem egész román sajtó éppoly lelkes közreműködésének, mint 1990-ben –, az áldozat bűnössé kikáltásának technikája kifogástalanul működött. De ami a legfájdalmasabb, a fiatal, jóhiszemű nemzedéket megint előtérbe tolták, gátálatlanul „ágyútölteléknek” használták azok, akik igyekeztek a háttérben maradni. Ezért fordulnak elsősorban ezekhez a fiatalokhoz, akik olyan frontonálak első potenciális áldozatai, amelyeket nem ismernek, tehát nincs is, hogy megértsenek.

Azokra, akik számára az érvek sora a „Romániában vagyunk”, „Erdély örökéi román”

stb. dogmákkal kezdődik és végződik (mintha Romániának koncentrációs táborok kellene lennie, és nem az őt alkotó adófizető polgárok demokratikus köztársaságának és Erdély pedig lakói közös hazájának), mindenképp fölösleges az energiáinkat vesztegetni. De azok a fiatalok, akik kérdéseket tesznek fel önmaguknak, és nem elégednek meg az előre gyártott válaszokkal, egy esélyt jelenthetnek.

„Miért akartok minket különválasztani – hangzik az iskola ügyeibe „beavatkozó” politikusokhoz intézett szónoki kérdés, amelyet patetikus nagylelkűséggel tesznek fel a román diákok és tanárok –, mikor mi egymás mellett élünk ebben az országban, és olyan jól megértjük egymást?” A kérdés, úgy tűnik, jóhiszemű. Első hallásra szinte válaszolni sem lehet rá. De óhatatlanul eszünkbe juttatja egyes román kollégáink elképedését 1990-ben, akik csodálkozva kérdezték, miért akarnak a magyarok nyelvhasználati jogokat, különálló iskolákat és kulturális autonómiát, mikor „annyi éven keresztül együtt álltunk a sorban”.

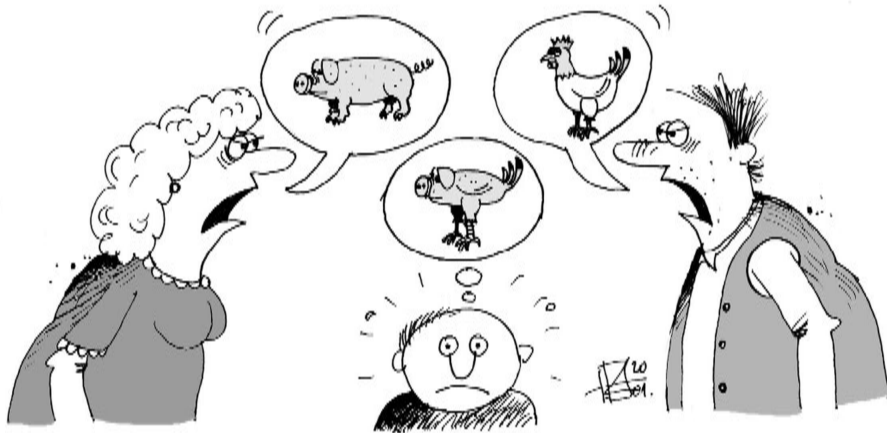
Kik azok, akik nem akarnak különválni, vagy pontosabban, nem akarják elhagyni a szobán forgó tanügyi intézményeket? Ezek is, azok is? A magyarok is, a románok is? Másként szólva, a házigazdák is, a vendégek is? Nem. Csak ez utóbbiak. Azok, akiket 1960-ban feladattal telepítettek a magyar iskolákba úgy általában, mint ahogy a marosvásárhelyi Bolyai Farkas Líceumba is, amely a (természetesen magyar) „nacionalizmus és tradicionalizmus jelképe”, ahogy ez egy „dr. szociológus” cikkéből kiderül. Ha hitelt adnánk annak a „vallomásnak”, amelyet Zeno Oprea, a Vatra Românească Egyesület elnöke az Adrian Năstăsescu írt nyílt levelében tett közzé – „elképedve hallgattam (1965-ben – a szerk. megj.) egy szekuritátés tiszt elbeszélését, aki elmondta, hogy a román, magyar és székely (sic!) osztályok összevegyítésére ugyanazon iskolán belül Gheorghe Gheorghiu-Dej adott utasítást, mert meg kellett hiúsítani egy, a magyarok által előkészített terroristaakciót, akik levegőbe akartak röpíteni egy román líceumot” –, rátalálnánk ezeknek a missziós átültetéseknek a gondolatmenetére. De akik ismerik a Szekuritátés tiszt technikáit – amely szervezettel Zeno Oprea, lám, nem véletlenül tartott fenn ilyen meleg kapcsolatokat –, nem kétkelhetnek abban, hogy egy jellegzetesen szekuritátés ürgyéről van szó a beavatkozásra, az iskolák összevegyítése egy sokkal szélesebb körű stratégia része lévén, amelynek nem volt szűksége hasonló ürgyekre.

Igaz, azóta negyven év telt el, és gyakorlatilag mind a tanárok, mind pedig elsősorban a diákok kicsérélődtek. A kérdés csak az, hogy eme (önkéntes vagy nem önkéntes, ma már lényegtelen) negyven évvel ezelőtti misszionáriusok utódainak a szelleme más-e, vagy sem. A jogos tulajdon 30, illetve 40 év után való visszakérésére adott heves válaszok azonban, úgy tűnik, megkérdőjelezzik akkori mentalitásuk alapvető megváltozásába vetett reményeinket.

Ha figyelmesebben elemezzük a román diákok által annak érdekében felhozott érveket, hogy ne kelljen elhagyniuk az iskolát (mert a tanárok, megfontoltabbak lévén, inkább a háttérben maradtak), a saját által dédelgetett kedvenceiktől megtudjuk „azért akarnak együtt

lenni a magyar diákokkal, hogy jobban megismerjék egymást”. Nemis szándék, nemde? De mi lett volna, ha a felszínrel elégedett újságíróink elmélyítették volna kíváncsiságukat, és folytatva a kérdések sorát, megpróbálták volna megtudni, hogy négy év alatt, amióta egyazon épületben és intézményben tanulnak, megismerték-e egymást jobban, vagy sem, megtanulták-e valamennyire is a másik nyelvet, tanultak-e valamit kollégáik kultúrájáról, történelméről, szokásairól, megbeszéltek-e velük közös problémáikat, vagy megpróbálták-e valamit megtudni más nemzetiségű, más nyelvű és más vallású kollégáik sajátos elképzeléseiről? Hogy voltak-e közös kulturális rendezvények, amelyek közelebb hozták volna őket egymáshoz, eltekintve esetleg a szünetekbeli alkalmi focimeccsektől...?

Senkit nem kellene meglepnie, ha a román tanulók válasza ezekre a távolról sem szónoki kérdésekre negatívak lennének. És még ha ki is derülne, hogy volt néhány közös programjuk, ezek csupán új alkalmat szolgáltattak a többség nyelvének és tekintélyének megnyilvánulására és rájuk kényszerítésére, semmiképp sem számítottak hiteles kommunikációnak két egyenlő jogú közösség között. (Elvégre, ugyebár, nem lehet elvárni az államnemzet képviselőjétől, hogy két nyelvű legyen, mint a kisebbségi, vagy hogy perceként keresztül halgassa az alárendelt idegen „madárnyelvű” beszédét, amelyet amúgy sem ért...) Az egyazon épületen belüli fizikai együttlét, ilyenformán, semmiképp sem felel meg az interkulturális elvárásoknak, a tanu-

Kőnczey Elemér: Kis családi állomány, 2001

lók voltaképpen mellőzik egymást, azzal az egyetlen különbséggel, hogy a kisebbség, a kötelező programon belül, tanulmányozza a többség nyelvét és kultúráját. Természetesen nem a tanulók felelősek ezért a hátrányos programért, hanem a hivatalos oktatásügy, amely nem adja meg a többségnek a lehetőséget, hogy, akár tetszés szerint választott tantárgyként is, tanulmányozhassa annak a kisebbségnek a nyelvét, amellyel együtt él. Nem az épületek választják el ezeket a fiatalokat, hanem az a filozófia, amely egy, az interkulturális értékek elől elzárkózott tanügyi rendszer mögött áll.

Körülbelül ez az iskolai közösségek közti kommunikáció szintje a nemzeti (nacionalista) állam által meghatározott kötelező gyakorlatok feltételei között. Akkor pedig miért ez a „kétségbeesés”, amivel a különválasztási kísérlet fenyegetésére válaszolnak? Miért szükséges, hogy a román és a magyar tanulók ugyanannak az épületnek és intézménynek a terméit látogassák, ha a köztük levő kommunikáció, vagy azért, mert egyesek nem tudnak, vagy azért, mert mások nem akarnak, szinte a nullával egyenlő? Miért ne vehetnének részt közös összejöveteleken, közös sportvetélkedőkön, táborokban és kirándulásokon, tiszteletben tartva a másik identitását és kulturális sajátosságát akkor is, ha a külön épületekben és intézményekben tanulnak?

Mint ahogy a fentiekből a Vatra Românească Egyesület elnökének „hazafias” szekusától megtudtuk, az „összevegyítés” igazi célja egészen más volt: olyan többségi beszívárgatása a kisebbségek kulturális intézményeibe, akik hajlandók megfigyelés alatt tartani más nyelvű honfitársaikat. Márpedig az eredeti helyetthez való visszatérés lemondást jelentett volna egy hódításról, és kívánta volna a kisebbségi kulturális intézetet – az önazonosság újratermelésének e „veszélyes” laboratóriumát – a többséghez tartozók éber ellenőrzése alól. Ez pedig talán a „román nemzeti terv”-ről való lemondással lett volna egyenlő...

De mégis, magas, misszionárius célján kívül, mivel magyarázható az iskolák szétválásának ilyen ádáz ellenzése? A rossz nyelvek azt mondják (vagy suttogják, óvakodva a hangosan riddontól), hogy a román diákok és tanárok egyaránt félnek... a versenytől. Ha felkészültségtől függetlenül elég volt románok lenni a „magyarok iskolájá”-ban, sőt ez még a misszionárius hősieség glóriáját is fonta a fejek köré, az ugyanolyan színvonalú román iskolákban, mint például a Papiuban vagy az Unireában, lévén, hogy azokban az elvárások mind a tanulók, mind a tanárok számára mások, a nemzetiségnek már nem volna szelektív szerepe. A Papiuban vagy az Unireában már nem volna legitimitása a nemzetiszín szalaggal díszített „mártírködszónak”.

De ha a versengéstől való félelem emberileg meg is magyarázható, az iskola átalakításával szembeni elvi ellenkezés a tanulók és az értekezettek részéről, amikor pedig minden normális fiatal, könnyes gesztusai ellenére, örövend annak, hogy megszabadult az adott iskolától, már gyantás, és az iskolán kívülről jött sugallatokról árulkodik. Ha meg is értem és támogatom a román tanulók igényét, hogy abban az iskolában végezzenek, ahova felvételiztek, és amellyel ilyenformán szerződéses viszonyban állnak, nehéz elfogadni a nyilvánvalóan politi-

kai töltetű nyilatkozatokat, amelyek elvileg tagadják a magyar közösség jogát tulajdonra, jelen esetben kulturális-nyelvi identitása megvédésének jelképtértékű intézménye visszakapásához. Ennek a jognak elvi tagadása elárulja azt a politikai szándékot, hogy a tanulók közti testvéri szeretet ürügyén, az őt védő és reprodukáló intézmények megsemmisítésével megsemmisítsék ezek identitását is.

Meg kell vallanom, hogy egy valóban demokratikus és liberális társadalomban gondolkodás nélkül a vegyes, két nyelvű, nem csupán egyszerűen különálló kulturális-nyelvi vonalú, hanem ilyen értelemben átjárható tagozatú iskolákra szavaznék. Egy interkulturális társadalomban a lehető legtermészetesebb lenne egy kölcsönösségre épülő közös intézmény választása, amelyben a kommunikáció, a közösségek közti méltányos egyenlőség alapján, nemcsak a kisebbségtől a többség felé irányulna, hanem fordítva is. Ahol a kulturális átjárhatóság kölcsönös lenne, olyan alá- és fölrendelések nélkül, amelyek a nemzeti államhoz, vagyis a hatóságokhoz való viszonytól függenek. De még egy ilyen opció esetében sem engedném meg magamnak, hogy tagadjam a nemzeti közösségek törvényes jogát önálló intézményeihez – egy tulajdonnal bíró közösség jogát a nyelvét és kultúráját védő és reprodukáló élő laboratóriumaihoz. Amit, ugyebár, teljesen jogosnak tartunk az 1918 előtti magyar Erdély, illetve a csernovitzi és gyulai mai román közösségek számára. (Túl a kérdés jogi oldalán, súlyos hiba lenne, ha ezek az önálló intézmények önmagukba záródnának, nem kommunikálnának aktívan a környezetükkel, és semmibe vennék azt a társadalmi-politikai kontextust, amelyben élnek. De innen egészen a saját intézményekhez való jog tagadásáig akkora a távolság, mint a demokráciától az önkényuralomig.)

A kulturális-nyelvi közösségek nem maradhatnak fenn nagy identitásbeli károsodások nélkül az állandó alárendeltség állapotában, olyan körülmények között, amikor kívülről állandóan beleavatkoznak sajátos és, bizonyos értelemben, magánügynek számító kulturális kérdéseikbe. Nem véletlenül hangsúlyozza Gabriel Andreescu, hogy az etnikulturális csoportok közösségi privatitáshoz való joga éppoly legitím és szükséges az interetnikai kapcsolatok megtartásában, mint az egyéni. „Szükséges ez ahhoz, hogy a közösség körülhatárolja saját területét. Hasonló annak a személynek az esetéhez, aki körül akarja határolni saját területét – ezt magánterületnek nevezzük –, ahol joga van saját magával egyedül maradnia, anélkül hogy bárki beavatkozna dolgaiba. A személy esetében a magánélet lehetőségét a 'privatitáshoz való jog' biztosítja. Ennek az analógiának megfelelően beszélhetünk a közösségnek a 'közösségi privatitás' iránti igényéről és a közösség jogáról, a 'közösségi privatitáshoz való jog'-ról.” (Altera, 17–18./126.)

Enyhén szólva furcsa, hogy a vallási közösségek esetében meg nem kérdőjelezett közösségi privatitáshoz való jogot határozottan tagadják az etnikulturális közösségek esetében. Azoknak a kétszínűségű, akik elutasítják ezt a típusú privatitást, legegységelműbben a román ortodox egyház és a román unitus egyház közti kapcsolattal lehet illusztrálni. Míg az első foggal-körömmel védve saját privatitását hevesen tiltakozik az ellen, hogy megossa templomait a másodikkal (egyszerűen elvonatkoztatva attól a tényről, hogy azok jog szerint ez utóbbiéi), amikor arról van szó, hogy a magyar honfitársak visszakapjanak például néhány iskolát (ismét elvonatkoztatva attól a tényről, hogy azok jog szerint az ők tulajdonát képviselik), az említett filozófia képviselőit fojtogató interetnikai „szeretet” önti el, ami odavezet, hogy ezúttal nyilvánvalóan a különválasztást utasítsa el, vagyis a mások privatitását.

A mi politikai-földrajzi térségünkben, sajnos, a vegyes iskolák, akárcsak a „multikulturális” egyetemek, csupán vagy kényszermegoldások, vagy a kulturális asszimiláció rejtett eszközei. Mindaddig, amíg a multikulturalitás egyúttal nem interkulturalitás is, ezek a vegyes intézmények csupán a kisebbség fájdalommentes asszimilációjának kényelmes ürügyei. Az erdélyi magyarok számára „csángó” státushoz vezető átmeneti szakasz.

Ha valaki kételkedne a „Bolyai-botrány” főhősei által oly látványosan megíratott „multikulturalitás” igazi értelmében, elég, ha felidézni az „interetnikai szeretet” partizánjainak kulcsszavait, amelyeket azokban a kisebbségi kulturális intézményekben gyakorolnának, amelyekben sikerült megvetniük a lábukat: „Az örök és elszakíthatatlan román Erdély”, „Mi innen el nem megyünk, mert azt akarjuk, hogy a román nyelv valóban úr legyen magánál otthon!”, „román Pro Bolyai román mozgalom”, „Ilyen fiatalokkal Erdély örökké román lesz!” stb., hogy csak néhányat említek az önkéntelen őszinteség gyöngyszemeiből. Meglepő, hogy a kisebbségi kulturális autonómia védelmezői elutasítják az ehhez hasonló „multikulturalitás”-t?

Az optimista nacionalista románok (akárcsak a szkeptikus magyarok) azt állítják, hogy a Bolyai Líceumot soha nem adják majd vissza annak a közösségnek, amelynek tulajdonát képezte majdnem egy fél évezredig. Mint ahogy az elfogadott törvények és az ígéretek, valamint a nemzetközi intézményeknek tett fogadkozások ellenére sem alakítják újra a Bolyai Tudományegyetemet, és nem adják vissza a kisebbségi közösségek és egyházak tulajdonát sem. Lehet, hogy igazuk van. Egy ilyen nacionalista politika következményei előre láthatóak, ahogy azt a közelmúltbeli népszámlálásnak az első eredménye is mutatja. A kérdés csak az, hogy – miután a nemetek és a zsidók elmentek – boldogabbak lesznek-e az itt maradó románok, ha Erdélyből eltűnnek a magyarok.

Fordította: HADHÁZY Zsuzsa

SZOKOLY ELEK 1939-ben született Fácson, Temes megyében. A Pro Europa Liga igazgatója. *Obestiunea transilvană între melancolie și realitate* (az erdélyi kérdés a melankólia és a valóság között). In: *Problema transilvană*, Iași, 1998.

A Moldovai Köztársaság federalizálásának terve

A *Moldova suverană* és *Nezavisimăia Moldova* kormányparti napilapok július 9-én teljes terjedelmében közölték a Moldovai Köztársaság és Transznisztria között kötéendő egyezmény tervezetét. Az iratot a múlt héten mutatták be Kijevben mint a transznisztriai konfliktus megoldásában közvetítő szerepet játszó EBESZ, Oroszország és Ukrajna közös kezdeményezését.

A tervezet szerint a Moldovai Köztársaság demokratikus, föderális jogállam. „A Moldovai Köztársaság területi felosztása azokat a létrehozott területi-állami alakulatokat foglalja magában, amelyeknek jogukban áll saját alkotmánnyal és törvényhozással rendelkezni, viszont a Moldovai Köztársaság alkotmányának és törvényeinek elsőbbségük van az ország egész területén.” „Az állami nyelv a moldovai nyelv, amelyet a latin írásmód szerint használnak, de a területi-állami alakulatoknak jogukban áll saját hivatalos nyelvet megállapítani, amelyet a Moldovai Köztársaság állami nyelve mellett a hatalmi szervekben, az intézményekben és a helyi közigazgatásban használni kell.”

A Moldovai Köztársaság szerkezetének alapját „állami integritása, az államhatalom rendszerének egysége, a Moldovai Köztársaság és területi-állami alakulatai hatás- és feladatköreinek elkülönítése” képezi.

A Moldovai Köztársaság államhatalmi szerveivel való kölcsönös kapcsolatukban a Moldovai Köztársaság területi-állami alakulatai jog-egyenlőséget élveznek.

A tervezet 8. szakasza leszögezi, hogy „a Moldovai Köztársaságban az államhatalmat a Moldovai Köztársaság elnöke, a parlament (a 71 képviselőből álló képviselőház és a 30 tagú Törvényhozók Háza), a Moldovai Köztársaság kormánya és a Moldovai Köztársaság igazságszolgáltatási szervei gyakorolják. A területi-állami alakulatokon belül az államhatalmat az illető egység hatalmi szervei gyakorolják.”

Az egyezmény megszabja a hatáskörök elosztását az államhatalmi szervek és a területi-állami alakulatok szervei között.

A 15. szakasz szerint, a Moldovai Köztársaság hatáskörébe tartoznak: az alkotmány és a törvények elfogadása és módosítása, a Moldovai Köztársaság államszervezete és területének felosztása, az emberi jogok és szabadságjogok, valamint a kisebbségi jogok védelme; az állami tulajdont képező vagyonnal való gazdálkodás, az egységes piac jogi keretének a meghatározása, a pénzügyi, monetáris, vám- és hitelügyi jogszabályalkotás, pénzügyi szabályozás, az árpolitika alapjai, a köztársasági költségvetés, adók és illetékek; az energetikai rendszerek, szállítás, közlekedési útvonalak, információ és távközlés; a külpolitika és a nemzetközi kapcsolatok, a Moldovai Köztársaság nemzetközi egyezményei, háború- és békeügyek; külföldi gazdasági kapcsolatok, honvédelem és állambiztonság, védelmi ipar, a fegyverzet, löszér és haditechnika adásvételének szabályozása; az államhatár, valamint a Moldovai Köztársaság légtérének meghatározása és védelme; az igazságszolgáltatás szervezési formája; igazságszolgáltatási szervek, büntetőjog, polgárjog, perrendtartás, a szellemi tulajdon jogi szabályozása; meteorológiai szolgáltatás, szabványok, etalonok, metrikus rendszer és időszámítás; földrajzi objektumok elnevezése; állami kitiüntetések és tiszteletbeli méltóságok.

A tervezet 16. szakasza meghatározza a közös hatásköröket:

A területi-állami alakulatok alkotmányainak és törvényeinek a jelen egyezménnyel, valamint a Moldovai Köztársaság alkotmányával és törvényeivel való megfelelésének biztosítása;

Az emberi és polgári jogok és szabadságjogok védelme; a nemzeti kisebbségek jogainak védelme; a törvényesség és jogszerűség biztosítása;

A Moldovai Köztársaság, illetve a felek által irányított területi-állami alakulatok közös és kizárólagos hatáskörének gyakorlása lépcsőzetesen valósul meg.

A 18. szakasz értelmében a Moldovai Köztársaság területén tilos belső vámhatárokat, illetékeket bevezetni vagy bármilyen más módon akadályozni az áruk, szolgáltatások és pénzeszközök szabad áramlását.

A 19. szakasz kijelenti, hogy a Moldovai Köztársaság pénzgégsége a lej. A pénzügyi szabályozás a Nemzeti Bank kizárólagos hatáskörébe tartozik majd. Más pénzgégségeket tilos forgalomba hozni és kibocsátani a Moldovai Köztársaságban.

A 24. szakasz kimondja, hogy a Moldovai Köztársaság elnökét a parlament két házának közös ülésén választják meg. Az államelnöknek jogában áll felfüggeszteni a Moldovai Köztársaságban és területi-állami alakulataiban végrehajtott hatalmat gyakorló szervek rendelkezéseinek alkalmazását, ha ezek ellentmondanak a Moldovai Köztársaság alkotmányának és törvényeinek, a Moldovai Köztársaság nemzetközi kötelezettségvállalásainak, vagy sértik az emberi és polgári jogokat és szabadságjogokat, a probléma jogi úton való megoldásáig.

A 34. szakasz értelmében a felek kötelezettséget vállalnak, hogy a kettejük közötti viszonyban nem folyamodnak erőszakhoz vagy erőszakkal való fenyegetéshez. A felek kijelentik, hogy az esetleges nézeteltéréseket békés úton, a Moldovai Köztársaság és Transznisztria közötti tárgyalás és konzultáció útján oldják meg, a kezes országok és az EBESZ-misszió hozzájárulásával és közvetítésével.

A 35. szakasz megállapítja, hogy az Orosz Föderáció, Ukrajna és az EBESZ kezességet vállalnak az egyezmény rendelkezésének betartásáért. Az egyezmény a politikai, gazdasági, katonai és társadalmi kulturális szférákra tagolja a garanciákat. Gazdasági téren (40. szakasz) bejelentik a gazdaság felélénkítésének és fejlesztésének szándékát egy átmeneti időszakra, amely során fokozatosan megoldják az egységes pénznem problémáját. Az egységes pénznem bevezetéséig fenntartják a jelenlegi pénzforgalmi rendszert.

A katonai garanciák vonatkozásában a felek kijelentik, hogy egyetértenek az EBESZ által irányított békefenntartó erők jelenlétével az átmeneti időszak alatt. A transznisztriai békefenntartó erőkre vonatkozó szabályzatot külön okiratba foglalják, amelyet a jelen egyezménnyel egyidejűleg írnak alá.

(*Basa-press*, *Flux* hírgyűjtemény, 2002. július 9.)

Következő számunkban átfogóbban is elemezzük a moldovai köztársaságbeli helyzetet. Egyelőre a moldovai és a román politikusok fontosabb reakcióinak és néhány sajtókommentárjának a közlésére szorítkozunk. (A szerk.)

RADIO ROMÂNIA ACTUALITĂȚI (*Román Rádió, Napirenden*, július 9., 22 óra 34 perc, a 24 óra című műsor, Valentin Țigău chișinăui tudósítása): A hatalom, a Brașov Egyesület és egyes baloldali szervezetek képviselői már nyilatkoztak Moldova federalizációjával szemben. A kereszténydemokrata és más jobboldali pártok vagy tartózkodnak, vagy nyíltan elutasítják az EBESZ tervezetében javasoltakat. Anatol Țurcan, a Liberális Párt alelnöke egy sajtótájékoztatóján kijelentette: „Nehéz elképzelni a transznisztriai vita politikai rendezését illetően ennél szörnyűbb tervet a Moldovai Köztársaság számára. Gyakorlatilag a Moldovai Köztársaság felszámolásának tervével állunk szemben. Nyilvánvaló, hogy ebben a helyzetben Oroszország és Ukrajna álláspontja győzött az ügymond EBESZ által hozott döntésben. (...) Mi azon a véleményen vagyunk, hogy ha ehhez az eljáráshoz folyamodnak, komoly alapja van annak a gyanúnak, hogy a Moldovai Köztársaság eltűnik mint állam, és feszültségök alakul ki ebben a térségben, amely veszélyezteti majd Európát ezen térségének biztonságát és stabilitását.”

A LIBERÁLIS PÁRT nyilatkozatot tett közzé, amelyben ez áll: „a tervezet legfontosabb gondolatai nyilvánvalóan ellentmondanak a nemzetközi jog előírásainak, a Moldovai Köztársaság alkotmányának, az európai gyakorlatnak, a transznisztriai konfliktus megoldására vonatkozó minden, előzőleg moldovai részről és a garantáló államok képviselői részéről aláírt dokumentumnak.” (*Basa-press*, 2002. július 9.)

OLEG SEREBRIAN, a Szociáliberális Párt vezetője: „A transznisztriai kérdést nem Moldova federalizációjával kell megoldani, hanem a térség széles körű autonómiájának biztosításával. A köztársaság federalizációját egyetlen esetben lehet elfogadni: ha a federalizációban nem csupán három, hanem legalább tizenegy alany venne részt.” (*Basa-press*, 2002. július 9.)

OAZU NANTOI, a Moldovai Szociáldemokrata Párt elnöke: „A transznisztriai probléma megoldására született, az EBESZ-misszió által Kijevben bemutatott egyezményt nem csupán ennek a szervezetnek a szakemberei készítették elő, hanem a megfigyelők is. Bizonyíték erre az, hogy az említett dokumentum több olyan kifejezést tartalmaz, amelyet előzőleg az orosz elnök, Vlagyimir Putyin használt.” (*Infotag*, 2002. július 9.)

RADU PODGOREANU, a PSD képviselője, a képviselőház külügyi bizottságának elnöke: „Világos, hogy az itt bemutatott megoldások akarva-akaratlanul a Románia és a Moldovai Köztársaság közti távolság még hangsúlyosabbá válását postulatálják. Azt hiszem, hogy a dokumentumban leírt föderális típusú szerkezet még bonyolultabbá tenné a Románia és a Moldovai Köztársaság közti viszonyt, mert a többi entitásnak meglenne a saját nyelve, ami még nehezebbé tenné egy ilyen sajátos viszony kialakulását a megszületendő moldovai föderációval; viszont azt hiszem, nyilvánvaló, hogy egy ilyen szerkezet még erősebben kapcsolná a Moldovai Köztársaságot a kelet-európai térséghez, és így, természetesen, megtörténhetne, hogy, legalábbis egy ideig, a nyugati típusú Európa itt, a Prut partján érjen véget.” (*BBC*, 2002. július 10., 6.00)

IURIE ROȘCA, a Moldovai Kereszténydemokrata Néppárt elnöke: „Az EBESZ-misszió Chișinăuban tanúsított mérsékelt, hogy ne mondjam, furcsa álláspontját úgy is lehetne értelmezni, mint a Nyugat pillanatnyi meghátrálását az orosz föderáció előtt, amely ahogy az utóbbi időben látható volt, már nem kezeli olyan hevesen a NATO-bővítés kérdését. Szertartásos meghátrálás ez az orosz föderáció ama igényei előtt, hogy megvédje a térségbeli érdekeit. (...) A föderációs terv az orosz föderalizáció válasza a térségbeli NATO-bővítésre és különösen Románia belépésére az észak-atlanti tömbbe. (...) Ha, valamilyen csoda folytán, megpróbálnák ezt a modellt a gyakorlatban alkalmazni, bekövetkezne a Prut és Dnyeszter közti államalakulat végleges és visszafordíthatatlan dezintegrációja, a nemzetközi közösség pedig beláthatatlan következményekkel járó és kiszámíthatatlan ideig fennálló konfliktussal találja szembe magát. (...) Megpróbálnak a zsarolással, és azzal, hogy megbénítsák a Moldovai Köztársaságnak a NATO-ba és az EU-ba való integrációját, a nyugati térséghez való közeledésre irányuló politikai akaratát. Egy úgynevezett Königsberg összetakolásról van szó ebben a délkelet-európai térségben, azzal az ürüggyel, hogy ez lenne a transznisztriai konfliktus megoldásának a módzata. (...) Ugyanílyen meglepő az is, hogy a 40. cikkely egy megjegyzése szerint, még a nemzeti pénzgégség sem lenne forgalomban a mostani Moldovai Köztársaság egész területén. (*Véss össze a 19. és a 40. cikkelyre való bivatkozásokkal a BASA-PRESS által készített összeállításban.* A szerk.) Az a véleményem, hogy ez az improvizált státútum nem szolgálhat szilárd alapul a transznisztriai válság megoldásában. Ezért a javasolt forma nemcsak a Moldovai Köztársaság közvéleménye és civil társadalma, hanem minden olyan, a Moldovai Köztársaságon kívüli tényező számára is elfogadhatatlan, amely valóban tartós békét, stabilitást és a feszültségek elkerülését akarja Európának ebben a részében.” (*Flux*, 2002. július 10.)

JURNALUL NAȚIONAL (2002. július 11.): „A chișinăui demokratikus pártok véleménye szerint az EBESZ-terv újabb szakasz abban, hogy a Moldovai Köztársaságot a Romániához való közeledéssel ellentétes irányba taszítsák.” [*Basarabia la ruleta rusească* (Bessarabia az orosz rulettasztalon), Dan Constantin vezércikke.]

ZIUA (2002. július 11.): „Bessarabia federalizációja orosz érdekeket szolgál.”

ADEVĂRUL (2002. július 11.): „Megkezdődött a Moldovai Köztársaság federalizációja.”

A comrat-i NÉPGYŰLÉS (a tartományi törvényhozó szerv) szerdán, július 10-én, kéréssel fordult az EBESZ-hez, Oroszországhoz és Ukraj-

nához mint közvetítőkhöz és garantáló hatalmakhoz, amelyben kéri Gagauzia tárgyalópartnerként és a Moldovai Köztársaságban a jövőben létrehozandó föderáció alanyaként való elfogadását. (*Moldova de azi*, 2002. július 11.)

ȚARA (2002. július 11.): „Figyelem! A jövőendő föderális állam kidolgozásának módja csupán csel, amelynek a Chișinău és Tiraszpol között egyenlőségi alapon létrejött szövetséget kell kendőznie. (...) Valaki azt vethetné ez ellen, hogy ennek a politikai műveletnek eredményeképpen, végre, teljes egészében visszaállítják a Moldovai Köztársaság területi egységét. Mese! A megegyezés tervezetének felületes olvasata is elegendő ahhoz, hogy észrevegyük: a jövőendő föderális közigazgatás hatáskörei jelentéktelenek. (...) Úgy tűnik, hogy a megegyezés, egyebek mellett, kimondja az orosz csapatok helyettesítését a NATO-tagországokból jött katonákkal. Ha a helyzet valóban ez, s nem más, a transznisztriai válság elsimítására javasolt ellentmondásos kijevi EBESZ-tervben ezt az egyetlen jó gondolatot lehet felfedezni.” [*Federalizarea, nu aiŭ un scop, cŭt un paravan* (A federalizálás, nem annyira terv, inkább paraván), vezércikk.]

FLUX (2002. július 12.): „Az úgynevezett transznisztriai vitát csak úgy lehetne megoldani, ha csökkentenék az orosz befolyást a Dnyeszter bal partján, de Bessarabiában is. (...) Transznisztriának mint állami entitásnak az értelme az, hogy leplezze Moszkva délkelet-európai terjeszkedését. A chișinăui döntéshozó szervek meglepő könnyedséggel nyelték le a federalizálás piluláját. Ami arra enged bennünket kóvetkeztetni, hogy a tervet a kommunista vezetés tudtával dolgozták ki.” [*Hapul federalizării* (A federalizálás pilulája), Igor Burciu vezércikke.]

A KERESZTÉNYDEMOKRATA TUDÓSOK EGYESÜLETE: „Mindenké számára világosnak kell lennie, hogy Európának ebben a felében nem lesz tartós béke addig, amíg nem veszik figyelembe az MK összlakosságának 65 százalékát alkotó olákosok érdekeit. Eme egyezségtervezet előírásainak a gyakorlatba ültetése Európa ezen térségének békéje és biztonsága szempontjából beláthatatlan következményekkel járó polgárháború kitöréséhez vezetne.” (*Flux*, 2002. július 12.)

A KERESZTÉNYDEMOKRATA POLGÁRMESTEREK ÉS TANÁCSOSOK EGYESÜLETE: „A tervezet szerzői gyakorlatilag eltekintenek a több mint 65 százalékos román többség, törvényes határai között élő Moldovai Köztársaság lététől. Teljes mértékben mellőzik államunk egységes jellegét, nem veszik figyelembe a lakosság szuverén jogát, hogy dönthesse a Moldovai Köztársaság jövőjéről.” (*Tara*, 2002. július 12.)

OLEG SEREBRIAN, a moldovai PSL elnöke egy, a kormánylapban közölt cikkében megállapítja, hogy a Moldovai federalizálására az EBESZ által kidolgozott terv változatnak semmi köze a federalizálás európai értelemben vett fogalmához. Moldovának egy olyan tervet javasolnak, amelynek végső célja az ország feldarabolása és a társadalom megosztása. (*Basa-press*, 2002. július 12.)

VSEVOLOD CIORNEI: „A 'federalizáció' mint kulcsszó a szükséges és elégséges rémisztgetés ahhoz, hogy szkeptikusan tárgyaljunk az EBESZ-tervet. És lám, az önmagukat Európa-barátnak kikiáltott pártok tüzet okádnak egy tiszteletre méltó páneurópai szervezet által észak-amerikai segédlettel kidolgozott tervet ellen. Egyesek szemében az EBESZ a nagy bábjátékos, Putyin által vezetett bábszínház, aki Moldovának az Orosz Föderáció befolyási övezetében való megtartásáért feje tetejére állította a kontinentet és az egész Nyugatot, rászédett minden európaít és amerikaiit, hogy kénye-kedve szerint tegyen a Dnyeszternél. A hagyományos román elmélet az 'ellenünk' szőtt nemzetközi összeesküvésről, mint olyan, gyakran nevesítésre, de amikor a Moldovai Köztársaságra vonatkozik, mint a világ közepére, akkor egyenesen kész röhej. Mintha azt mondanák nekünk, hogy Oroszország minden nyugati órát megállított, és nem indít el addig, amíg ezt a Dosztojevskij hazája szempontjából oly döntően fontos Moldovát nem federalizálja.”

Furcsa az EBESZ közvetett nevesítésé tétele is, hiszen úgy mutatják be, mint a Kreml által manipulált irracionális eszközt. Tekintélyes férfiak, pártelnökök terjesztik e gondolatot olyan könnyedséggel, ami méltó a diákevek sör melletti felelevenítéséhez, és közben a szemük se rebben. És mindez azért, mert az egységes Moldova ideálja konkrét, egyetlen és vitathatatlan célként rögzült. Minden egyéb változatot – föderációt, konföderációt, monarchiát (ezt még senki sem javasolta ugyan, de virtuálisan minden lehetséges) – úgy tekintenek, mint bolondokházába való eltévelyedést. S mindez akkor, amikor a világ tele van föderációkkal, amikor a világ fejlődik, és különböző modelleket alkalmaz a valóságban felmerülő konkrét helyzetek megoldására. És ráadásul olyankor, amikor a nemzeti állam már nem az, ami az utolsó két évszázadban volt, amikor egy állam egységessége már nem dicsőségre (következésképpen soha nem is volt az). Belesulykolják a fejünkbe, hogy az egységes állam jó, a föderális rossz, mint Orwell *Állatfarm*-jában, 'négy láb jó, két láb rossz.'” (*Impresii, Săptămîna* – Chișinău, 2002. július 12.)

A KÜLÜGYMINISZTERIUM tovább vizsgálja a Bessarabia federalizálására vonatkozó javaslatot, anélkül hogy Románia, mint az EBESZ-trojka tagja, hivatalosan állást foglalna. Mihnea Moșoc államtitkár kijelentette, hogy a közvetítők által bemutatott, a federalizálásra vonatkozó tervezet Bukarest elemzi, és várják Chișinău hivatalos reakcióját. Ami Iurie Roșca, a chișinăui PPCD vezetőjének kijelentését illeti, hogy Bessarabia federalizálásával Nyugat meghátrált volna Oroszország előtt, Moșoc azt mondta, nem tud nyilatkozni ebben a kérdésben.” (*Gardianul*, 2002. július 12.)

A MOLDOVAI LIBERÁLIS PÁRT tiltakozni készül Oroszország és Ukrajna nagykövetsége, valamint az EBESZ moldovai képviselete előtt, ezzel akarván kifejezni felháborodását a Moldovai Köztársaság federalizálásának tervezetét kidolgozó három közvetítővel szemben. A PL megszerezte az engedélyt, hogy július 17-én tiltakozzon azon három diplomáciai képviselet előtt, „amelyek képviselői kidolgoztak egy tervet a Moldovai Köztársaság feldarabolására.” (*Info-Prim*, 2002. július 15.)

Fordította: HADHÁZY Zsuzsa és VENCZEL Enikő

VÉGEL László

Multikulturális régiók: a 20. század adóssága

1. Előzmények

Az ismert osztrák írónak, Hemito von Doderernek van egy kevésbé ismert regénye, a *Szunji vízésés*, amelyben teljes egészében felragyog Közép-Európaés a Balkán multikulturális panorámája. A 19. század végén kezdődő regénycselekmény valójában Bécsben indul, abban a városban, amelyet Hitler negven-ötven évvel később „bűnös város”-nak nevezett. Ha elolvassuk az osztrák író regényét, akkor rájövünk, hogy nem csak „bűnös város”-ról beszélhetünk, hanem „bűnös régió”-ról, „bűnös régiók”-ról is. A regény cselekményének színhelye valóban felöleli az egész régiót: Bécs, Budapest, Zágráb, Belgrád, Bukarest, hogy csak a nagyobb városokat említsem, amelyekben a különböző nemzetiségű hősök otthonosan mozognak, megértik egymás különbségeit, élvezik egymás hasonlóságait.

Ez volt a régió Gründerzeitja, a kapitalizmus megalapozásának kora. Aregény szereplői a kereskedők, a gyárosok, a bankárok, a szállodatulajdonosok, az ügyvédek egy közös, nagy tervezeten dolgoznak, a polgári világ megalapozásán. Senki sem gondolja, hogy a nemzetállam rövid időn belül magaalágúri a polgári világot, annál kevésbé, mert a nemzetállam eszméje – ahogy az Ernest Gellner ragyogóan kimutatta – valójában a polgári világ méhéből fakadt, tehát volt rá esély, hogy a kettő mégsem kerül ellentétbe.

Csak hogy a régióban az I. világháború éppen ezt a nagyon érzékeny, igazából még meg sem született egyensúlyt bontotta meg a polgárság és az állam között. A polgári réteg gyengébbnek bizonyult az államnál, a polgárosodást, a polgári nacionalizmust a rendi nacionalizusból kifejlődő államnacionalizmus győzte le. Valójában a versailles-i béke az, ami véglegesen a nemzetállam oldalára billentette az egyensúlyt. Úgy is mondhatnám, hogy megszakította a régió organikus fejlődését, ami nyilvánvalóan nem volt eszményi, de legalább igyekezett hiteles választ kapni saját kérdéseire. A versaillesi béke azonban nyugati mintára próbálta rendezni a keleti Európa békéjét, a népek önrendelkezése nevében tartós nemzetállamokat teremtett. De az egyébként elvileg elfogadható elképzelés abszurdáá vált, mert lehetetlennek bizonyult. A következetlenül megvalóított wilsoni terv fonákjára fordult, pontosan azért, mert nem a régió hagyományaiban gyökerező intézményekkel válaszolt a méltányosság kérdéseire. Így történt meg hogy a nemzeti önrendelkezés nevében a térség 109 millió lakosából az összlakosság egynegyede, vagyis 25-26 millió került kisebbségi sorsba. Ebből a németek száma csak a közép-európai és a balkáni régióban hatmilliót tett ki (egész Európában 8-9 milliót), 5,2 milliós ukrán kisebbséggel kellett számolni, 4,5 milliót tett ki a zsidók száma, a magyaroké 3 milliót, hogy csak a legnagyobb számokat említsük. Versailles után az albánok 44 százaléka, a magyarok 30 százaléka, a szlovének 25 százaléka, a fehéroroszok 25 százaléka, a németek és a szlovákok 11,5 százaléka maradt anyaország határain kívül. Nem véletlenül jegyezte meg Wilson a versailles-i békekötés után, hogy „semmi sem rejt olyan veszélyeket magában a világ békéjére nézve, mint a bánásmód, amelyet bizonyos körülmények között a kisebbségekkel szemben alkalmazhatnak”.

Az ettől a veszélytől való félelem még most, idestova száz év múltán is szorongásokat szülhet, hiszen voltaképpen nem szűnt meg: a második világháború folyamán, majd a békekötés utáni kitelepítések, etnikai tisztogatásokalkalmával a régióban közel húszmillióan kényszerültek szülőföldjük elhagyására. Ennek kései epilógusai, többek között a közelmúltban a Balkánon történt etnikai tisztogatások is.

2. Várákozások

Az 1989-ben beindult közép-kelet- és délkelet-európai változások megvilágították ezeket a 20. századi eseményeket is. Az a kérdés, hogy ha már nem lehet visszafordítani a történelmet, nem lehetne-e másképpen folytatni. Hol vannak azok a megbízható értékek, amelyekre támaszkodni lehet? Vajon nem most van a legalkalmasabb pillanat újragondolni a múltat, átértékelnianélkül, hogy bármit is visszarendeznénk?

Aposztkommunista országok, amelyeket leginkább érint a kérdés, az átmenet során valójában a 20. századból pótvizsgáznak. A kérdés az, hogy hogyan javítsák ki azt, amit elrontottak. Az eddigi átalakulások mérete és mélysége elismerésre méltó. A tulajdonviszonyi átalakulások rendkívül gyorsak és vértelenek voltak, ami a régióban nem csak biztató, hanem csodálatra méltó is. A 20. századi pótvizsga sikeresnek ígérkezik, még akkor is, ha a rendszerváltás szociális következményeiről, a hagyományok bumeráנגjáról nincs – és nem is lehet – még tiszta képünk. A rendszerváltás dinamikája országoként különbözők, van, ahol a folyamat még csak a kezdetén tart, másutt azonban már lezárult. Minden a hagyomány bumeráנגjától függ attól, hogy milyen, és hogyan csap vissza. Ezt jelentős mértékben módosíthatja, de soha nem változtathatja meg teljesen a hatalomra került új politikai elit. És ha a rendszerváltás dinamikája különbözők is, a cél közös: az európai integráció, a csatlakozás az Európai Unióhoz. A csatlakozási stratégia ott fogalmazódott meg a legsikeresebben, ahol a nyugati demokráciaképesek voltak valamilyenfajta modellt nyújtani.

Az etnikai viszonyok terén azonban képtelenek erre. A kérdés tehát a következő: szükségünk van-e tranzícióra ezen a téren? Ha igen, milyen modellek alapján fogalmazzuk meg az alapelveket? A nyugati világ modelljei ugyanis nem képviselnek többet, mint amennyit 1918-ban képviseltek, csak valamivel magasabb szinten fogalmazódnak meg, átfogóbbak, s határozottabban beépültek a jogállami rendszerekbe, az emberjogi stratégiákba. Ezek nem képesek csillapítóan hatni, a legjobb példa rá a Jugoszlávia

szebtomlása előtti állapot, amelynek során nem a nyugati politika mondott csődöt, hanem a politikai filozófia. Egyre nyilvánvalóbbá válik, hogy a térségben nő az etnikai feszültség, a nemzeti kisebbségek jogai nehezen illeszthetők be az új demokratikus politikai elitek szótárába, amelyek legjobb esetbeniscsupán a múlt század nemzetiliberalizmusával harmonizálnak.

Ez az állapotot még jobban elmérgesíti, hogy a közép-kelet-európai és a balkánirendszerváltó, ellenzéki értelmiség sem készült fel a nemzeti kérdések megoldására. A kommunista kollektívizmussal szemben az egyéni jogokra és más, klasszikusnak nevezhető liberális értékekre hivatkozva, megkerülte a csoportjogok átértékelését a liberális demokrácia felépítésében. Ezvédtelenné tette a jobboldali nacionalizmus, valamint a nacionalista szélsőségek irányában. Nehéz jóslatokba bocsátkozni, de feltételezhető, hogy a rasszizmus, a xenofóbia előretörését bizonyító nyugat-európai mozgalmakés pártok erkölcsi és politikai biztatást jelentenek a közép-kelet-európai és a balkáni nacionalista jobboldalnak, bár a köztük levő különbségek igen nagyok. A kettő veszélyességi foka azonban nem azonos, hiszen Nyugaton a szélsőségesek kiépített demokratikus intézményrendszerrel találják magukat szembe, azonkívül jóléti állapotokkal, míg Keleten friss, erősen bizonytalan intézményrendszerrel és elszegényedett társadalommal. Ennélfogva a nyugatínál sokkal kisebb méretű jobbratolódás az övénél sokkal nagyobb feszültségeket, élesebb konfliktushelyzeteket okozhat Keleten. Nagy hiba lenne, ha ezzel nem számolnánk, s abban a balhítbén ringatnánk magunkat, hogy a politikai rendszer átalakulása, a magántulajdon, a kapitalizmus győzelme Kelet- és Közép-Európában egyszer s mindenkorra biztosította az 1989-ben elkezdődött közép-kelet-európai és balkáni rendszerváltás sikeres lezárását. Aggasztó jelek máris feltűntek. Egyelőre csak részlegesen, de azért máris érzékelhető a populista válasz az 1989-ben lezajló „bársónys forradalomra”. Számos jel mutat arra, hogy a nyugati polgári jobboldal erősödése Keleten nem a polgári, hanem a populistajobboldalt fogja erősíteni, ami azután visszahat Európa egészére, a gazdaság és a politikai életre. Ma még nehéz előre látni, hogy milyen méreteket ölt a Nyugaton kibontakozó jobboldali hullám a közép-kelet-európai és a balkáni rendszerváltó országokban.

Azokban a térségekben, ahol az etnikai konfliktusok fegyveres konfliktusokká alakultak, a nyugati világ, mindenekelőtt a nagyhatalmak, a multikulturális társadalmak kiépítését tűzték ki célul. A multikulturalizmus tehát akkor vált szinte-szinte kötelező érvényű modellé, amikor már vér folyt, és ropogtak a fegyverek. Bosznia és Koszovó példája bizonyítja ezt.

Az a kérdés, hogy lehetne-e másképpen. Hogy vajon nem ez az érték, amellyel a térség, Közép-Kelet-Európa és a Balkán egyaránt saját, Versailles előtti tradíciójához kapcsolódik? Vajon a multikulturalizmus csak tűzoltásra való nyugati eszme, vagy a közép-kelet- és délkelet-európai társadalmak hiteles hagyománya, amelyet nem vett tekintetbe sem a nyugati liberális politikai filozófia, sem a versailles-i nemzetállam-építő béketeremtő program?

3. Vajdaság-paradigma

A mai társadalomtudósok különböző előjelekkel látják el a multikulturalizmust. Vannak, akik konzervatív etnoprogramot látnak benne, amely előbb vagy utóbb zsákutcába torkollik, mások pedig liberális eredetűre utalnak, arra, hogy a liberalizmus nem csupán az egyéni szabadságjogokszószólója: méltányos választ talál a hatalomgyakorlás módjára is, arra, hogy miként korlátozza a többség hatalmát, olyképpen, hogy a mindenkori kisebbségnek csorbíthatatlan jogokat biztosítson, ami a többségi despotizmus megfékezésének biztosítéka. Az információs társadalmakban a modern tömegdemokráciában rendszerint fennáll ennek a veszélye, főleg akkor, ha a társadalom demokratikus intézményrendszerei kiforratlanok. A közép-kelet-európai és a balkáni társadalmakban ez hatalmas kísértést jelent, hiszen ezekben az államokban a többségi despotizmus szerveződési formája rendszerint nemzeti alapú.

Szerbia megdőbbszentő példát szolgáltat erre. A populizmus nemzeti alapú volt, mint ahogy Milosevics tekintélyuralma is a nemzeti mozgalomra alapult, és valójában ezzel szerzett magának széles társadalmi legitimációt, amely biztosította uralmát, mindaddig, amíg ezt a nemzeti legitimációt nem kérdőjelezte meg egy hasonlóan erős, de némileg demokratikusabb nemzeti legitimáció.

Az is kétségtelen, hogy ez az uralmi elv a konfliktusokra épít, a többség és a kisebbség konfliktusára: az ex-Jugoszláviában, a csebjaki Jugoszláviában, illetve Szerbiában a többség despotizmusa nemzeti alapon jött létre. De nem tekinthetünk el attól, hogy Vajdaságban nem voltak nagyobb etnikai konfliktusok. A közelletben, az állam által ellenőrzött szférákban a kisebbségek marginalizálódtak, a társadalmi és a gazdasági élet peremére szorultak, jogaikat csökkentették, viszont a mindennapi életben nem sikerült súlyos következményekkel járó konfliktust kirobantani. Miért? Miért éppen ahétköznapi élet állt ellen az állami diskurzus kísértésének? Ennek a magyarázata szerintünk az, hogy a mindennapi életben továbbra is működtek azok a hagyományok, amelyek a nagy politikai diskurzusokban nem juthattak kifejezésre, mert államilag elnyomták őket. Vajdaságban fennmaradtak annak a multikulturális tradíciónak a nyomai, amelyek a néhai Osztrák–Magyar Monarchiában fogalmazódtak meg, és amelyek a totalitárius rendszerben eltorzulva ugyan, de beépültek a politikai életbe. Vajdaság nemely kérdésben a kommunista rendszert is saját hagyományának a szellemében mintázta át. Ne felejtjük el ugyanis, hogy ebben a transznacionális impériumban tíz nyelv volt hivatalos használatban, s az uralkodó rétegek jelentős ellenállása ellenére ez életképesnek bizonyult a mindennapi életben, a helyi kisközösségekben. Hogy ez mennyire belevivódott a közéletbe, az csak akkor derül majd ki, ha ténylegesen megnyílnak a történelmi archívumok, amelyek részletesen feltárják az adófizető polgárok közzéleti kötelezettségeit rendező játékszabályokat. Hogy a Monarchia idejében, Bánátságban például egyenrangúan használták négy nyelvet, a magyart, a németet, a szerbet és a románát, arról a szerződések, a rendeletek nyelve, az iskolák az okiratok egyaránt tanúskodnak. Ugyanez a multikulturális közszellem uralkodott Bácskában is.

Ez a hagyomány bizonyos érzékenységet biztosított a kisebbség kollektív jogai, az etnikai autonómiákkal szemben. Ezek az értékek már a 19. század

végén kezdtek megfogalmazódni, határozott jogi formákat nyertek, a társadalmikultúrarszei lettek, és ha kisebb konfliktusok árán is, de érvényesíteni lehetett őket. A kisebbségi autonómiák elismerése a 19. század végén ebben a térségben, a kor fontos vívmányai közé tartozott. A multikulturalizmus kezdeti csíráiról van szó, amelyek egyáltalán nem voltak konzervatívak. Az újjvidéki városi vezetőség például 14 – hét pravoszláv és hét katolikus – tagból állt, tehát páros és nem páratlan számból. Így írta elő a városi statútum, hogy egyik csoport se szavazhassa le a másikat, hanem megegyezésre kényszerüljön. Ennek ellenére a kommunikáció nem szakadt meg, együttesen is fel tudtak lépni, és Újjvidék érte el a 19. század végi Monarchia magyarországi részében a legnagyobb gazdasági fejlődést Budapest mellett.

De az etnikai autonómia elve nem volt öncélú, összekapcsolódott a területi autonómia elvével. A történelem folyamán hol az egyik kapott nagyobb hangsúlyt, hol a másik, de végső fokon az egyik nem zárta ki a másikat. Különösen kiviláglott ez a nemzetállami modellt érvényesítő versailles-i béke után, amikor az etnikai autonómiák rendszerét nem terjesztették ki az államra, csupán annak egyik régiójára. Ez ésszerű kiegyezés volt az uralkodónemzetállami koncepcióval, annak szuverenitását ugyanis nem kívülről kívánta korlátozni, hanem belülről fékezni. 1918 után Vajdaságban éppen a többségi nemzet próbálta leginkább megvédeni Vajdaság autonómiáját, mert úgy gondolta, hogy abban a régióban, amelyben él és többséget képvisel, így tudja megőrizni az etnikai harmóniát. Ugyanez történt a kommunista rendszerben is, vagyis az autonómia nem a totalitárius rendszer szüleménye, hanem a polgári hagyományok szívós továbbélése.

Ez a destruktív szerbiai populista fordulat idején azonnal ki is derült. Vajdaságban volt legérezhetőbb a hatalommal szembeni távolság, mégpedig a regionalizmus köré szerveződő pontokon. Ezzel magyarázható az is, hogy a regionális pártok az első pillanattól kezdve határozottan a háború és a nacionalista politika ellen léptek fel, és a későbbiek folyamán, a bukásakorsem azért bírálták a rendszert, mert elvesztette a háborút, hanem azért, mert háborúba lépett. A politika ebben az értelemben mozgósította a vajdasági társadalom egy részét, sikeresen összefogta, annak ellenére, hogy a központi államhatalom minden eszközt megosztására fordított, eszközei pedig olyan korlátlanok voltak, hogy ez a megosztás ma is érvényben van. Amilosevicsi örökséggel felemás módon szakító politikai erők a megosztást bőségesen ki is használják saját pozíciójuk védelmében és a milosevicsi örökség megőrzése érdekében. A külvilág a szerbiai politika minden bizonytalanságát, felemásságát a hágai ENSZ-bíróssággal való együttműködési hajlandamán véli felismerni, és felhasználja a rendelkezésre álló gazdasági eszközöket, hogy a múlttal való szakítást gyorsítsa. Holott voltaképpen éppen a regionalizmussal szembeni álláspontja jelenti a változás minőségét, az európai csatlakozás szándékának mélységét. Mindkét esetben, a regionalizmus és a hágai ENSZ-bíróság esetében, az állami szuverenitás bizonyosfokú korlátozásáról van szó. Olyan próbatételről, amellyel a tranzíción áteső országok sorra szembekerülnek majd.

Közép-Kelet- és Délkelet-Európa-paradigma

Az említett Vajdaság-paradigma azonban túlmutat a lokális kereteken, és a közép-kelet-, valamint a délkelet-európai államok krónikus belső problémájarat mutat rá. Tény ugyanis, hogy a múltbeli konfliktusok, de a jelenlegi feszültségek forrása is az ebben a térségben történelmileg kialakult, több száz éves hagyománnyal rendelkező multikulturális régiók létezése. Az államok ugyanis jóval később jöttek létre, mint a nemzetek, és ez az egymástól való traumatizált félelembé taszította őket. Igazságos határokat nem lehetettéma sem lehet meghúzni. A Versailles utáni Európa nem tudott mit kezdeni ezekkel a multikulturális hagyományokkal, amelyeket Versaillesban hajlandó volt feláldozni a nemzetállamiság oltárán. A 20. század feszültségei és tragédiái is részeit ebből származnak. Az egyesülő Európában ez a megoldatlan kérdés további feszültségforrást jelent. Nyilvánvaló tehát, hogy megoldást kell találni rá. Méghozzá úgy, hogy az európai biztonsági kánonokat, az államhatárok tiszteletben tartásának az elvét ne sértsük.

Az európai integráció egyik fontos következménye a nemzetállami szuverenitásról való részleges lemondás. Úgy tűnik, ebben, legalábbis retorikai szinten, egyetértés mutatkozik a rendszerváltó országok között, habár nem biztos, hogy konfliktusok nélkül képesek lesznek megvalósítani. A multikulturális régiók sorsát akkor lehet méltányosan rendezni, ha egységes megoldási javaslat fogalmazódik meg a jogi állapotokról az európai csatlakozás folyamatában. Az államoknak vállalniuk kell az önkorlátozó szuverenitást, ami azt jelenti, hogy a csatlakozni kívánó országok mindegyike speciális jog státust biztosít a multikulturális régióknak, s ezzel kialakul a multikulturális régiók rendszere a közép-kelet-európai s a balkáni térségben. Eze lehetne az elfogadható kompromisszum a nemzetállam és az európai integrációs törekvések között. Elfogadható, hiszen ha az illető országok a monetáris politikától egészen a katonapolitikáig hajlandók lemondani a szuverenitás egy részéről, akkor hajlandók feladni a központosító közigazgatási instrumentumok egy részét is. Abban az esetben, ha ez a követelmény mindenikre nézve egyaránt érvényes. Ez esetben a multikulturalizmus nem csak tűzoltás, a fent megnevezett politika nem csak Bosznia és Koszovó „kiváltásá” lenne: az integrációt vállaló államok szabad akarata biztosítaná.

És ez nem lenne idegen eredetű, rájuk oktrofált, hanem saját, 19. századi hagyományukból fakadó, korszerűen továbbgondolt értékrend, amelynek középpontjában a kisebbségi és a területi autonómiák szintézise állna, és amely törvényhozái, bírósági és végrehajtó hatalommal feljogosított regionális parlamentekkel rendelkezne. Így az egykori „bűnös régiók” képesek lennékeurópai integráció megnyugtató pontjainá válni.

Hemito von Doderer világa a kapitalizmus megalapozásáról szól, és eme európai térség fellendülésének történetét mondja el. Úgy vélem, hogy ennek a fellendülésnek a szellemét újra fel kell ébreszteni egy széles körű európai befektetéssel a közép-kelet-európai multikulturális hagyomány új-jáledzésésébe.

VÉGEL LÁSZLÓ 1941-ben született. Újjvidéken él. Regény-, dráma- és esszéíró. *Wittgenstein szövszéké*, esszénapló, 1995, *Perenvidéki élet*, esszé, 2000, *Exterritórium*, esszéregény, 2000.

ÁGOSTON Hugó

Bukarest mint provincia

1.

Van valami jó is abban, legalábbis a magam szempontjából, hogy a legvégző pillanatra maradt ennek az utolsó jegyzetnek a megírása: volt időm elfelejteni néhány dolgot. Természetesen nem tudnám megmondani, hogy mi mindent felejtettem el, de elsősorban ugye a labdarúgó-világ bajnokságot. Hogy miért előnyös az emlékezet eme csodálatos tulajdonsága, hogy néha önmaga ellentétének formájában jelenik meg, mint angyal képében az ördög? Hát esetemben azért, mert tudok másra is összpontosítani, a magam gondolataira meg Bukarestre és a *Provincia*ra például – az előbbiekre úgy, hogy kizárom magamból a külvilágot, az utóbbira meg úgy, hogy bekerekitem, körülhatárolom egyik bizonytalan körvonalú darabját. Különb, bevalom, haragszom magamra, amiért ilyen hamar elfelejtetem az egzotikus és összeglobalizált meg-posztmodernkedett foci-szertartást. Vagyunk így dolgokkal: amint kézzelfoghatóságuk, időtartamuk lejár, elvonttá válnak, térben-időben-jelentőségben összesűrűsödnek, bevonulnak agyunk valamelyik rejtett zugába. A felejtés hiábavalóvá teszi az időt, elpazaroltá, mintha az elfelejtett dolog helyett valami jobbat is tehetünk volna – s így, szép lassacskán, ahogy mindent elfelejtünk, mint az eperfa virágját, feleslegessé válik egész eltelt életünk. Ez a mégiscsak eléggé fontos és érdekes egy hónapnyi – végignézett! – foci is olyan lett számomra, mintha minden játékos egy játékosban, minden játékező egy játékezőben, egy-egy elvont, arctalan alakban öltene testet, s minden gól egyetlen Góiban összegeződné.

2.

Elfelejttem hát a vébét. De erről a felejtésről eszembe jut valami, ami tulajdonképpen sohasem ment ki a fejből, amióta találkoztam vele (pedig nem is tudom, hogy mikor történt). Az *Aleph* nek, Jorge Luis Borges írásának minden sora olyan élesen belém vésődött, mint villámerevítette kontúros táj. Ami természetesen nem ugyanaz, mintha úgymond a szöveg minden sorát betéve tudnám. Aká valamit könyv nélkül megtanul, valamiképpen „kimerítvi” a szöveget. Ezzel szemben az igazi olvasás: voltaképpen mindig újraolvasás, a szövegnek, mint egy bársonyos bőrről, kényes nőnek a simogatása. Ahogy valamit újraolvasunk (no persze nem használati utasításokra, törvényekre, alapszabályokra meg hasonlókra gondolok, szép is lenne, ha az ilyeneknek több és változó olvasata lenne az olvasó személyétől vagy az olvasás időpontjától függően), az a valami mindig mássá válik. Az ember nem léphet bele kétszer ugyanabba a szövegbe – és akkor, és akkor lehet, hogy ugyanabba az utcába és ugyanabba a lakásba se. Hisz bizonyos (sok) szempontból a lakás is, az utca is, a város is, a világ is: szöveg, könnyen, nehezen vagy egyáltalán meg nem felejthető.

3.

Az *Aleph* fel, Jorge Luis Borges novellájával a leginkább így vagyok. Hogy noha tudom minden sorát, valahányszor újraolvasom, mindig gazdagabb lesz egy jelentéssel, egy asszociációval, egy árnyalattal vagy egy dübörgéssel, egy tükörrel vagy egy szomorúsággal. S abban, hogy mindez most eszembe jut, erős szerepet játszik Matei Călinescu ragyogó elemzése erről a tökéletes írásról. Az esszé, amelyet a *Lettre international* román kiadásának tavaszi–nyári számában jelent meg (angolból fordították), tulajdonképpen első része egy könyvnek, amely az újraolvasás művészetéről szól, nemsokára megjelenik románul is.

Előfizetés

A *Provincia*ra előfizetni a *Kronika* kézbesítőinél, a *Kronika* képviselőin, postai úton és a szerkesztőségben lehet (3400 Cluj-Napoca/Kolozsvár, Ţebeu u. 21., tel.: +40-64-420490). Az előfizetési díj 1 hónapra 15 000 lej, 3 hónapra 45 000 lej. Postai előfizetés esetén az előfizetési díjat a következő címre kell elküldeni: **Fundația CRDE – Revista Provincia**, cont nr. 264100078588, Banca ABN AMRO BANK (Románia), Sucursala Cluj (3400 Cluj-Napoca, Calea Dorobanților nr. 70).

Külföldi előfizetés esetében az előfizetési díj 6 USD/3 hónap, amit a következő bankszámlára lehet befizetni: **Fundația CRDE**, cont nr. 264100078588 USD, Banca ABN AMRO BANK (Románia), Sucursala Cluj (3400 Cluj-Napoca, Calea Dorobanților nr. 70, SWIFT KÓD ABNAROBU).

Az újraolvasásnak, persze tudom, terjedelmes irodalma van, a legvárhatóbb szerzők értekeztek róla (például Italo Calvino), maga Borges is feljegyzett egyet s más elágazásos írásaiban. Hanem Matei Călinescu *Recitind „El Aleph” de Borges* (Újraolvasva Borges „El Aleph”-jét) című varázslatos eszmefuttatásában elkövet egy újszólván borgesí brávrúrt: olyan korrespondencia valósul meg az (olvasói) újraolvasás és a (szerzői) narráció között, amelytől a kettő újszólván eggyé, ma azt mondanánk, interaktívá válik. Az *Aleph* – erre méltatói csakhamar rájöttek – Borges kabalisztikus írásainak egyike, művészi ereje és utalárendszerre pedig az olvasót is „kabalistává” teszi. Călinescu érdekfeszítően és rendkívül hitelesen fejt ki például, hogy Borges novellája Dante Alighieri *Purgatóriumának* leképezése, mintegy paródiája – erre több cselekménymozzanat és főleg név utal. De feltár az amerikai román szerző természetesen más párhuzamokat is. Maga az *Aleph* (a Kezdet, ugye) a novellában: egy egész Univerzum, de méginkább (első ránézésre!) egy valami kis labdacsk – hessgesünk el gyorsan a közheles és alacsony röptű gondolatot, hogy a futball-labda is gömb alakú. Nem, az *Aleph* mindössze „két-három centiméternyi” gömb, amelyet a novella „Borges” nevű hőse barátja lakásának pincéjében pillantott meg, és amelyben – ez a legfontosabb – „benne volt az egész kozmikus tér”. Borges, az író, Borges, a novella főhőse ebben a kis szférában egyszerre lát meg mindent, végtelen számú dolgot egyszerre, a világ végtelen számú pontjából.

4.

Călinescu érzékenységgel időz el annál a résznél, amelyben Borges egyszer csak azt írja: „láttam az arcomat, és (...) láttam az arcodat” – és itt megremeg az értelem, mert ha az első arc természetesen a narrátoré, vagyis a (kétszeres) Borgesé, akkor a második arc: magáé az olvasóé, aki itt van megszólítva először, és csak itt van megszólítva. A szerző látja az olvasót (is), mert az *Aleph*ben minden benne van. Az író is, az olvasó is.

5.

Borges kalauzolt újraolvasásának ehhez a pontjához érve, engedtessek meg egy kis – talán túl profán – értelmezés. Egy olyan lehetőség, amelyre még a nagyszerű Matei Călinescu sem gondolt. Borges az *Aleph* 1941-ben pillantotta meg. Ekkor az általunk ismert Univerzum keletkezésének Big Bang-modellje még természetesen nem létezett. Ma már „tudjuk”, hogy a Világegyetem az ösrobbanás révén bizony egy ilyen *Aleph*-szerű gömböcskéből, elsődleges tojásból vagy kicsodából keletkezett, s a legújabb kozmológiai feltételezések szerint „jelenleg” is születnek világok a metauniverzumban ilyen koncentrációkban. Íme tehát egy zseniális szépírói ráérzés a mindenség keletkezésére és lényegére!

6.

Van a természetben is ilyen képződmény: a teljesen még mindig meg nem fejtett „tartalmú” gömbvillám. És most el kell mondanom, hogy magam is láttam gömbvillámot. Akkor még emeleten laktam, garzonlakásban. Egy tavaszi napon a főváros zaját akartam kirekeszteni szobámból, s még mielőtt az ablakot becsuktam volna, fejmagasságban, karnyújtásnyira tőlem megláttam a lilás-szürkés gömböt. Szappanbuborék nem lehetett, mert nem volt áttetsző, különben is fémesen csillogott, látszott rajta az állandóság. Lassan eltávolodott. Nem láttam meg benne semmit. De tudom, hogy ez volt az én *Aleph*em – éppen csak megpillantott, voltaképpen elszalasztott *Aleph*em.

7.

A fentiekben, tudnod kell, végig Bukarestről volt szó, akkor is, amikor az emlékezésről írtam, és akkor is, amikor a felejtésről, akkor is, amikor az olvasásról (az első találkozásról), és akkor is, amikor az újraolvasásról (az elmélyülésről a változó ugyanabban). Arra gondolok most mélabúsan a fővárosra terpeszkedő kánikulában, hogy vajon nem ilyen volt és vajon nem ilyen számomra Bukarest is, életem városa, amelyre mielőtt megismertem volna, sohasem gondoltam, amelybe sohasem vágytam, és amelytől nem tudtam elszakadni. Vajon nem Bukarest volt számomra az *Aleph*, amelyben mindent megláttam, a fénylő nagyvárost és a tengermély sötétséget, a központot és a provinciát, a magam arcát és a te arcodat? Vajon nem itt kezdődött tulajdonképpen az életem, és vajon nem itt fog véget érni (egy földrengésben, amelyik erősebb lesz, mint a negyedszázaddal ezelőtti, és amelyik helyrerázza a dolgokat), hogy végre véget vessen az én örökös újraolvasásomnak?

És vajon áltathatom-e magam azzal (a búcsú a legképtelenebb és legfelelősebb dolgok egyike a világon), hogy amikor engem olvasol, úgy érezheted, hogy újraolvasol?

Légy derűs, bocsásd meg a vétkeimet, és olvasd (újra meg újra) jobbnál jobb szerzőket, szövegeket, vidékeket, világokat, olvasó!

ÁGOSTON HUGÓ 1944-ben született Medgyesen, Szeben megyében. A kolozsvári *Kronika* és a bukaresti *A Hét* főszerkesztője. *Bukaresti élet, képek*, Nagyvárád, 2000.

Paul DRUMARU

Transzlandi levelek

Armageddonkám, úgy látom, mintha megfeledeztek volna rólad, elfelejtettek, egy hír voltál mindössze, egy baleset, egyike az oly sok botránynak, por, amelyet felverték, s aztán elült, de én tudom, hogy elfeledve is, te tovább cseperedsz, nősz-növekedsz, éppen azért írok neked, lám, júliusban is, ájultan a kánikulától, hitvány kis kölyök a világ végéről – avagy épphogy az elejéről? –, hány hónapos is lehetsz most, csecsszópó vagy még vajon, vagy már használod a kis agyaidat, amelyekkel a világra jöttél, amelyek megvannak neked attól az első pillanattól, amikor terítékre kerülél, amikor kikürtöltek? no de nem akarok gonosz lenni, nem vagy te egyéb kis sajtóhírből, a kellő pillanatban felröp pentett innen-onnanból született szörnyetegnél, s a hibád mindössze annyi, hogy makacsul ragaszkodsz az élethez, még ha már eltemetkeis, talán az én hibám, hogy a kiteljesedő embert akartam látni benned, nem egyszerűen egy kódnevet, ez van hát, fizetünk kell azért, amit tettünk, míg te ki tudja, milyen rosszaságokon töröd a fejed, tán már meg is lőttél valakit, esetleg saját magadat, szerves anyaggal töltött pisztolyocskáddal – bummm! –, mint egyenjogú polgára ennek a köztársaságnak, amely, mondja egy hang a lelke mélyén, tulajdonképpen rejtett királyság, tudod, mi készíted rá, hogy erre gondoljak? az, hogy oly sok nálunk a mindenféle báró, igen, Armageddon, kislám, tudd meg, hogy nagyon messzire utaztam, és onnan írok neked, mintha vattán keresztül, és ez a vatta üvegáttá, felsérti az idő bőrét, és az idő vakarózik, és ezért olyan minden, mint egy nyírítés, tutti, hogy összesajnálhám magunkat, ha nem fogna el a röhgőség a gondolattól, hogy valaki is megszajnálhatna minket – és ha arra gondolunk, hogy milyen szépen is csengett azoknak a liberálisoknak a jelszava: „önmagunk által”, vagyis hogy a saját erőnkől, hatalmunkból, ugye, csak hát akkor ebből mi következnek? hogy nem volna meg az az erő és az a hatalom? hát ha így lenne, akkor hogy a csudába lett volna 4 (négy) darab államhatalmi ág is – asajtó, amely azzal csap oda, ami éppen a kezébe kerül, a kiskefétől a bunokóbotig, az igazságszolgáltatás, amely a mérleggel hozakodik elő, kapkodva, mint Dürrenmattnak azok a szereplői, „Tobby és Lobby, mi vakok vagyunk, mi vakok vagyunk...”, a többitől mit is mondjak neked, ön magukért beszélnek, s zavaik mint hátunkra púpozott, visszanyerhetetlen műanyag pénzbe csomagolt kövek, de tudod-e, kislám, te, aki ben már látom is az eljövendő államférfit, tudod, hogy én most mire gondolok? – mindenki azt mondja, hogy mindenki lop, nagyon helyes, illetve nagyon is rossz, mert hát lopjon, csak tegye oda működni, a fenébe, azt a pénzt, legalább egy részét, ne csupán olyan javakba rakja, a mikben lakni, széthasadni és előkelősködni lehet, a maffia is akarom mondani, az eredeti, ismeri a játékszabályokat, napfényre akar törni, tiszteletre méltóvá akar válni, hogy elmondhassa: nézzétek, ez az üzlet törvényes, csak nálunk várják el a tiszteletet a semmiért, várják el a bi-zal-mat, miféle bizalom? – Armageddonom, hogy csapjon agyacsán a gigakalória, tudod te, mi az a tisztességes lét? A középarányosa az ő tisztességtelenül bőséges létüknek és a mi illetlenül nélkülözött életünknek, ezért mondom én neked: vigyázz, merre lépsz, amikor elkezded járni, ugyanis számításaim szerint még csak négykézláb mászkálsz, használod hozzá a kezecskéidet is, ami egyáltalán nem rossz, legalább tudod, mi történik a talaj mentén, ebben az országban, amelynek régóta egy egész Európa által irigyelt csodának kellene lennie, nem pedig valaminek ott, egy fémis csont végén, csakhogy el ne felejtssz, amikor majd két lábra állsz, nehogy elkezdjéd mellveveteget örvendezni, legalább te ne tedd, évek múltán. Nem tudom, miért fektetek beléd annyi bizodalmat és reményt, nem tudom, miért remélek valamit is ettől az új párttól, az URR-től, nem tudom, miért reménykedem egyáltalán, talán csak azért, mert a remény hal meg utoljára, ami azt jelenti, hogy akkor majd/már mind eltemetett halottak leszünk. Vajon nem lehet úgy csinálni, hogy mindez fordítva legyen? Évekkel ezelőtt a kutya-mat sétáltattam az utcán, és utam kereszteződött egy apáéval, aki ötéves forma gyermekét sétáltatta, s egyszer csak hallom, amint a kisfiú azt kérdezi: „Apuka, mit jelent az, hogy fordítva?” A meglepett apa először megpróbált összeállítani valamilyen magyarázatot, de ez nem sikerült neki, egyre elégedetlenebb, ingerültebb lett, nem találta a kiindulópontot, az összehasonlítási alapot – mi most tudjuk, mi kellett volna neki, de ő nem tudta. Ezért felmorgolódva, kezét felemelve azt üvöltötte: „Hát így ni: FORDÍTVÁ!” Azzal a nyilvánvaló fenyegetéssel, hogy ha a kölyök még sokat bosszantja a hülye kérdéseivel, megjárja. Értsen ebből ki-ki, amit akar. Érvényes lesz tehát a fordítottja? Majd meglátjuk.

Fordította ÁGOSTON Hugó

PAUL DRUMARU 1938-ban született Gyulafehérváron. Író, műfordító, Bukarestben él. *Transzland – poétai meimaghiari* (Transzland – az én magyar költőim) (2 kötet), Bukarest, 1999.

PROVINCIA, magyar nyelvű kiadás

KIADÓ: Etnokulturális Kisebbségek Forrásközpontja

SZERKESZTŐBIZOTTSÁG: Ágoston Hugó, Bakk Miklós, Mircea Boari, Al. Cistelean (felelős szerkesztő), Marius Coșeanu, Caius Dobrescu, Marius Lazăr, Molnár Gusztáv (felelős szerkesztő), Ovidiu Pecican, Traian ˆtef, Szokoly Elek, Daniel Vighi; LAPSZERKESZTŐ: Hadházy Zsuzsa; ADMINISZTRÁCIÓ: Ádám Gábor; MŰVÉSZETI SZERKESZTŐ: Antik Sándor; TÖRDELŐSZERKESZTŐ: Szabó Gyula;

KORREKTOR: Benedek Sándor. ISSN: 1582-3954

Cím: 3400 Kolozsvár, Ţebeu u. 21.; tel.: 064-420-490, fax: 064-420-470; e-mail: provincia@edrc.osf.ro; web: www.provincia.ro

A *Provincia* bármely részének másolásával és a lap terjesztésével kapcsolatos minden jog fenntartva. Tilos a lap elektronikus tárolása, feldolgozása és értékesítése a kiadó írásos hozzájárulása nélkül. Az első évfolyam a *Kronika* (magyar nyelvű kiadás) és a *Ziua de Ardeal* (román nyelvű kiadás) napilapok havi mellékleteként jelent meg.